

A

BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI

ÉS

MIVELŐDÉSTÖRTÉNELMI
TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

1878₉.

SZERKESZTI :

ZSILINSZKY MIHÁLY,

TÁRSULATI FŐTITKÁR.

ÖTÖDIK KÖTET.

B.-Csabán, 1879.

A TÁRSULAT KIADÁSA.

BÉKÉSVÁRMEGYEI RÉGIZETI

MIVELŐDÉSTÖRTÉNETI

TÁRSULAT

ÉV KÖNYVE

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

SZILINSZKY MIHÁLY

TÁRSULATI KÖNYVTÁR

ÖRÖK KÖNYV

B.-Csabán, 1878.

A TÁRSULAT HÍRDŐ

Nyomatott Takács Árpád könyvnyomdájában B.-Csabán.

Geist Geis parr

IRODALMI DOLGOZATOK.

187⁸/₉.

300808

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Geist Gáspár emlékezete.

— Olvastatott Gyulán június 2-án 1879. —

Közművelődési egyesületünk, kezdettől fogva igyekezett lehetőleg megvalósítani azon főirányt, melyet maga elé tűzött, midőn alapszabályaiban kifejezé, hogy az egyesület célja: „felkutatni és egybegyűjteni mindazt, a mi a tudomány, irodalom és művészet, az ipar és kereskedelem, a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén, mint megyei nevezetesség tűnt fel; — megszerezni a megyebeli kitűnő férfiak arcképeit életrajzaikat és műveit,“ — stb. — s egyesületünk, 5 évi fennállása óta, ez irányban haladva, már is több érdekes, részint történelmi, részint életrajzi tárgyú művek felolvasásával és nyilvánosságra hozatalával ismertette meg az érdeklődő közönséget, s gazdagította megyénk történetét.

Eddigi felolvasásaink, de különösen életrajzi ismertetéseink, kivétel nélkül oly férfiak emlékezetét örökíték meg, kiknek közéleti szereplése hazánk vagy legalább megyénk történetében, kiválóbb helyet foglalt el; kik mint „kitűnőségek“ ismertettek, s kiknek tevékenysége a nyilvánosság terén öszpontosult; — kétséggel kívül mindannyian méltók és érdemesek, hogy soha nem múló háláérzetünk fűződjék emlékökhöz, s maradandó példaként szolgáljon életök nagy és nemes tetteik a jelen és utókornak.

Legyen szabad nekem ez alkalommal szintén megyénk egyik derék szülöttének emlékét felelevenítenem, s életrajzát ismertetnem; de előre is kérem, ne várjon a

mélyen tisztelt közönség — különben is szerény erőmtől sokat és nagyot, rendkívülit és érdekest — mert tárgyam nem olyan, hogy azt, a nagyszerűség pompájában ragyogó dicsfényben mutathatnám be. Egyszerű körben, ismert nyomokon fogunk haladni, — de hisz különben a természet kicsiny alkotásai, a hangyák kitartása, a méhek szorgalma, nem ragadja-e meg figyelmünket, érdeklődésünket? s nem nyeri-e meg rokonszenvünket nem ritkán bámulatunkat?! . . .

A férfiú, kinek életrajzát bemntatni szerencsés lesz, nem tartozott azon nagyok közzé, kiknek élete és tevékenysége végeredményében oly messze kiható, hogy nevöket a dicsőség sugarai környezik, s emlékök tuléli az időt; az ő élete nem oly áttekinthetlen és kibuvárolhatlan mélységű, mint a tenger, mely fönséges nagyszerűségével bámulatra kelt, — nem! — kevesektől ismert csendes és egyszerű volt az ő működése, tevékenysége, épen mint a forrás vize, mely rövid és szűk, de tiszta medrében, zajtalanul viszi tovább áldásos, üdítő csepjeit; — ő nem játszott vezér-szerepet a nyilvánosság terén soha, de igazán — mint „a nemzet napszámossai”-nak egyike, annál hivebben tölté be honpolgári kötelességét. S valjon nekünk, kiknek a gondviselés kimérte az arasznyi tért, melyen élnünk, munkálnunk, küzdenünk kell, a nélkül, hogy mindennapi élet szűk körén feljül emelkedve, korlátolt erőnknek miatta, kimagasodhatnánk a sokaság közül, valjon nem méltó és érdemes, hasznos, sőt szükséges is, hogy olyan példányképeket állítsunk magunk elé, a kiket követni csakugyan képesek vagyunk, mert terök, pályájok, működési körük ugyanaz, a mi a miénk s csak az ő nyomaikon kell haladnunk, hogy mi is, többé-kevésbé célzt érhessüünk! . . .

Ilyen férfiú volt az, példányképe az igazi jó polgárnak, akiknek emlékét, követésre méltó például felujtjni

szándékozom, — felkérvén a mélyen tisztelt közönségnek érdeklődő becses figyelmét felolvasásom tartalmára, melynek tárgyát képezendi:

Geist Gáspár életrajza.

Geist Gáspár született Békésmegyében Gyulán 1817. szeptember 21-én; atyja szintén Gáspár, kádármester, anyja Popp Borbála volt.

Elemi ismereteit a gyulai németvárosi iskolában nyerte, s gyöngébb gyermek éveit eltöltve, szülői házában, atyja műhelyében a kádármesterséget kezdé tanulni.

Már mint tanoncz, bizonyosságát adta élelmességének és üzleti ügyességének, — miért is özvegységre jutott édes anyja, minden nevezetesebb üzleti vállalat kereszttvitelében őt alkalmazta és használta fel segítségül.

Mintegy 17 éves korában vándorlásra ment, mint kádár legény, s mint ilyen jutott el Bécsbe a híres Mylly gyertyagyáros gyárába hol aztán több évig dolgozott.

Jóllehet itt csakis kádák és faedények készítésénél volt alkalmazva, mégis — körültekintő szemessége ügyes felfogása s ernyedetlen szorgalma által sikerült neki a gyertyagyártás titkát is eltanulni, és oly tökéletesen magáévá tenni, hogy a 40-es évek elején Pesten felállított ugynevezett „Pannonia“ gyertyagyár vezetésére, a vállalkozók őt hívták meg, s ez állást ő el is fogadta.

Köztudomásu dolog, hogy a „Pannonia“ gyár faggyú gyertyái, különösen a 40-es években, kitünő minőségeik, s a mai illetén gyártmányoknál hasonlíthatlanul jobbak voltak; — s ha meggondoljuk, hogy egy ily gyár kezelése és vezetése, nemcsak egyszerű gépleges munkát igényel, de elengedhetlenül föltételezi, különösen a vegyészeti tudomány szakszerű ismeretét is: el kell ismernünk Geist Gáspárban a kitünő tehetséget, s a kutató és gyakorlati ésszt, ki egy ily nagyobbyszerű gyár sikeres veze-

téséhez okvetlenül megkivántató előismereteket és tanulmányokat saját szorgalmából, folytonos önképzés és gyakorlás által képes volt elsajátítani.

1845. augusztus 28-án vette nőül Molnár Erzsébetet egy pesti tekintélyes iparos leányát, ma is élő özvegyét — kivel nem kapott ugyan valami nagy vagyont, de vagyonosodásának kezdete mégis ezen házasságától szármitható.

Házassága elejére esik azon körülmény, hogy Gyulán élt nagybátyja, néhai Geist Ádám, ekkor már koros ember, őt kérte fel és bizta meg, kereskedésre hizlalt sertéseinek Pesten leendő eladásával, mit ő el is vállalt, de e mellett a gyertyagyár vezetését is folytatta. Később azonban meggyőződván arról is, hogy ezen iparág el is tartja a maga emberét: felhagyott a gyertyagyár vezetésével és kizárólag sertés-üzletre adta magát.

Ez volt tevékenységének főtárgya és tere, — és kezdetben a mezei gazdászatot is leginkább csak ennek előmozdítása és kiterjesztése érdekében gyakorolta — míg nem később, a természetében rejlő amaz igyekezetnél fogva, melyszerint mindent, a mihez csak fogott, tökéletesen akart végezni, a gazdaság terén sem állt meg féluton, hanem a végből, hogy magát e szakmában is kellőleg kiképezze előbb személyesen megtekinté a legkitűnőbbnek elismert nagyobb gazdaságokat, megismerlélte és eltanulta a célszerű újítások és a kezelés minden ágát, meghallgatta a szakértők véleményét a gyakorlott gazdák tanácsát. — s így a mezei gazdálkodás terén is csakhamar kitűnő fokra emelkedett; nevezetesen pedig olyan birkanyáját alakított, és olyan juhászatot hozott létre, mely a szakértők figyelmét csakhamar magára vonta, és minden kiállításnál első kitüntetésekert nyert.

Habár igen sokáig csak bérelt földeken gazdálkodott, még sem nézte azt soha, hogy ő csak vendég ama bir-

tokban, melyet csak is azért bérelt, hogy az mindig csak neki, ellenben ő ne adjon annak soha semmit. Akárhova lépett természeténél fogva gyarapított, javított, szépitett; a felfogott sivatag és pusztá helyeket faültetvényekkel, utakkal, épületekkel látta el, — földeket rendszeres szántás-vetés alá fogta, trágyáztatta, javította, szóval mindent elkövetett arra nézve, hogy tevékenységének sikerét, hasznát láthassa.

Különös tapintata és szerencséje volt gazdatisztei megválasztásában; s ebben őt legfőképen saját nézetei és jó érzéke vezették. Egykét szavából csakhamar felismerte az ügyes tevékeny embert, — és erre többet adott, mint bármely csomag ajánló bizonyítványra. Ebből, valamint abból is, hogy tiszteit rendesen jobban fizette, mint sok más birtokos, s azokat mindég úgy becsülte, mint vele együtt kereső társait, barátait, természet szerint következett aztán az is, hogy gazdasága mindég a legügyesebb és legszorgalmasabb tisztekkel volt és van ma is ellátva.

Saját jelszava volt: „a gazdatisztet jól kell megválasztani és jól fizetni, hogy az tisztességesen megélhessen, — mert csak így lehet aztán tőle követelni azt, hogy minden idejét kizárólag ura szolgálatának szentelje!“ s ezen elvét mindég, és oly fokozott következetességgel, de egyuttal mindég is jutalmazó szerencsével alkalmazta, hogy volt eset arra is, miszerint tisztjét bőven megállapított arányu részes társává tevé.

Nagy kiterjedésben és mindig nagy előszeretettel üzött sertés kereskedése, valamint — időfolytán igen kiterjedté vált és több vidéken elszórt, egymástól távol eső gazdaságai is, minden idejét igénybe vevék, — de meg saját természeti tevékenysége is azt hozta magával hogy sohasem nyugodott; egész éven át alig töltött 30—40 napot városi otthonában, hanem örökösen jött ment kereskedési és gazdasági ügyeiben, — és akkor érezte

egészségi állapotát és kedélyhangulatát legkedvezőbbnek, midőn legtöbbet kellett törődnie.

Különben — minden egyéb gondtól menten nyugodtan szentelhetette is minden idejét és tevékenységét, kizárólag gazdasági és kereskedési ügyeinek, mert oly derék jó nővel áldotta őt meg Isten, ki őt otthon, a háztartás gondjaiban, a szerzett vagyon megtakarításában, főleg pedig a gyermekek leggondosabb nevelésében, teljesen helyettesítette; — és mert oly testvért birt néhai Geist György ügyvédben, ki üzleti viszonyainak rendben tartását és pénzügyeit vezette és kezelte, — a ki maga gyermektelen lévén, — minden idejét feláldozta arra, és minden örömét abban találta, ha testvérei vagyonosodását elősegithette. Utóbb — Geist György 1870. szeptember 10-én közbejött elhunytával a feledhetlen jó testvér vesztességét Szénásy Károly szintén békésmegyei születésű budapesti ügyvéd őszinte barátjában találta fel, ki mai napig is példás rendben vezeti a család ügyeit.

Ily sokoldalú és fáradhatlan tevékenység és támogatás mellett aztán épen nem csoda, sőt nagyon is természeteszerű következmény, ha vagyona folyvást gyarapodott; — minthogy a jólét és vagyoni gyarapodás nem is maradhat ki senkitől sem, ki folytonosan dolgozik, helyesen megválasztott téren mozog, anyagi és a lehetőség határain túl nem csapongó igényekkel dolgozik; — ily tevékenységről bizonyára sohasem hiányzik az Isten áldása!

Első földbirtokát, a mintegy 1500 hold kiterjedésű kis-csáki pusztát, 1859-ben, a másodikat, ugyanannyi kiterjedésű kenderesi pusztát az 1864. év tavaszán vette; legnagyobb birtokát, a mintegy 6000 holdnyi nagy-csáki pusztáját, — melyet már hosszabb idő óta bérben tartott, — 1871-ik elején szerezte meg örök áron; és jól lehet mint már említve volt, mint bérlő is a legszebb virágzásra emelte a bérelt idegen birtokokat, — határt

nem ismerő tevékenységét és rendkívüli szorgalmát a gazdaság terén — azonban csak attól fogva kezdte kifejteni oly mértékben, hogy mindenki figyelmét és elismerését felkelté azon rögtönös és minden irányban ok, és czélszerű átalakítás, mit e birtokában annak rendszeresebb beosztása, beültetése, beépítése és felszerelése által eszközölt; — ezen törekvése közepette maga nyilvánítá gyakran, hogy „most már kétszeres feladat sarkalja a tevékenységre, az t. i. hogy elvállalt és több százezerre menő vétel ári terheit letisztázhassa s e mellett birtokait jól és teljesen felszerelhesse; — és valahányszor ezt említette, mindannyiszor hozzá tévé azt is, hogy — bárcsak vagy 10 évig bírná még tevékenységi képességét megtartani s használni.

Sajnos, hogy ezt el nem érhetette 1872-ik évi december 6-án 55 éves korában szüntette meg, ezen majdnem elpusztíthatatlan testi erővel birt, tevékeny ember életét, egy véletlen, csak hét napig tartott cholera betegség.

Özvegyet és 7 élő gyermeket hagyott hátra, kik közül csak egy leánya volt férjnél még ekkor, három fiu gyermekét, saját hajlamaik szerint, mint gazdákat, képezte; — sajnos, hogy ez óta legidősebb fia, István, — ki már maga is önálló gazdaságot vezetett, és oly jeles képzettséggel birt, hogy méltán igen sok reményre jogosított, — szintén meghalt 1878. évi szept. 20-án.

Geist Gáspár jellemének nemességét, gondolkodásának nemcsak helyes voltát, de emelkedettségét is, számtalan életrajzi adattal lehetne feltüntetni és bebizonyítani, melyek közül elég legyen csak néhányat felsorolnom.

A mint maga, s szegény sorsból fáradhatlan munka által küzdte fel magát a jóllét és vagyonosság nem mindennapi fokára, úgy mindenkiben nemcsak becsülte

az egyéni szorgalmat és munkásságot, de — valahányszor csak alkalma volt az ilyen egyéneket szóval és tettel, mindig buzdította és előmozdította; — ellenben a dologtalanságot, üres szájaskodást, vagy könnyű szerrel való emelkedési hajlamot, főleg pedig az oktalan és hiában való költekezést mindenkiben kárhoztatta és ostromozta, és minden ilyen alkalommal nyilvánította azon hitágazattá vált meggyőződését, hogy „a legrosszabb hazafi, sőt a hazának egyenes ellensége az, ki idejét és vagyonát vesztegeti és elpazarolja, mert az által rohamosan segíti elő úgy az egyéni, — mint a nemzeti önállóság megszüntét.”

A mellett, hogy saját és családi életében is, az igénytelen polgári tiszta erkölcsöket, vallásosságot és egyszerűséget haláláig mindenkiben megtartotta, fősvénynek vagy tulságos takarékosnak sem mondható, sőt minden tetteiben fel lehetett ismerni azt, hogy a vagyont és pénzt nem tekintette végcélnek, hanem szerette és becsülte, s igyekezett azt megszerezni, mint elkerülhetetlen eszközt, ahhoz, hogy családjának és magának jólétét megállapíthassa s egyuttal a hazának és társadalomnak hasznos tagja vagyis anyagi téren is hasznára levő tagja lehessen.

Nem minnennapi értelmi képességének egyik szép bizonyítéka volt az is, hogy nemes cselekedeteit mindig legközelebbi körben gyakorolta, és sohasem vágyott azokkal messzebb körbe lépni, sőt gyakran adott kifejezést azon igen alapos nézeteknek, hogy nagy baj az, miszerint legtöbb ember, a helyett, hogy annyi hasznót tenne, a mennyit egyéni állásának többé kevésbé korlátolt köre megenged, — egyszerre mindjárt sokat és nagyot kívánna tenni, mihez pedig csak igen ritkán van meg a kellő képesség s még annál ritkábban a kellő alkalom; és ebből származik aztán a nagy veszteség, mely egyaránt éri az egyént és a hazát, hogy nagy dolgok nem művel-

hetése miatt, elmarad egyszersmind az apró tevékenység is, és ennek morzsánsként nagyra növekedhető áldásai!

Cselédjeiről és azok családjairól mindig a legélénkebben gondoskodott anyagi és erkölcsi rendben tartásukra felügyelt, rendetlenséget, randaságot semmiben sem tűrt; ellenben azok szükségsein, mindig jó szívvvel és emberbaráti meleg kebellet segített. Nemcsak hogy szolgálatot adott az özvegyen és árván maradottaknak, de igen sok árván maradt cselédgyermeket táplált, ruházott és segített emberré tenni. Az 1863-diki inséges évben pedig, cselédjeiből nem, hogy eleresztett volna egyet is, de ellenkezőleg, még azon felül folytonosan 20—24 idegen, inséges embert alkalmazott bármiféle, nagyrészből felesleges munkára, és ily módon tartotta őket a legközelebbi aratásig a mikor is kenyéroket már bárhol megkereshették.

A legutóbbi nép összeírás, mintegy 1000 lelket számolt pusztai birtokán és ezek között mintegy 30 olyan gyermeket, kik az általa még 1860-ban akkor még bérlő korában állított pusztai iskolában nyerték taníttatásukat. Azóta, hogy e birtokot megvette, teljesen külön iskolát állított, melyben ma is hasonló számú gyermek nyeri, egy alkalmas és ispáni fizetésnek megfelelő javadalommal ellátott állandó tanító általi képeztetést.

Cholera betegségbe esvén, halálát bizonyosnak tartotta, s azért is egész önmegadással bucsuzott el családjától és egész életét igazoló szeretettel és gyakorlati előrelátással rendelkezett annak jövőjéről, — végszavai azok lévén gyermekeihez hogy: „szeressék becsüljék áldott jószágú annyjokat, és szeressék egymást mindig, mint egyetértő jó testvérek!“ — a mint ő is minden gyermekét egyenlően szerette, és teljesen egyenlő arányban rendelkezett azok öröksége iránt. Szegénysorsú két testvérének is, továbbra is kiszolgáltatni rendelte azon évi segélyösszegeket, melyeket ő azoknak életében adott. Végren-

deletében nagyobb összegeket hagyott különféle jótékony-célokra; a többek közt a békésmegyei, gyulai kórházban is egy ágy fentartására tett alapítványt.

Igy élt és működött megynének derék fia Geist Gáspár az egyszerű polgár; életében tisztelve, közbecsülésben, szeretetben állva s elhunytá után is számosaktól áldólag emlegetve.

Vajha nemes példája minél több követőkre találna; — hisz e hazának oly igen szüksége van hasonló hű fiakra, — a nemzetnek pedig, az övéhez kasonló jellemű, nemes és derék polgárookra.

Ha Geist Gáspár életét figyelemmel kísérjük, bizonyított igazsággént fog okvetlenül feltűnni előttünk két dolog, — és pedig először az, hogy a szorgalom és kitartás józan előrelátással és becsületességgel párosulva végre minden körülmények közt kívánt sikerre vezet, — és másodszor az, hogy a gazdaszat, ipar és kereskede, melyek mindenikének Geist Gáspár, mint láttuk szakavatott munkása volt, — tekintsük külön-külön bármelyikét, oly életpálya, mely a legnagyobb egyéni szabadságot és függetlenséget biztosítva, hivatott képviselőjének tisztas társadalmi állást, s ha vagyoni meggazdagodást nem is minden egyes esetekben, de a jólétet, vagy legalább a biztos megélhetés modját mindenkor megszerzi.

Ha korunk irányát, vezérelvét vizsgáljuk, — tekintsük bár az egész társadalmat, vagy csak magát az egyént, — nem mindenütt és mindenben, azon törekvést látjuk-e érvényesülni, mely első sorban a biztos megélhetés, de végelemzésben mégis mindig könnyűszerrel való meggazdagodás mikéntjét, iparkodik különböző utakon és módokon megvalósítani.

Nagy hibája és szerencsétlensége az korunknak, vagy talán emberi természetünknek, hogy mértéket tartani nem akarunk, a tisztességes keresettel nem elégszünk

meg, nem tudjuk magunkat beletalálni helyzetünkbe, hanem minden keresményünket, az örült vagyon hajhászásban vesztegetjük el.

S hova fog vezetni előbb utóbb ezen lázas, erőszakos törekvés, ezen a tárasadalom életerét felemésztő járvány? azt jellemzőleg fejezte ki nagy hazánk fia Deák Ferencz e szavakban: „Igen rosszul vélekednék, ki azt hinné, hogy csak a harczok zivatarra sodorhat el egy nemzetet, — van még egy más lassúbb, de disztelen és aljas nemzeti halál is: a köz elszegényülés, vagy nemzeti sorvadás. Ettől hazánkat megóvni legszentebb kötelességünk.”

S vajjon összedugott kezü tétlenséggel, hiába való üres nagy szavakkal, vagy mostoha viszonyokat vádoló haszon nélküli folytonos panasszal fogjuk-e elejét venni az életveszélynek, melyet nagy hazánk fia „nemzeti sorvadás-“nak „köz elszegényülés“-nek nevez?

Bizonyára nem; ez téves állítás! Önmentségünk egyedüli módja segédeszköze a munka! a vasszorgalommal, hangya kitartással üzött szakadatlan munka, mely jólétet teremt s meglegedést szerez.

Igen szépen és helyesen mondja gróf Széchenyi István, nemzeti előhaladásunk-e legnagyobb apostola, ki szóval írással és tettel annyit fáradozott civilizációjunk fejlődése érdekében, mint talán senki más, — igen szépen és helyesen mondja egyik örök becsű munkájában:

„A meglegedés legfőbb, legbiztosabb alapját minden-
kire nézve: a lehető legnagyobb lelki függetlenség képezi. S ha van férfihez illő és méltó foglalatosság, ez bizonyval nem mindennapi kised öröminak vadászata, s nem ódon felszinezetű külsőségek hajhászása, melyek köntösinkre hosszabb czimzetet tűznek stb. eff. — hanem lelkünk függetlenítésére irányuló törekvéseink. S mindenkinek hatalmában áll, holnaptól vagy talán mindjárt e pillanattól kezdve, bármily borult volt is az előtti élete

lelki függetlenségén munkálkodni, s így lassanként bizonyos nagyobb benső csöndben gyönyörködni; — mert a legnagyobb bűnös is jó utra térhet, a legbetegbb is hátat fordíthat a koporsónak, a legtékozlóbb is észre jöhet végre!“

Valljuk meg önmagunknak, vajjon tettünk e mi magyar nemzet, századon át egész a legujabb időig valamit, arra nézve a mi nálunk, a szorosán vett „munkát“ általánosan elfogadottá kedvelté, tiszteltté tette s mint létfontosságunk legbiztosabb eszközét, fejlesztette virágzásra emelte volna?

Hajdan, de sőt az elfogultak és értetlenek előtt még napjainkban is a kézművesség, iparosság, mintegy alárendelt társadalmi osztályként szerepelt. „Ha nem tanulsz inasnak adlak!“ ez volt ezelőtt, s mondhatnám ma is az uri rendü apák legnyomósabb fenyegetése a hanyag urfiakhoz. Pedig e látszólagos fenyegetés valósitása hányra lett volna és lenne valóságos áldás később, midőn talán irigy szemekkel nézte a megelégedett, tisztelt, becsült iparost, kézművest, midőn annak biztos helyzetét, saját kétes existenciájával összehasonlítá! — Vagy talán a kereskedelem terén előbb állt s felvilágosultabb, practicusabb nézetet tüntet fel a magyar elem? Ám tekintsünk vissza csak a közelmúltba, a század első felére, — mily állapotban, kinek kezében volt a kereskedés? Ujjainkon ellehetne számlálni, hogy hány magyar kereskedő volt Békésmegyében? Mielőtt az izraeliták polgári egyenjogúsággal nem birtak, a kereskedelmi osztályt a városokban kizárólag az élelmes örmények, vagy a mint jobbadán nevezték őket a görögök képviselték; s ma is jellemzi az akkori állapotokat a fenmaradt adoma, hogy mikor a fuvarost kérdezték: kit szállított? azt felelte rá, zsidót hoztam görögnek.

Csak a földművelés terén álltunk úgy a hogy, min-

denesetre nagyon is hátra. A fiu úgy kezelte vagy kezelte a gazdaságot, a mint apjától, nagyapjától látta; s nem a természeti hajlam vagy tanulmány tette gazdálkodóvá, hanem — talán mert nem tartotta rangján alólinak, — s nem hangzott épen rosszul a nemes urnak, ha az volt címének sallangja, hogy „földbirtokos.“ Mily jellemzőleg írta nagy Széchényink már 38 évvel ezelőtt „Világ“ című munkájában erre vonatkozólag: „A kisebb nemesség nőttön nő s előre látható, hogy idővel tiz nemes ember jut majd egy sovány hold földre. Művészetet, kereskedést üzni, éretlen büszkeség nem engedi s méltósága ellen tartja becsületesen, ügyesség, s tudománnyal fáradozni vagyon után, — hanem inkább dologtalanul henyél otthon, s nemes emberhez illőbb foglalatosságának tarja: nyulfiakat lödözni, vagy épen semmit sem tenni.“

Igy álltunk a gazdaszat, ipar és kereskedésre nézve ezelőtt; s noha az újabb időben mindez egészen más képet mutat, s életérdekeinket felismerve, minden téren fejlődés, haladás észlelhető, mégis az óhajtott céltól még mindég igen-igen távol állunk.

Hisz hogy egyebet ne is említsek, a legmindennapiabb szükségletű tárgyak előállítása, vagy legalább anyaga nem saját készítményünk, de majdnem kivétel nélkül külföldi gyártmány.

Az egész nemzet, nagyuri módra dolgoztatja ma is, mint alárendelt munkásait, a külföldieket, — ezek pedig nem tartják lealázónak, más számára dolgozni, s lesznek általa szegényekből urakká, míg mi lassanként urakból koldusokká, mert még saját magunk számára sem akarunk dolgozni.

Ne álltassuk, ne bizzuk el magunkat, hogy némi téren kezdünk figyelemreméltó eredményeket felmutatni, — nézzünk a művelt külföldre, melyre sok tekintetben úgy szeretünk hivatkozni, hasonlitsuk össze állapotainkat, s

valljuk meg és ismételjük számtalanszor, hogy fájdalom! még mindenben nagyon is hátra vagyunk.

A folytonos figyelmeztetés ösztönözni, buzdítani fog a haladásra, pedig ha mint „magyarok“ akarunk tovább is élni, e három bérces négy folyós hazában, mely egy ezredévig a magyart tanulta uralni: akkor munkálunk haladni kötelességünk!

Ezt hangoztassa mind, a ki csak szereti e hazát s igaz barátja a népnek, mert kik a nép igazabb barátai? azok-e, kik folytonosan jogainak kiterjesztését és elévülhetlenségét ismétlik előtte? vagy azok, akik tudatják vele, hogy vannak ugyan jogai, de egyuttal vannak kötelességei is?

„A magyar egy gyermeknép, most semmi, de minden lehet, mert lelki s testi erő rejlik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két elenség van: az Előítélet és Elbizottság.“

Mutassuk meg, hogy megértettük, lelkünkbe véstük, a „legnagyobb magyar“ jós ígét, s képesek vagyunk követni nagy szellemének utmutatását!

Fel munkára hát! még nem késő, de már nagyon is itt az idő!

„A munka nemesít!“ mondja a példaszó. — Századokkal ezelőtt a harci vitézség volt majdnem az egyedüli mód, mely akkor még oly kiváltságos nemesi osztály előjogait megszerezheté, s ez — az akkori idők szellemét és viszonyait tekintve helyes is volt, mert a hazáért kiomló vér, érdem szerint és valóban nemessé tévé; de nem méltányos-e, hogy ugyanily elismerésben részesüljön az, a kinek évek hosszú során át vérének verejtéke hull, nem épen egészen saját jóvoltáért, mert ez lehet egyéni érdek is, — de a nemzeti közvagyonosodás, a hazai gazdaszat, ipar és kereskedés fejlesztése, virágzása érdekében.

Azt az időt érjük, midőn a classicus műveltség a

magas politika és diplomatiái pálya, vagy a harci élet vitézsége, szerencsége, többé nem fentartó elemei, nem biztosítékai az állami létnek.

Korunknak egyik megkülönböztető jellege általában: a realis téren való haladás. Az „erő és anyag“ elve nemcsak a bölcsészeti proklamák megoldásánál játszik szerepet, de az életben is, mind több-több tért foglal el.

Különösen az ipar az, melynek szabadsága, önállósága, előhaladása, fejlesztése, szóval a művelt külfölddel való versenyképességei emelése: nemzeti jólétünk s életfentartásunk érdekében legszentebb kötelességünk.

Az ipar ma már a tudomány mellé helyhezkedett, s nemcsak roppant kézi ügyességet igényel, de segítségül hívta a vegytant, a természettant, a tudomány többi vivmányait, hódol az aesthetikának, napról-napra új és váratlan felfedezéseket tesz; készítményei már nemcsak kizárólag a nélkülözhetlen szükségletek fedezésére szorítkoznak, hanem az izlés és divat elvei, kíváncsiak szerint is kell, hogy igazoljanak; s ezekből kifolyólag kétségtelen, hogy az ipar ép úgy megköveteli a magasabb értelemben vett tanulást és taníttatást, mint a tudomány bármely szaka, hogy kellő és korszerű ismereteket szerezhessünk benne magunknak.

Mester nem jó készen a világra s a legnagyobb természeti ügyesség, idom s talentom is csak szorgalom és némi fáradozás által fejlődhet ki. Idő és türelem kell minden nagy munkához. Naponként valamit tenni, s a kitűzött célt soha szem elől el nem bocsátani: ez azon titok, miért s miként vitetett véghez annyi például Angliában, hol a kormány alig tesz valami kezdeményezést, s jobbára társadalom, az egyesek tesznek mindent.

Hogy mire képes iparunk, ha az általános érdeklődés, figyelem és pártolásnak csak egy kis támogatására is számolhat; azt öröndetesen bebizonyíták, úgy a világ-

tárlatok, melyeken a magyar ipar elismerésre, méltólag volt képviselve, valamint a hazai kiállítások, melyeket valóban „az ipar és közgazdasátság terén való fokozatos haladás próba mérőjéül tekinthetünk“, különösen pedig a legujabb székesfehérvári országos ipar és közgazdasági kiállítás, melynek szépen sikerült volta, és bizonyára áldásos eredményei, jól eső örömmel és édes reménynyel tölthetik el lelkünket.

Most és ezek után, a társadalmon s ennek alapján a családon, a szülőkön van a tettek sora!

Minden jó szülőnek nemcsak óhaja, de szent kötelessége is, hogy gyermekeinek jövőjéről lehetőleg gondoskodjék.

Általános a panasz, hogy sok a diplomaticus ember! az ügyvéd, az orvos, a lelkész, a tanár, a mérnök, a hivatalnok mindazt mondja, sőt panaszolja, hogy pályája túl van terhelve az ujoncok létszámával. Hiszen bár ugy volna! ez nem lenne baj, mert a nemzet intelligens elemét gyarapítaná, de nem így áll a dolog. Egyetlen életpálya sincs és nem is lesz soha úgy tulterhelve, hogy a képzett szakember meg ne élhetne rajta, ha szorgalmas és becsületes, hanem igenis, a legtöbb életpálya, sőt mondhatnánk egész társadalom túl van terhelve proletariusokkal a félkészültségű féltudákos, felületes munkakerülő szédelgőkkel, kik saját megkezdett vagy abbahagyott pályájok jóhírnevének, becsületének cégérezői.

S mi az oka ennek?! Csakis a hogy mondani szokták az: urhatnámság!...

Szülők! akarjátok-e, hogy gyermekeitek jövője, megélhetése, egyéni függetlensége biztosítva legyen?... ha nincs tehetségetek és módotokban, hogy a költséges tudományos pályára képezzétek gyermekeiteket: neveljétek belőlök jó iparosokat! Így jót tesztek ve-

lők is, mert biztos becsületes kenyeret adtok kezökbe, melyet sem politikai zavarok, sem kormány-változás, sem egyesek muló kegye nem vehet ki kezökből; s jót tesznek a hazával, nemzettel is, mert legfőbb támaszát a középosztályt, a polgári rendet fogjátok erősíteni.

Hisz ha a becsületes munka, szorgalom és kitartás évek hosszú sora után, végre a megérdemelt jólétet, sőt talán megvagyonosodást eredményezi, misem könnyebb akkor, mint a köznapi értelemben szólva „urnak lenni;“ hanem ha az „urnak“ nincs sem szellemi tehetsége, sem anyagi képessége, sem igyekvő akarata, hogy élhessen, a mint neve, címe hozna magával: uri módon, akkor aztán nem nevetséges, de szánandó is egyszersmind az ilyen hitelét vesztett talmi arany és nagyzás hóhortja?!

Oszolják el már egyszer az a szerencsétlen, elfogult, téves felfogás, hogy csak olyan gyermek való iparosnak, a kinek nincsen tehetsége vagy hajlama az iskolai tanulásra — „nincs esze!“ a hogy szokás mondani. — Hát hogy jó iparos legyen valaki, ahoz nem kell ész és fogékony elme a tanulásra? s ha langesze kitűnő tehetsége van, nem érvényesítheti-e azt épen úgy, vagy talán még jobban, az ipar terén, mint bármely más életpályán.

S ugyan melyik életpálya az, a mely szebb, függetlenebb, tiszteltebb, biztosabb, mint egy szorgalmas, becsületes törekvő iparosé? a ki, hogyha meghal is, hátrahagyott családjá nem szorul holmi csekély nyugdíjra vagy épen a koldusbotra, mert a család egy jó munkavezetőt fogadva, a kenyérkereseti iparágát folytathatja tovább.

S a hazai ipar felvirágoztatását, semminemű külső befolyástól, de csakis a társadalom felkarolásától, s így önmagunktól remélhetjük és várhatjuk, főleg, ha annak mennél több képzett ügyes munkás kezét és tevékeny erőt bocsátunk szolgálatára.

A gazdaszat és kereskedelem némileg eltérőleg ugyan, de lényegileg ugyanily szempontból ítélhető meg.

S ha megtanulja a nemzet, mert szükségképen meg **kell** tanulnia azt felismerni, hogy a társadalmi és egyéni jóléte nemzeti életképessége főleg e három tényezés a „gazdaszat, ipar és kereskedés“ minél szélesebb alapra helyezésében s terjesztésében áll, akkor — azzal végezhetem én is a mit egyik tekintélyes napi lapunk a székesfehérvári iparkiállítás megnyitási alkalmára irt: — „ezzel sokat hányatott nemzetünk viszontagságos történetének egy uj korszaka nyilnék meg. Egy uj korszak, melynek jelszava: a munkaszeretet, a munkatisztelet; a melynek feladata: az anyagi téren hatalmassá tenni a nemzetet; mert csak jólétben élő nemzet lehet igazán nagy, boldog és szabad!“

Adja a magyarok istene, hogy ugy legyen!!!

Göndöcs Benedek.

Gyulavár multjából.

— Olvastatott Gyulán, június 2-án. —

Tisztelt közgyűlés!

Készséggel engedtem a megtisztelő fölhívásnak, melyet e társulat nagyérdemű elnöke intézett hozzám, és megjelentem önök körében, hogy mindenek előtt szóval is köszönetet mondjak azon kitüntetésért, melyben tagjaik sorába iktatva részesíteni méltóztattak. Egyuttal szerecskivánataimat óhajtottam kifejezni eddigi működése fölött.

Egyaránt elismerésre méltó az eredmény, melyet már is létesítettek és az irány, a melyben haladtak.

Helyesen fogták föl egy provinciális tudományos egyesület rendeltetését. Miként az országok fölvirágozásának nem az a föltétele és biztosítéka, hogy minden polgáraik az állami lét nagy kérdéseivel foglalkozzanak, hanem az, hogy mindenki a saját körében hiven teljesítse kötelességét: ugy a tudomány terén is, hazánk multjának teljes földerítése csak ugy várható, ha az egyes vidékek művelt lakóinak buzgalma saját történeti és régészeti emlékeik megmentése, összegyűjtése és tudományos megismertetésére irányoztatik.

Évkönyveik négy kötetét átlapozva, mindenki meggyőződhetik arról, hogy soha sem engedték magokat természetes hivatásuk határain tul ragadtatni, de ezen határokon belül a legélénkebb és legtermékenyebb munkásság sikereivel dicsekedhetnek.

És midőn saját megyéjökre szoritkoznak, elég tág tér és méltó föladat nyilik meg tevékerységük számára.

Mily nevezetes és eseményekben gazdag multtal bir

maga ezen város is, melyben ma közgyűlésünket tartjuk. Hirdeti ezt azon becses monografia, melyet veterán társunknak Mogyorossy Jánosnak köszönhetünk. Példás szorgalommal gyűjté egybe az adatokat, melyeket nyomtatott forrásokból és levéltárakból nyerhetett.

De azon két évtized alatt, a mely munkájának megjelenése óta lefolyt, a történet-nyomozók előtt, új és gazdag aknák tárultak föl.

Néhány év előtt szerencsés voltam e társulat figyelmét fölhívhatni a Hunyady-ház levéltárának azon részére, mely a bajor állami levéltárba van kebeleztve, a hol Békésmegyének s különösen Gyula városának XV. és XVI. századbéli történetére vonatkozó számos nagybecsű okirat, levelezés és számadási könyv őriztetik. Országos kormányunknak ezen levéltár visszaszerzésére irányzott igyekezetei, sajnos, nem vezettek eredményre. És így azon kell lennünk, hogy legalább másolatban birhassuk tartalmát.

Épen azon időpontnál, a hol a müncheni levéltár forrás-készlete kiapadt, 1540 táján kezdődnek s a magyar országos levéltár kincstári osztályában és a Bécsben az egykori udvari kamara levéltárában a gyulai várra vonatkozó irományok és számadások, melyekből a várnak történetét a gyászos 1566-ik évig, a mikor a törökök kezébe került, érdekesen és részletesen meg lehetne írni, kitöltve azt a hézagot, mely a város történetét tárgyaló munkákban szembetűnik; mert míg a város ostromát és föladását bőven adják elő; az ostrom előtti állapotok megismertetésére az adatok teljesen hiányoztak.

Mióta a törökök Temesvárt, Lippát és Aradot megvitták, a Ferdinánd király által birt országrésznek dél és kelet felé Várad mellett Gyula volt legfőbb védbástyája. A Fekete-Körös és a Fehér-Körös kanyargó medrét mintegy szigetté alakították, melyet a sarkadi tó vizei

és terjedelmes mocsárok is még inkább hozzáférhetlenné tettek. Ekként a természet erődítménynyé jelölte ki. De a XVI. század közepén, mikor oly fontos hivatás várakozott rá, ép úgy, mint Eger és Szigetvár, teljesen elhanyagolt állapotban volt. Bástyái romlásnak indultak. Őrsége alig 150 emberből állott.*)

A vár jövedelmei távolról sem állottak arányban a nagy költségekkel, melyeket fönntartása igényelt. Bár nagyterjedelmű földbirtok tartozott hozzá, ennek jövedelme 1557-ben csak 9311 frtra rugott, a mely összegnek majdnem fele a bormérés nyereségéből folyt be. Ezen rendes bevételek mellett még két rendkívüli jövedelmi forrása volt. A király ugyanis a hat szomszéd megyének Zaránd, Békés, Külső-Szolnok, Csongrád, Csanád és Arad megyéknek országos adóját a vár fönntartására engedte át. De részint a török-foglalás terjeszkedése, részint az adó b hajtása körül fölmerülő nehézségek és visszaélések miatt, az említett esztendőben a hat megye adójából 4046 $\frac{1}{2}$ forint folyt be. E mellett a kamara olcsó áron bérbe szokta venni az egri, váradi csanádi püspököktől a Gyula vidékén őket illető gabona-tizedet, mely az őrség élelmezésére fordíttatott.**)

A gyulai vár helyzetében lényeges változás állott be 1559 tavaszán, a mikor Magochy Gáspár kapitány helyét Kanyaföldi Kerechényi László foglalta el, ki Szigetvárról helyeztetett át a strategiai és közgazdasági tekintetben fontosabb Gyulára.

Erélyes, sőt erőszakos férfiú volt, a ki nem ismert kiméletet ott, hol a közügy vagy a saját jóléte másnak érdekével összeütközésbe jött. Már mint szigetvári kapitány ellen is sűrűn emelkedtek panaszok. Özvegyeket

*) Az 1553-ik évi számadások a magyar nemzeti muzeum kézirat-gyűjteményében.

**) Az 1557-ik évi számadások ugyanott.

és árvákat jószágaiktól fosztott meg, kereskedőknek áruit foglalta le, a jobbágyságot súlyos munkára kényszerítette.¹⁾

Gyulán még nagyobb kiterjedésben folytatta ezen működését.

Ugyszólván az egész tiszántúli országrészt, amennyiben Ferdinándot uralta, Szegedig és a Kunságig, Gyula várának szolgálatába kényszerítette. 1561 elején, mintegy 25,000 jobbágy állott parancsai alatt. Verancsics egri püspök ismételve fordul a királyhoz panaszával a miatt, hogy az egri vártól is elvonta tartozékainak nagy részét és míg Gyula várának erősítésén 3—5000 jobbágy dolgozik egyszerre, Egerben alig 200-at képes összehozni.²⁾

Kerechényi ugyanis azon volt, hogy a gyulai vár elhanyagolt és részben elpusztult bástyáit fölépítse, valamint új védműveket emeljen. Ezen munkálatokat Mirandola Pál olasz építész vezeté.³⁾

Azonban a jobbágyság elviselhetetleneknek tartották a terheket, melyeket Kerecsényi rájuk rótt. És hogy zaklatásaitól szabaduljanak, tömegesen hagyták el az őseik által lakott földeket, 1561. őszén, Miksa főherczeg írja, hogy „a gyulai kapitány gonosz eljárása következtében, mintegy 8000 jobbágy elhagyta falvait és más vidékekre vándorolt.“⁴⁾

¹⁾ Ezen panaszok tárgyában a pozsonyi kamarához intézett királyi leiratok az országos levéltár kincstári osztályában.

²⁾ Verancsicsnak 1561-ben a királyhoz és Kerechényhez intézett több levele Verancsics munkáinak VIII. kötetében.

³⁾ Ezt tudjuk Verancsicsnak 1561. márcz 30-án a királyhoz intézett jelentéséből: („Architectus Paulus Agriam appulit, curaboque ut salvus Gyulam deducatur, ... intellectaque etiam eius electione de modelis huius arcis muniendae, enitar“...) Szigetvár megerősítését is Mirandola Pál vezette. A magyar nemzeti muzeum könyvtára, erre vonatkozólag számos oklevelet és számadást őriz.

⁴⁾ 1563. november 23-án, Miksa Linczből a pozsonyi kamarának írja: „Quod ad capitaneum Gyulensem spectat, cuius iniquis actionibus circiter octocolonorum millia sedibus suis relictis alio migrasse...“ (Az országos levéltár kincstári osztályában.)

Kerecsényi másként is fölidézte maga ellen a kormánykörök elégtelenségét. Folytonosan követelésekkel ostromolta a királyi kincstárt, melyeket ez kielégíteni csak ritkán volt képes. Ezen kellemetlenségek elhárítása végett, 1563-ban az a terv merült föl, hogy bizonyos meghatározott összeg fejében Kerecsényi vállalja magára a gyulai vár föntartásának összes költségeit. De a tárgyalások, melyeket a király ez irányban vele megindított, nem vezettek eredményre.¹⁾

A következő év tavaszán megújultak az alkudozások. Május közepe táján a csanádi püspök és Thurzó Ferencz, két német biztos és Hosszutóthy György kamarai tanácsos, e célból megjelentek Gyulán és itt előleges egyességre léptek Kerecsényivel, olyképen, hogy néki a vár rendes jövedelmein és a hat megye adóján fölül évenként még 15,000 forint biztosittassék, a csehországi közjövodelemből.

A király tulzottnak tartá e követelést. Kerecsényit Bécsbe hívta meg, hol őt engedékenységre igyekezett birni. Azonban a kapitány — miként a király panaszkodik — igen hideg és makacs volt. Határozottan kijelentette, hogy csak a gyulai egyesség szentesítése és a további állapot föntartása között enged választást. — Miksa a zavarteljes viszonyok által kényszerítve látta magát e súlyos föltételt elfogadni.²⁾

Azonban nem szándékom a gyulai vár történetét adni elő. Csak figyelmöket akartam fölhívni arra, hogy az országos levéltárak átkutatása mennyi világosságot vethet városuk multjára.

¹⁾ Emliti ezt Ferdinánd király 1563. nov. 14-én a kamarához intézett leiratában. Ugyanott.

²⁾ Miksa ezekről 1564. okt. 7-én Bécsből értesíti a pozsonyi kamarát: „Hominem — írja többi között — frigide admodum de iis nuper et jam denuo respondentem, ad aequitatis normam nequaquam adducere potuimus.“ (Ugyanott.)

Ez alkalommal néhány egykori ujságlapot kívánok bemutatni, melyek Gyula hősi ellenállásának és és gyászos elestének hírét a keresztény világnak megvitték.

Ismertem, hogy a könyvnyomtatás feltalása után alig mult el néhány évtized, és a sajtót már is fölkezdettek használni a nagy közönség ujságvágyának kielégítésére.

A XV. század végső évtizedeiben, különösen Német- és Olaszországban, sűrűn jelentek meg az ujságlapok, melyeknek főleg Amerika fölfedezése, az olaszországi hadjáratok és a török háborúk nyújtották az anyagot. Időhöz nem kötve, röpiratok alakjában bocsáttattak közre.

Mikor a mohácsi vész után a török háborúk Magyarországra irányozták az egész keresztény világ, első sorban a legközelebből érdekelt Németország figyelmét: a magyarországi eseményekről, kivált Augsburgban és Nürnbergben sűrűn nyomattak ily ujságok, melyek rendszerint a „*Neue Zeitung*“ címet viselték, és a melyekből a nemzeti muzeum könyvtára igen gazdag gyűjteményt bir.

Igen természetes, hogy mikor 1566-ban a törökök hadi munkálatai Szigetvár és Gyula megvívására irányultak, Gyula vár sorsa iránt is általános érdeklődés nyilvánult, és feszült kíváncsisággal várták a táborból, illetőleg Bécsből érkező tudósításokat, melyek azután számos kiadásban láttak napvilágot és sok száz példányban terjedtek el.

Igy például egy és ugyanazon tudósítást, melynek címe: „*Neue Zeitung von dem 5. Augusti disz 66. Jars aus Wien von der vesten Statt und Schloss Jula inn Ungern 40 meyl under Ofen etc.*“ három kiadásban birunk. Az egyik Augsburgban Zimmermann János, a másik Nürnbergben Kholer János kiadónál jelent meg, a har-

madik Dillingenben, Mayer Sebald nyomdájában adattott ki.

Ez az ostrom első, örvendetes stádiumát jelezi. Előadja, hogy mintegy 30,000 török hevesen ostromolja a várat. Azonban a mindenható — ugymond — Kerecsényi Lászlónak és lovagias hadi népének szerencsét és kegyelmet adott, minélfogva sikeresen ellenálltak, sok törököt megöltek, és az ostromló hadat visszavonulni kényszeríték. Sőt Kerecsényi ekkor, György kapitánynyal, a sziléziai és magyar csapatokkal kitört, a törökök után nyomult, az utóhadat megtámadta, 800 törököt levágott, számos keresztény foglyot megmentett, a török ágyuk egy részét elfoglalta és a török tüzéreket a többi ágyukkal a mocsárba szoritotta, a honnan az ágyuk csöveit lovakon vontatva csak nehezen tudták táborukba visszavinni.

Ugyanezen tudósítás azután Szigetvár ostromára vonatkozó részleteket is tartalmaz.

Egy második röpirat Nürnbergben, Geysler Bálint nyomdájából került ki. Címe: „Newe Zeitungen welcher massen Herr Lazarus von Schwendi Ritter und der Röm. Kay. May. Oberster im Zips die Türcken und Tartern zum andernmal erlegt. geschlagen, etliche Schlösser erobert. Und was die Türcken gegen beyden Stetten und Vestungen Gula und Ziget weiter für genommen haben 1566.“

A magyarországi császári táborból“ aug. 27. és 30-án kelt tudósításokat tartalmaz, a törökök elvonulásáról Gyula alól, melynek okai között az őrségtől szenvedett veszteségek mellett, az élelmiszerek hiánya és az eltemetlen holt testek által előidézett mirigyes levegő vészteljes hatását említik. Többi között kiemeli, hogy Kerecsényi kitörése alkalmával a temesvári basa elesett, egy előkelő bég („grosser Beg aus Persia“) egyik lábát vesz

tette el. Egészen új adat az is, hogy a törökök Gyulától négy mértföldnyire a Duna felé vonultak.

Még négy újságlapot birunk, melyek Gyula vár el-este előtt adattak ki, hármát ismerünk, melyek Gyula vár föladását beszélik el.

Kettő — különböző tartalommal — Nürnbergben szintén Geiszlernél — jelent meg; a harmadikon nincs kitéve a nyomtatás helye. Ez a harmadik, melynek címe: „Kurtzer bericht was massen die Festung Jula in des Erbfeinds Gewaltt kommen“ és címlapján a vár ostromának rajzát állítja elő; a legterjedelmesebben adja elő a történeteket.

Azzal kezdi, hogy a vár megszállása előtt, a király annyi lovast, gyalogost, ágyukat, löszert, pénzt és élelmiszert küldött oda, a mennyit a kapitány kívánt Schwendi Lázár a felső-magyarországi főkapitány pedig két zászlóalj német katonával szaporította az őrséget; az egyik az osztrák Görger, a másikat a brandenburgi Hoppenrath vezette.

Julius 2-án érkezett Pertaf basa 5000 emberrel a vár alá. Csakhamar követte őt a temesvári basa. Nagy ágyukból kezdték lövetni a várost. Öt nap múlva Kerecsényi fölhagyott a külváros védelmével, fölgújtotta azt és a belvárosba vonult vissza, melyet a jelentés következetesen Huszárvárnak nevez, a mely elnevezéssel más emlékekben nem találkozunk.

Itt 18 napig hősi ellenállást fejtettek ki. Sok kárt tettek az ellenségben, de a magok soraiból is számosan estek el. A jelentés kiemel egy Holcha Zowith nevű kapitányt; nem tudjuk, kit kelljen az eltorzított név alatt keresnünk.

Olczakóczy Demeter

Az őrség végre kényszerítve volt a belvárost is elhagyni és a belső vár védelmére szorítkozni.

A törökök ekkor a huszárvárban állították föl ágyui-

kat, a várarkokból mesterséges csatornákkal levezették a vizet — más emlékek szerint ez a nyári hőség hatása következtében kiszáradt — és betöltötték fával; továbbá a várkapukkal szemben magas bástyákat emeltek, s ezekre faalkotmányokat helyeztek, melyek tűzmentesen voltak készítve. Aug. 3-án a törökök rohamra vezettetek. Az őrség vitézül küzdött. Az ostromlók soraiban sokan estek el; többi között a temesvári basa súlyosan megsebesült. Nehány nap múlva újabb rohamra tettek előkészületeket. Ekkor azonban Kerecsényi nyil hegyén levelet juttatott az ellenséges táborba, készségét fejezve ki a vár föladására.

Már másnap reggel egy török vitéz jelent meg a vár falai alatt, nagy hangon kiáltva: „Kerecsényi légy nyugodt, még ma megkapod a választ.“ Ennek hallatára két vitéz magyar hadnagy Jász Lukács és Bitó János megjelentek Kerecsényi előtt, szemrehányásokkal halmozták el, és figyelmeztették esküjére, melyet az őrséggel együtt tett, hogy utolsó csepp vérig fogja a gondjaira bízott várat védelmezni.

Kevéssel azután egy csausz két janicsár kíséretében jött be, kik mint túsok maradtak a várban, míg Kerecsényi is küldött három polgárt kezesek gyanánt. Majd ajándékokat cseréltek. A gyulai kapitány órákat és drága fegyvereket, Pertaf basa kelméket küldött.

Kerecsényi ez alatt összehívta az őrséget. Előadta, hogy a vár nem állhat ki több rohamot, és segítség nem várható. Közlé, hogy a basa szabad elvonulást ígér, és ennek biztosításául három béget és négy előkelő törököt állit túsok gyanánt, a kiket az őrség leölhet, ha a törökök kíséretet tennének az elvonulás megakadályozására.

A többség ellenezte a föladást. Szónokaik esküjökre hivatkoztak, és kijelenték, hogy nem hisznek a törökök ígéreteiben, kik máskor is, mint Buda, Temesvár és Er-

dőd alatt, hűtelenül megszegték szavukat. Azonban Kerecsényi azt válaszolá, hogy még egy capituláció alkalomával sem nyert az őrség oly biztosítékokat, mint most. Végre sikerült megegyezésöket kieszközölni, és a föladási okmányt a főbbekkel aláíratni.

Pertaf basa ekkor fölszólítá Kerecsényit, hogy a jancsárok lecsillapítása végett küldjön részökre egy havi zsoldot. Kerecsényi azonnal 4000 tallért küldött.

A capitulatio föltételeinek megállapítása után, szept. 2-án történt a kivonulás. Délben a fegyvertelen lakosság és a sebesültek kezdették meg. Este követte őket a német és a magyar őrség. Legutolsó Kerecsényi volt, a török túsokkal. Azonban a helyett, hogy hadait a török táboron keresztül kísérné, reá biratta magát, hogy a túsokkal együtt Pertaf basához térjen be. E pillanatot használták föl a törökök, hogy a kivonuló őrséget megtámadják. Véres csata fejlődött ki. A huszárokat megmentették lovaik. De a gyalogok mind elestek.

Mi lett Kerecsényiből — jegyzi meg a német röpírat — nem tudni. Híre jár, hogy néhány kísérőjével életben van, és nem rosszul bánnak vele.

Ez a nyomtatvány lényeges tartalma, mely részben megerősíti, de részben kiegészíti és ki is igazítja más források elbeszélését.

Még csak azt kívánom megjegyezni, hogy ezen német ujságlapok a bibliographiai ritkaságokhoz tartoznak; és mivel kettőt ezekből vezetésem alatt álló könyvtár duplicatumban bir, az egyik példányt ezennel van szerencsém a t. társulat muzeumja számára fölajánlani.

Fraknoi Vilmos.

Huzain bég, gyulai török várparancsnok magyar levele és magyar köriratu pecsétje 1604. évből.

— Olvastatott Gyulán 1879. jun. 2-án. —

Békésvármegye hajdanának bármely korszakából többet tudunk, mint a török hódoltság korából, mely 1566—1695. eszt. terjed. Oka ennek az, hogy amint a török a megyéhez közeledett, az itteni birtokosok részint Erdélybe, részint a szomszéd bátorságosabb megyékbe menekültek levéltáraikkal együtt, az itt maradt jobbágyság pedig a 130 éves török uralom alatt annyira kipusztult hogy a visszafoglaláskor az összes lakosság száma alig tett többet ezer léleknél. Ily körülmények közt nem csoda, hogy igen gyérek azon adatok, melyek e korból reánk maradtak. S éppen azért bármely csekélység, mely megénk akkori viszonyaira némi világot vet, becses előtünk.

A m. történelmi Társban Gyárfás István, a Jász-Kunság jeles monographusa s m. tud. akad. tag. egy a m. kir. kamarai levéltárban talált magyar szövegű s magyar köriratu pecséttel ellátott érdekes levelét közli egy gyulai török várparancsnoknak, Huzain bégnek. A levél Rákóczy Lajos lippai várkapitányhoz van intézve. Lemásoltam azt a napokban Pesten létemkor egyleti levéltárunk számára s a pecsétet fára metszettem. A pecsét s levél szövege következő;

„Az hatalmas győzhetetlen Császárinak fő Zanczak Begje Gyulla várának gondviselői az Nagos Huzeyn Bek stb.“

„Kegyelmednek vitéz úrbarátom köszönetemet és minden békekészes hozzám illendő dolgokat, barátságos

szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint vitéz szomszéd ur barátomnak. Isten sok jókat adjon kegyelmednek stb. Megadák énneköm a kegyelmed böcsületös levelét, melyben írja kegyelmed, hogy árpát küldjek kegdnék. Bizon vitéz urbarátom meghidje kglmed, hogy ha fele véka árpa volna is, még is felét elkültem volna kgelmednek, de bizon nincsen, elfogya; és kérem is kegdet mint urbarátomat, hogy megbocsásson kegdl, hogy mindjárást az kegdl levelére választ nem küldheték: hanem im az árpa helyében kgdnek kétféle szép fejr daru tollat és egy szép aranyos keszkenőt küldök kgdnek, viselje egészséggel meg kegdl, ezenkívül parancsoljon kgld, örömet szolgálok kgdnek, mint vitéz szomszéd urbarátomnak. Isten éltesse kgdet, Datum in arce Gyulla 24 die Junii 1604. kegdnék szeretetteljes szolgál. Idem qui supra m. pria.“

Kivülről: „Ez leveli adassék az vitézlő Nagos urbarátomnak lippai főkapitánynak Rákóczy Lajos uramnak kezében.“

A levél, amint látjuk, meglehetősen magyarsággal van írva. Küllapján van egy egészen kerek s két centimeter átmérőjű pecsét papirba nyomva, melynek közepén balról cimerül áll egy kettős lófarku török zászló, jobbról pedig széles, görbe török kardot tartó kar. A külső körben következő magyar szövegű körirat áll: Az Nagságos Huzai bej 16002.“ A hatszáz, a metsző értetlensége folytán, két nullával van jelölve. Valószínűleg valami kóborló cigány metszette.

Érdekes e levél először annyiban, mennyiben abból azt látjuk, hogy a török főurak, mindamellett, hogy a magyarokkal folytonos háborukban állottak, a szomszéd várak magyar parancsnokaival, sok tekintetben lovagias, baráti viszonyt folytattak, s egymásnak szivesség jeléül nem egyszer csekély ajándékokkal is kedveskedtek.

Érdekes továbbá annyiban, hogy pecsétjén jelvények vannak és magyar körirattal van ellátva. A török pecséteken ilyenek ritkán fordulnak elő, hanem leginkább az illető török főúr kezének kacskaringós monogrammja látható. A pecsétünkön előforduló kar, kard, zászló, a magyar körirat és a levélnek keresztény szokás szerinti keltezése azt gyaníttatják, hogy írója, Huzain bég, renegát, azaz keresztényből lett török volt.

Érdekes végre annyiban, hogy Huzain béggel ismét egygyel több gyulai török várparancsnokot ismerünk. Az eddig ismertek következők:

1586. eszt. Zinan bég, kit Bátori Zsigmond fejedelem a portánál bepanaszolt, hogy törvényellenes foglalásokat tesz.

1588—1591. Huzaim Olaj bég, ki ellen ugyanaz hasonló panaszt emelt.

1593—1594. Mehemet bég, később budai parancsnok lett, s mint ilyen 1594-ben Turánál a Galga mellett elesett.

1636. Cserkesz Omer bég, a facsáli erőd bevételenél megöletett.

1646. Ali bég, Rákóczy Györgyöt a portánál bevádolja.

1679. Hadzsi Hajdár. A turiaknak megengedi, hogy szénájokat Békésről Szarvasig a Körösön való rév használatát egy bizonyos időre 25 tallérért átadja.

1694. Mahmet pasa, ki alatt Gyula vára ismét a keresztények kezébe került.

A mi pedig Rákóczy Lajost illeti, kihez a levél intézve van, ez Rákóczy Györgynek volt fia. 1604-ben, mint lippai várkapitány Temesvárnál harczolt. 1605-ben báróságra emeltetett. Meghalt Zomborban 1612-ben jun. 3-án magtalanul, negyven éves korában. Eltemettetett Szerencsen, Abauj várm. hol gyászlobogója most is a templomban őriztetik. Ennek egyik oldalán áll rövid életrajza, melyben Magyarország Herkulesének neveztetik. Unokabátyja volt Zsigmond erdélyi fejedelem.

A fenebbi levél és pecsét másolata a gyulai muzeumnak fog átadatni.

Haan Lajos.

Őskori emlékek a békésmegyei muzeumban.

— Kivonat Hampel Józsefnek május 2-ki előadásából. —

Tisztelt hallgatóság! Nem csekély bátorságot igényel részemről, harmadiknak fölszóllalni önök előtt, mikor a tikkasztó nyári hőség máris kemény próbára tette türelmüket.

Azonban mentségem, hogy nem szándékom hosszúra nyújtani előadásomat és bátorságot meritek abból a körülményből, hogy e megye tisztelt intelligentiája oly rendkívüli érdeklődéssel viseltetik a régi kor emlékei iránt.

Legszólóbb bizonyítéka ennek a gyulai muzeum maga. Volt alkalmam a szomszéd Biharban is körül nézni, de kész örömmel kijelenthetem hogy e részben önök messze tulszárnyalják a szomszéd országot.

Az itt önök előtt fölállított emlékek fonalán, melyeket e célra a társulat muzeumából ide felhoztam, úgy szólván néhány perc alatt évezredekre nyúló korszakokon akarom önöket végig vezetni.

Az évek nagy száma ne ijesztszen senkit. Ha vissza megyünk az emberiség hajnalkoráig lassu, végtelen lassu fejlődésben találjuk az emberiséget.

Egy szóval szokás az ember ezen legkezdetlegesebb állapotát jelölni, azon anyagtól tették a kor megjelölését, melyet az ember legkorábban használt szerszámai fegyverei készítésére: a kőtől kőkorszaknak keresztelték ez ősalapot.

Ott a hol először találjuk az ember nyomát a földön, a déli franciaországi és belgiumi barlangokban, az angolországi ugynevezett negyedleges síksági rétegekben,

kihalt ősállatok maradmányaival együtt találjuk szerszámaikat s e szerszámok tördelés útján idomitott tűzkőből valók.

Óriási állatok, melyek a mai elefánt, medve, oroszán s egyéb ragadozók ősei, ez ősidőben az ember félelmes kortársai voltak. A barlanglakóktól maradt ételhulladékok közt lelt széttört állat csontok mutatják, hogy az ember kezdetleges fegyvereivel is győzedelmeskedett rajtuk.

Nem mutathatók önöknek emberi eszközt a mamuthok és ősmédvék korából, mely a későbbi kőkortól megkülönböztetve palaolith vagy a régebb kőkornak lett keresztelve a tudósok által.

Hazánkban a kihalt állatfajok hagytak nyomokat, hiszen nem egy község házában, megyetermekben s más közhelyeken lehetett röviddel ezelőtt mamuth lábszár-csontokat látni, melyekről a nép hite azt véli, hogy óriási emberfajtól maradtak; látni ily állatmaradványokat a megyei muzeumban, még nagyobb számmal a nemzeti muzeumban: azonban eddig nálunk még nincs kimutatva, hogy ez állatokkal együtt hazánkat az ember is lakta volt.

Talán a szomszéd biharmegyei barlangokban fogjuk nyomát találni ha pontosabban átkutatjuk, talán Erdélyben vagy a felső magyarországi hegyekben.

A kőeszközök, a melyeket itt látnak, tehát nem az ember legkorábbi miveltségi állapotát jelzik.

Mutatok egy apró obsidián szilánkot és néhány csiszolt kőszekercét. Mind itt találták a megye területén. Megtalálják majd mindenütt, ha oly buzgón gyűjtik mint p. o. dunántuli vidéken Ebenböch kanonok, ki két-három megyében aránylag rövid idő alatt ezernél több kővésőt, szekerczét és obsidián szilánkot gyűjtött össze.

Mindenfelé az országban maradtak fön ez eszközök,

melyek az ugy nevezett ujabb kőkorból, neolith korból maradtak ránk.

Az apró pengetőredék, mely oly igénytelennek látszik, egyike volt a neolith ember legfontosabb eszközeinek. Kagylóstörésű szürkés vagy feketés, félig áttetsző ásványból való, a vulkánikus képződményű obsidiánból. Ez ásványt legsűrűbben a Hegyalja vidékén leljük; a neolith korban kereskedés útján elterjedt mindenféle az országban, majd magokat találunk, melyeken a letört, lepattogatott darabok lapjai szabályosan egymás mellett észlelhetők, majd pedig — és természetesen jóval nagyobb számmal — lepattogatott pengéket, szilánkokat.

Ez éles szélű, kemény szilánkok mint kések jó szolgálatot tettek, a puhább kőnemekből: serpentintből, palából kováspalából s egyéb kőzetekből készült vésők és balták mellett.

Az idevaló muzeumban ugyan nem sok ily csiszolt kőeszközt találunk, de ezt csak véletlenségnek tekintem.

Csakugy mint a dunántuli vidéken Ebenböch Ferenc százszámra gyűjthette őket a földmivesek házánál, ugy meg vannak azok Békésben is. A nép lapos menykövek s más ily babonás elnevezésekkel illeti s a család legtöbbször szorgosan őrzi, mert a házi állatok bajainál kuruzsló hatást tulajdonítanak nekik.

Bemutatok egy csiszolt kőszerszámot, melyet épen ülés előtt főt. Kéry Kálmán ur Dobozról hozott.

Az eszköz ugyan csonka, de meg van a balta élfelelő része és meglátszik a hengerded idomu köpű egyik megmaradt oldala.

Hogy ezen kőkori eszközök különféle és soknemű idomairól kellő képet nyerjenek, a nemzeti muzeum fényképekben előállított gyűjteményére hívom föl figyelmöket, melyeket itt által adok.

E két táblán azon kőszerszámok vannak összeállítva, melyek egyenként különféle vidékeken kerültek elé.

A következőkön pedig egy és ugyanazon helyen, a szihalmi dombban fölászott tárgyakat szemlélik.

A kő- és csonteszközök — ez utóbbiak közt vannak csiszolt bordák és átlukasztott agancsok — az agyagedények és egyéb számos tárgy arról tesz tanúságot, hogy itt kőkori teleppel van dolgunk.

Békésben tudtommal eddig csak Szarvason lehetett ily telepet találni, de nem kétlem, hogy gondos kutatások, a vizszakadások által hasított partokon itt is hasonló telepek felismerésére fogják vezetni a békésmegyei buzgó kutatókat.

Néhány réztárgyat hoztam ide a megyei gyűjteményből, hogy pár szóval az u. n. rézkorról is megemlékezzem.

Igen fontos momentum volt a fémnek alkalmazása az emberi művelődés folyamatában.

A midőn az emberek rézből, majd meg bronzból s utóbb vasból kezdték elállítani szerszámaikat, fegyvereiket, ékszereiket, a korábbi időkhöz képest jóval magasabb művelődési fokot értek. Mert a kő és csont oly anyagok, melyek használhatósága sokkal korlátozottabb, mint a fémeké. Az itt említett fémek közül talán a réz lehetett az, mely legelőbb kiszorította a kő használatát.

Következtetjük ezt egyrészt onnan, mert többször akadunk az őskori rézeszközök közt olyanokra, melyek a kőbalták és kővésők idomát, mintegy utánozzák és fentartják, tehát közvetlenül csatlakoznak a megelőző korhoz, másfelől jóval egyszerűbb a rézzel való bánás, mint a rézből és ónból összetett bronz kezelése.

Hozzá járul, hogy a rézeszközök, melyeket hazánkban oly jelentékeny számmal találunk, a bronz eszközöktől oly eltérő idomot mutatnak; más p. o. a rézcákány

formája, mint a bronzkori csákányé, más a rézvésző, mint a bronzkori.

Mindezek alapján azt tartjuk, hogy hazánkban, nem úgy mint más vidékeken, közvetlenül a bronzkor követte az u. n. kőkort, de valószínű, hogy egy rézkor közvetítette az átmenetet, a kőkorból a bronzkorra. A társulati muzeumban két érdekes rézcsákány képviseli az átmeneteli kort. Tömör nehéz szerszámok azok, középett nyélnek való lyukkal és két pengével, mely keresztben áll egymással egészben nem igen különböznek a mai bányász csákánytól. Fölületük érdes és szaggatott annak jele, hogy formába öntötték s nem kalapácsolták se nem simították fölületét.

A nemzeti muzeumban nagy számmal találunk ilyen fajta rézcsákányokat az ország különböző vidékeiről és ha külföldi muzeumokban p. o. Bécsben, Zürichben, vagy Berlinben találkozunk ilyenekkel, bizton rámondhatjuk, hogy Magyarországból származtak oda.

Mig a rézeszközök úgy idom, valamint diszítés tekintetében meglehetősen egyszerűek, addig azok a készítmények, melyek az u. n. bronzkorból maradtak reánk, sokkal több változatosságot, gyakran meglepő izletes formát és sokszor fölötte finom diszítéseket mutatnak.

A bronz keverék fém, mely keményebb, mint a réz és ezért szerszámokra és fegyverekre alkalmasabb anyag.

Az egész európai emberiség őskori fejlődésében fontos szerepet visz ez a fém. Évszázadokig minden fontosabb szer a házban és a mezőn, az élet békés és harcias folyamataiban bronzból készült. Töméredek ily bronz eszközt gyűjtöttek a régészek a muzeumokba, és még folyton Európaszerte találunk ilyeneket földrészünk minden tájékán. Nem a kereszténykor, és nem a romai időszak szülöttei ezek, megelőzik mind a kettőt. Ennyi bizonyos és erre nézve a tudósok közt nincs nézet kü-

lőmség. De vajjon a Skandináviában- meg a Magyar- vagy Szászországban előkerülő bronzok egy vagy több őskori nép készítményei és mely népek legyenek azok, ez sokat vitatott kérdés, melyre ez időszerint határozott választ még nem adhatunk. Mig tehát e kérdések iránt maguk közt tisztába jönnek a szakemberek, tanácsos lesz beérni azzal, hogy bronzkori műveltségről szóllunk.

A bronzkori műveltség nem pusztá szó. Találó ez elnevezés, ebből valók a szerszámok, ebből a fegyverek, ez ékszerek, lószerszámok sat. s e tárgycsoportok mindegyikét szokszzerű változatos formákban állították elő, melyek legtöbbször eltérnek a mi hasonnemű készítményeinktől, de néha meglepő hasonlatosságot mutatnak.

Megleljük köztük a vésők különféle nemeit, a lapos és keskeny vésőket a tokos és hornyolt idomuakat, a perimés és füles vésőket. Mindegyik fajra van a muzeumban jellemző mutatvány.

A gyűjteményben látható bronzsarló, arról tanuskodik, hogy a bronzkori műveltség a munka felosztást bizonyos fokig már ismerte, a félhold idomu sarló, mely a gazdaságnak oly nélkülözhetlen eszköze, nem messze jár a mai sarló idomától. A fegyverek sorából ott látunk egy kardot, egyenes pengéje a végén keskenyebb lemezű toldványnyal, melyre a markolat erősítve volt, mult évi évkönyvükben jelent meg rajta.

Sajátságos fegyverneme e kornak a bronzcsákány, mely hasonló a mai csákányhoz, meg van rajta a penge és e mögött tuskés korongot szemlélünk. A kigyósi kard és a szarvasi csákány, két különböző célra szolgáló fegyvernemet állítanak szemeink elé, de rajtuk kívül még több egyéb támadó és védő fegyvert létesített a bronzkori ipar. Igen kiváló minta arra, hogy mennyire vitte a bronzkor p. o. a sisak készítését, az itt őrzött hires endrődi bronzsisak. Mikor az árvizkárosultak

előnyére rendezett kiállítás alkalmával 1876-ban, a társulat egyéb érdekes kincseivel e sisak ki volt állítva Budapesten, és ott általános figyelmet keltett, a hazafias buzgalom mindjárt a magyarokkal rokonnépnek az avaroknak vindicálta e mesterileg készült darabot. Sajnos, de le kell mondanunk e kedvenc eszméről, rokon leletek melyekben egészen hasonló idomu sisakok előkerültek, és melyeknek bronzkori eredete nem vonható kétségbe, készletnek arra, hogy jóval későbbi időkre tegyük e sisak eredetét.

A nemzeti muzeumban őrzött hajdu-böszörményi bronzkori lelet, kardokon és edényeken kívül az endrődi sisak valóságos hasonmását őrizte meg számunkra, ily sisakot ismerünk Erdélyből és van egy a schwerini muzeumban. Mindannyinak közös tulajdonsága az, hogy bronzlemezből mesteri módon kupidomra kidomborodott élekkel birnak, a kúp csúcsán mindig átlyuggatott fogóval találkozunk, a mely aligha nem tollasdisz beerősítésére szolgált, míg a sisak falának alsó szélén látszó lyukak arról tanuskodnak, hogy a sisak bélelve volt.

A védő fegyverzet egyéb részeiből, nevezetesen a hengerded és korongidomu tekercsekből az önök muzeumában nem mutathatok példányokat, ezekre nézve a nemzeti muzeum gazdagabb gyűjteményére vagyok kénytelen önöket utalni.

Ép oly változatosak mint a fegyverek, voltak a bronzkori ékszerek, minők a diademak, melltük, gombostük és a karpereczek különböző nemei. Diademák hazánkban a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, az eddig Magyarországon köztudomásunkra jött ily nemű fejdiszek száma alig haladja túl a féltucatot, és hasonlóképp ritkák a hazánkbeli bronzkort jellemző tekercses fibulák. Ilyenek tudtommal eddig Békés megyében nem ke-

rültek elé, és azért bemutatom önöknek legalább fényképben nemzeti muzeumunk ily nemü példányát.

Ellenben találtak az önök megyéjében karpereceket és gombostűket, melyek legtöbbször egyenes vonalokból álló geometriai diszitményekkel ékeskednek.

A hazánkban ily jelentékeny számmal előkerült bronzkori leletekkel szemközt nálunk többé nem lehet kérdés valjon létezett-e a vaskorszakot megelőző bronzkorszak vagy sem? Legföljebb az lehet még kétség tárgya, hogy mikor végződött be az egyik, és mely időtől kell számítani az utóbbit t. i. a vaskort.

E kérdésben is, mint sok egyéb korszaki kérdés tekintetében fontos, támpontot nyújt nekünk az érmészet.

Általánosan elterjedt és a leletek tapasztalásán nyugvó nézet, hogy a bronzkori emberiség nálunk nem élt pénzzel. Az adás vevés-csereutján, vagy azon, hazánkban oly jelentékeny számmal előkerülő arany és bronz karikák segítségével történt meg, melyeket még Kiss Ferencz tudósunk karika pénzeknek nevezett. Vert pénzeket bronzkori leleteknél nem találunk ilyenek nálunk legelőször a 4-ik században Kr. e. kerülnek elő aranyból és ezüsből. Az arany érmek kagyló idomuak, némelykor galliai hangzású felirattal, az ezüst pénzek pedig a legtöbbször macedoniai. II. Fülöp barbár módon készült utánzásai vagy szintén gallus hangzású nevekkal jelzett és a macedon pénzrendszerhez alkalmazkodó pénzdarabok.

E sűrű pénzleletek tehát a Kr. e. IV-ik századra utalnak, mint azon korra, melyben nyugati és keleti népek itten megfordulnak, vagy legalább is benlakóink velök kereskedelmi, vagy egyéb érintkezésben állanak. Akár egyfelől a gallusok által, akár másfelől a görögök által terjedt nálunk a vas-kori művelődés: tény az, hogy az említett századot tekinthetjük a mi vidékünkön a vaskor kezdetének. Ez időtájt már félig meddig a törté-

net derül fel nálunk, egykoru kútfők őrizték meg számunkra azon népek emlékét, melyek hazánkban hosszabb vagy rövidebb ideig tartózkodtak, és így nem hiú törekvés, hogy azon leleteket, melyek a vaskorból maradtak reánk bizonyos népek nevéhez fűzni iparkodunk. Azon időpontig, midőn hazánkban a kereszténység végleg meggyökeredzett, szokták rendszeren az ősrégészeti kutatásokat terjesztetni. A vaskorszak kezdetétől eddig körülbelül másfél évezred mult el, mely hosszú időszak nagyszámmal hagyott emlékeket. Az emlékek tömkelegéből tisztán kiválnak a római civilisatio maradványai. A római művészet és ipar készítményei az egész római imperium területén nagyban ugyanegy és határozott jellemmel bírnak, és legtöbbször könnyen felismerhetők. Nem egy könnyen lehet megállapítani azon barbár népek (kelták, germánok, szlávok) készítményeit, melyek a római uralmat közvetlenül megelőző századokban a rómaiak pannoniai uralma ideje alatt, vagy a rómaiak bukását közvetlenül követő századokban itt laktak. Azt tartjuk, hogy a szobb-ipoly-parti sirok, a geszterédi temető, mintegy a VIII. századból valók. A hunok bejövetelével kezdődik nálunk a vaskori műveltség II-ik folyama, ez az ugynevezett népvándorlási korszak. Érdekes és gyakran nagybecsű leleteink maradtak e különben zavaros korból, de szerencsénkre ott találjuk rendszeren a mindenféle arany, bronz és vas készítmények mellett a pénzdarabot, mely a lelet évszázadát megállapítja.

Csak egy pár híres leletre utalok a nemzeti muzeum gyűjteményében, ilyen: a szent-endrei, pusztabósi, melyek eredete a 6. és 7-ik századból elég bizonyossággal állapítható meg. Nem jellemezhetem önök előtt részletesen ezen félig bizanci, félig barbár leletekből összevegyült ékszereket, mert a megyei muzeumban alig találhatnék erre kielégítő anyagot.

Csak egy fontos mozzanatra szorítkozom, mely azonban elég jellemző e népvándorlási kor lóháton harcoló népek részére; figyelmeztetem önöket arra, hogy ebből a korból valók az első kengyelvasak, melyekkel Európában találkozunk. Köztudomás szerint a római kor a kengyelvasat nem használta, sem a fenmaradt leletek közt, sem az írott — rajzolt — vagy faragott emlékeken nem találjuk a kengyelvas nyomát a rómaiaknál.

Nyugaton csak a normanoknál látjuk alkalmazásban, midőn 1066-ban az angolszászokon a hastingsi híres ütközetben diadalmaskodtak hódító Vilmos vezérlete alatt.

Ellenben keleten Perzsiában már a sassanidák uralma idejéből (226—556) a fenmaradt emlékeken a lovasok fegyverzetének rendes atribútuma gyanánt meglegljük, és meglegljük a kengyelvasat népvándorlási leleteinkben majd nem rendesen. Szükségtelen az alföldi közönség előtt fejtegetni a kengyelvas fontosságát és azt, mennyi előnyt nyujt használata az avarok és utódaiknak a nyugati népek ellen folytatott sűrű összekoccanásaikban. Valószínű, hogy ők hozták be Európába, és hogy tőlük származott át a műveltebb nyugati népekre.

A megye muzeumában több ilyen igénytelen lószerszám őriztetik, igénytelen külsejök alig sejteti egykori fontosságukat. Mint látják fölötte kezdetleges, de céljának így is teljesen megfelelő idommal bir. Fölül a karika idomu kihajlás a szij összeszorítására szolgált, alul pedig a vízszintes tag, kissé ki van lapitva. Bizonyára csak a szerencsés véletlen hozta ide a rozsdás vasdarabokat, vajha ezentul nem csak értéküknél fogva becses arany meg ezüst holmikat őriznének meg a gyűjtemények, de figyelemmel kísérnék az elrozsdásodott vasdarabokat is, (?) bizonynyal könnyebben sikerülne a hajdan kor népeiről, fegyverzetéről, öltözetéről és sok egyéb életmódjukat jellemző mozzanatról, melyeket a régi krónikások a

a legtöbbször hallgatással mellőznek, tiszta képet nyerünk, mint eddig, mikor csak nevökről, vagy legföllebb világra szólló tetteikről birtunk némi tudomással.

A pogány magyarok bejövetele rekeszti be a historiában a népvándorlási kort, de a régész nem áll meg ez időponthon, hanem ezentul is viszi ősrégészeti tanulmányait. A bene-pusztai, szolyvai, galgóczi, pilini és egyéb érdekes leletek mindig a pogány magyarok műveltségére deritnek fényt, élénken emlékeztetnek bennünket keleti származásukra. Megleltük fegyvereiket, és diszitményeiket, és rendesen ott van a többi tárgyak mellett a kengyelvas is, mert hiszen lóháton szokták őket temetni.

A pogány kor legutolsó szakából a XI. századból, mikor már országszerte terjedt a kereszténység, származik egy temető, melyet itt a megye területén nem rég fedeztek fel. Mokry Sámuel urnak köszönhetjük, hogy a gerendási nagyérdékű temetőről nemcsak tudomásunk van, de hogy ottan a tavasszal az orsz. rég. és embert. társulat költségén tervszerű ásatásokat is lehetett rendezni, melyről az ásatásokkal megbízott nagy érdemű tagtársunk Zsilinszky Mihály ur pontos jelentést adott.

„Békésmegyei Gerendás vidéke egészben véve síkróna, itt-ott földhátak hullámai által érdekesítve. A próbaképen egy méternyi mélységben és 26 méter hosszaságban, ásatásokban, azonnal három emberi csontvázra bukkantak, melyek egyenlőtlen távolságban egymástól, de fejjel mind nyugot felé feküdtek. Aztán az első sorokban több rendbeli csontvázat és azok körül néhány bronzkarika gyűrűt és Szt. István korabeli pénzdarabot találtak. Egy fél napi ásatás után tisztában voltak a felől, hogy itt egy régi temetkezési helyen vannak, és hogy azok a csontok, a legelső három magyar király idejéből valók tehát több mint 800 évesek.

A Munka 12 napszámossal két napon át szakadatlanul folyt, mi alatt 30 csontvázat, többnyire hanyat fekvő helyzetben, kinyújtott karokkal találtunk. De voltak olyanok is, melyek egészen oldalt feküdtek, és melyeknek karjaik vagy a medence csontokra fektetve vagy összekulcsolva találtattak. Az alakok egymástól való távolságában valamint a fekvés mélységében sem volt valami szigorú rend tapasztalható; mindazáltal a sirok csoportját lehetetlen észre nem venni. Az alakok rendes nagyságúak, csak két gyermek-csontvázat vettünk észre. Ezeknek egyike mellett egy átlukasztott István kori pénzt találtak, mely valószínűleg nyakára volt kötve. Rendetlenül összevissza hányt csont tömeget két helyen találtak. A talált koponyák épek és nagyok.

A csontvázak sárgahomokos földben, átlag véve egy méternyi mélységben feküdtek. ¹⁾

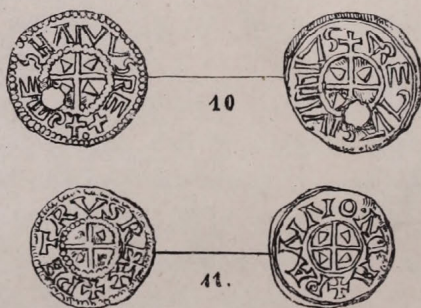
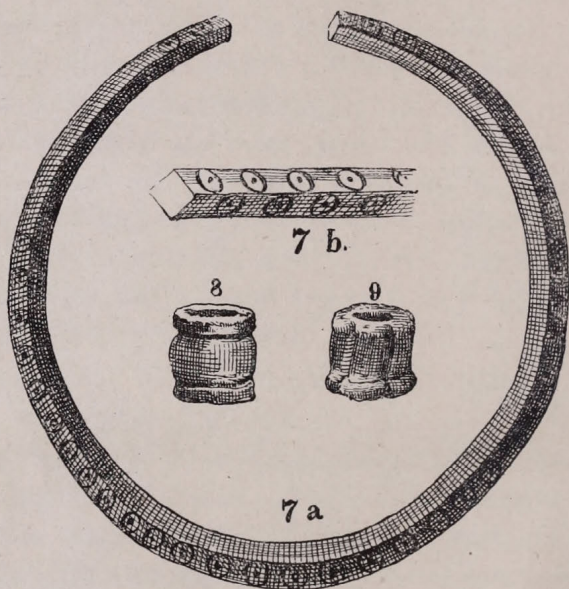
A lelt tárgyak közül az érdekesebbeket ide mellékel két táblán mutatjuk be. Találtak egy nyakgyűrűt (torques) 1. sz. mely kettős huzalból összetekerve, és a vastagabb sodrony hajlásai közé finomabb rovátkos huzal van belefonva. A kelták a régi írók tanúsága szerint hiresek voltak torqueseikről, mi azt találjuk itt, hogy a tekercses karika őseinknél is divatos volt.

Volt azonkívül 11 apróbb karika, milyenek a 2. 3. 4. sz. a. ide ábrázoltak, van továbbá 3 karperec (7 a) bele vert kördiszkekkel, természetes nagyságban adjuk egy ilyen karperec végtagját 7 b. sz. a.

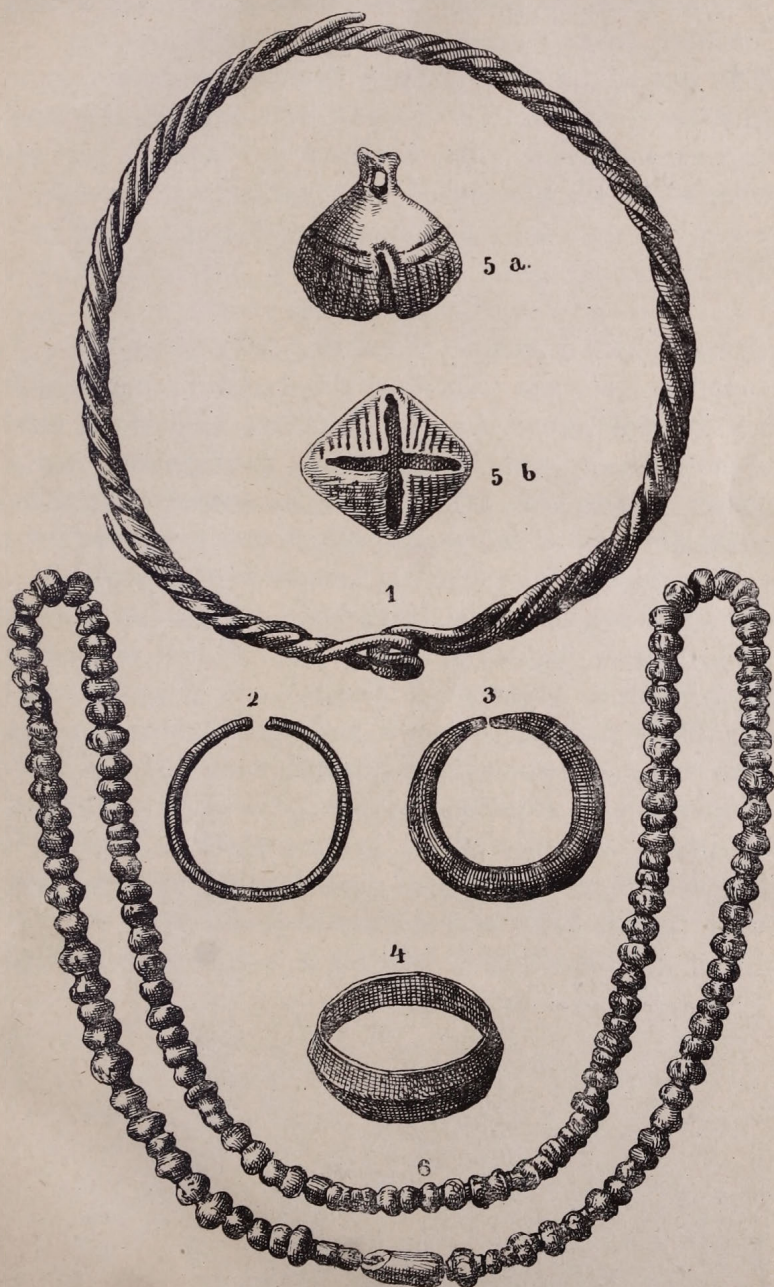
Szintén a diszitmények közé tartozik egy apró csörgőtag, alul négy felé huzódó résszel, felül apró füllel és körül vonalas diszitményekkel (5 a. b.). Mindezek bronzból készültek. Egy női alak nyakán kettős sorban gyöngyöket találtak (6 sz.) üveg pasztából gömbölyű

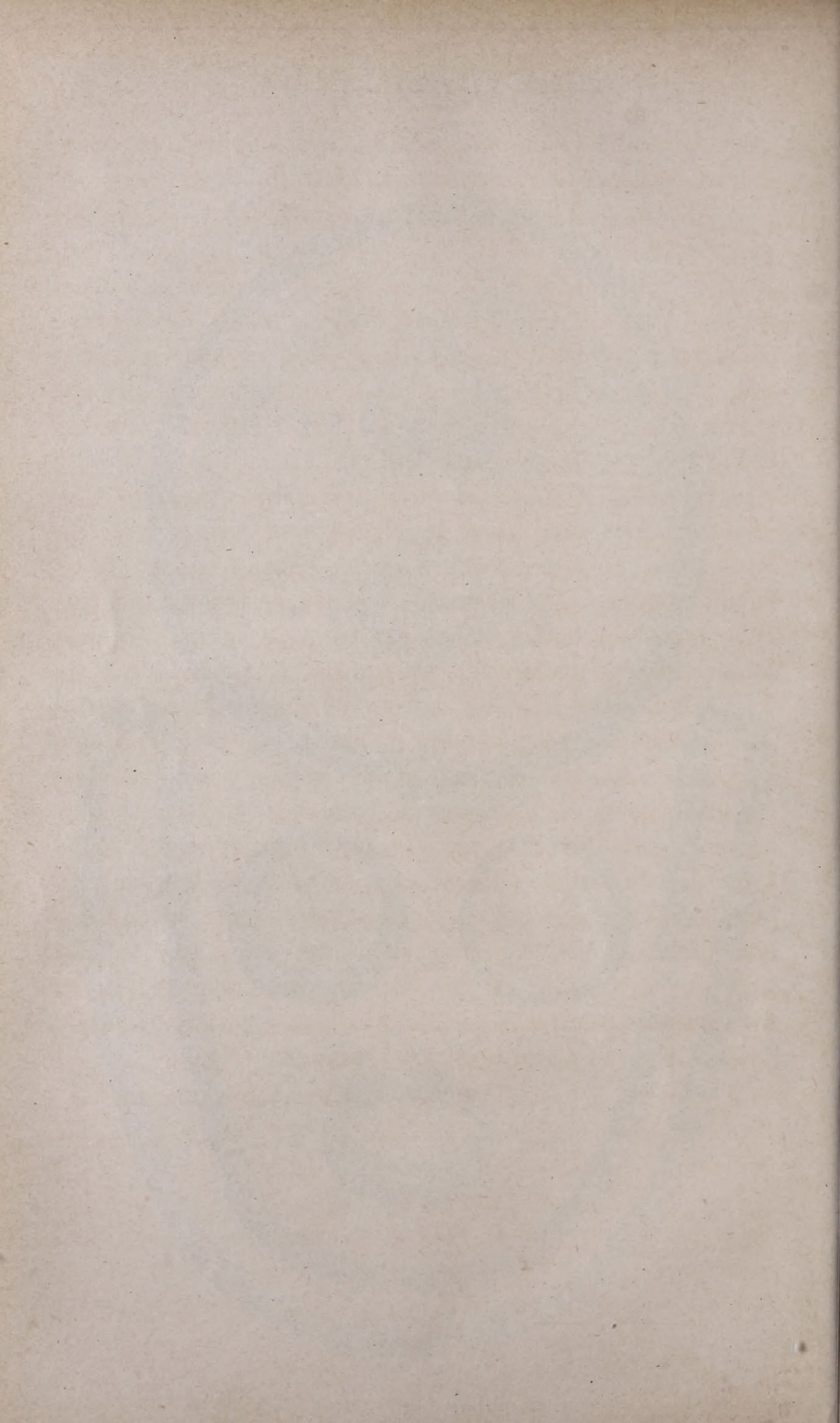
¹⁾ Arch. Értesítő 1879. XIII. K. 158—159.

GERENDÁSI LELET.

GERENDÁSI LELET.

vagy hosszúkás idommal, mások itt-ott egyenként szét-szórva feküdtek a csontvázak mellett (8. 9. sz. a.)

Az érmek közül egy átlukasztott szent István-féle pénzt mutat a mellékelt tábla (10. sz. a.) és egy Péter királytól származottatt (14. sz. a.). Az érmek az ismert típuszt tüntetik fel, a kereszt után a király neve és kö-zéptéren a 4 mezőben apró háromszög diszek, a hátla-pon pedig hasonlókép közepett a 4 mezőben egy-egy há-romszögdisz, és a köriratban az István-féléken REGIA-CIVITAS; a Péter-féléken; PANONIA.

Igy tehát a XI. századból származó temetővel van dolgunk, mely már azért is fontos, mert ez időből fe-lette kevés honi emlékünks van. A hazai régészet érde-kében mindenesetre kívánatos lesz, hogy Gerendáson ku-tatásainkat folytassuk, lehet a föld még sokkal érdeke-sebb emlékeket tartott fön számunkra e nevezetes helyen.

Végül azon kéréssel zárom be elmesfuttatásomat, fo-gadják legbuzgóbb pártfogásuk alá a megye központján székelő és már is oly szépen felvirágzó közművelődési társulat ügyét, és méltassák figyelmükre a társulat mu-zeumát, mely hivatva van a megye multját Önök előtt, mint egy tükörben feltárni, és már most is, mint az itt bemutatott tárgyakból meggyőződhettek igen kitünő he-lyet foglal el Magyarország vidéki muzeumai között. Ma-gam számára pedig szives bocsánatot kérek azért, hogy a nyári forróságban a tudomány nevében bátor voltam önöket oly sokáig e 4 fal közt befogva tartani.

Dr. Hampel József.

Az 1754-ki egyházlátogatás Szarvason.

(Markovicz Mátyás volt szarvasi ev. lelkész emlékiratai nyomán.)

— Olvastatott Szarvason, 1879. szept. 28-án. —

Százhuszonöt év előtti időnek emléke lebeg a multakon kegyelettel merengő lelkünk előtt. Százhuszonöt év az időnek végtelen útján egy parányi porszemecske csak, de emlékezetünk előtt beláthatatlan messzeség, mert hiszen, hogy a szent költő szavaival éljek: „életünk hetven évig tart s ha erőteljes nyolczvan évig“ (90. zsolt. 10.); így százhuszonöt év tul esik élő emlékezetünk határán, ha mindjárt egy század is nyomná vállainkat. Vanak azonban nyomok, betük, melyek nem egy, nem két századdal, de öt-hat ezreddel is vissza a multba vezetik képzeletünket, s öt-hat ezer év előtt letűnt nemzetekről beszélnek. A ninivei s babyloni romok e városok régi fényének visszaverődött sugarai, az egyiptomi gulák s obeliszkek 4 ezer év előtt élt népek dicsőségének hordozói, a pharaók sötét sirboltjai 6 ezer éves multnak megvilágítói s a Szajna, Somme és Themse partjain kiásott kovakő darabok az emberi nem gyermekkorának regélői. Egy-egy sötét kődarab megvilágítja a legtávolibb sötét őskort, egy-egy ércdarabka betölti azon áthághatlannak látszott űrt, mely eddig az emberi nem őskora s a történelem között tátongott. E csekély darabkák egy régi széthullott világnak romjai, mint varázs sajkák átviszik lelkünket az idő végtelen tengerén azon korba, melyet a geologia jégkorszaknak nevez, midőn az ember még a

barlangi medve, oroszlán, a mamuth s más egyéb anti-diluvián óriás állatfajok társaságában élt e földön. — Mennyire tiszteletreméltó tehát azon buzgalom s fáradozás, mely e romokat gyűjti s az utókornak, mint az emberi mivelődés legelső jeleit, által adja. Mily dicsőség kosszoruzza azon férfiak homlokát, kik e közös drága kincsek felkutatására s gyűjtésére áldozzák lelkök tehetségeit. Mennyire áldhatja e férfiakat különösen a történet író, ki az emberi mivelődés fokozatos fejlődésének képét rajzolja, — áldhatja mondom, mert midőn a kutatások között az ethnographia s a nyelvtudomány felmondák a szolgálatot, a történetnek a sötét őskor labirintjába a régészet nyújtá az Ariadne fonalát, mely régészet kezét fogva a geológiával fölkutatta földünk egymásra halmozott rétegeit s azokból hozta fel az ősember nyomait, azon nyomokat, melyeket eddig a történelem fáklyája még meg nem világíthatott.

Midőn ezen mi megyei régész- s mivelődés történelmi együletünk e vándorgyűlésén nekem van szerencsém a tisztelt közönségnek türelmét néhány percre igénybe venni, ne méltóztassanak azt várni, hogy én tán visszavezetem önöket ama rég-rég letűnt multba, hova egy-egy lépés egy századot egy ezredévet jelent, hol az emberi nemet első fejlődésében szemlélhetnők, hol az ember a természet emlőin közvetlenül táplálkozik, hol megkezdí azon ugynevezett létért való küzdelmet, melyből évezredek mulva, mint győztes emelkedik ki, hatalma alá vetvén nemcsak a föld vadait, hanem megjuházva még a felhők oroszlányját is s a természet fölött győzve, szolgálatába kényszeríti az elemeket. — Avatatlan kézzel nem akarok ezen igen-nagyon távoli mult ecsetelésében kontárkodni. — A fentebb említett évezredekkel szemben parányi azon mult, melynek egyik kis emlékét föl akarom idézni; nem ásatag köeszközök, edények, állat- vagy em-

bercsontok vezetnek vissza minket oda, hanem irás valószínűségű irás, melyet az emberi nem saját gondolatainak maradandóbb közlésére s megőrzésére talált fel. Nem is egy egész országot vagy egy nemzetet érdeklő emlék az, mely lelket foglalkodtatja, hanem csak egy városnak, Szarvas városának s benne a prot. egyháznak múltjára vet az némi világot. Azon férfiú pedig, kinek emlékiratai nyomán vagyok bátor előadni a című felvett 1754-kí egyházlátogatást Szarvason, s ki már csupán csak azon szorgalmáért is, melylyel részint egyháza, részint e város egyes eseményeit a jövőnek örökségül írásban hagyá, éppen úgy tiszteletre méltó, mint az, ki a hierogliphákat megolvassa, a pharaók történetére világot derít: — azon férfiú mondom Markovicz Mátyás, a szarvasi ev. egyháznak második lelkésze, kire a szarvasiak méltán büszkék lehetnek, mert ő volt az, ki nemcsak egyházi, de községi ügyeiket is rendbeszedte; ő hiveinek nemcsak vigasztaló atyja s ha kellett szigorú Illése, hanem tapintatos vezetője is volt, úgy hogy őket a prot. egyháznak legsötétebb napjaiban is minden nagyobb kellemetlenségtől megtudta óvni.

Mielőtt azonban ezen egyházlátogatásról szólnánk annak teljesebb megértéséhez szükséges előbb a következőket megjegyeznünk.

Hazánkban is, mint sok más országban, a prot. vallásnak nehéz küzdelmeket, sok üldöztetést kellett átélnie, míg a vallásegyenlőség testvéries korszaka reá felderült. Bocskay, Bethlen, Rákóczyak nemcsak a polgári, hanem a lelkiismereti szabadságnak is harcosai, hősei valának. — A bécsi, nikolsburgi, s linzi békekötések biztosíták ugyan a protestánsok szabad vallásgyakorlatát, mégis azon számtalan sérelmek, melyekkel ezen egyház hivei ezután is időről-időre részint az országgyűlés, részint a fejedelem elé járultak, bizonyítják, hogy ez sokáig csak

írott malaszt vala. Az ugynevezett „resolutio Carolina,” melyet Mária-Theresia atyja 1731-ben bocsátott ki, mig egy részt az evangyelmiak minden törvényes jogait és szabadságait megsemmisíti: addig másrészt mindazon méltatlanságokat, melyek eddig a protestánsokon elkövettettek, helyesli. — Maga azon tény, hogy e Károly-féle rendelet a prot. egyházban a „jus inspectionist” is nem a prot. superintendensekre, kiket e jog természetszerűen illetett, s kiknek választása a király előleges jóhagyása mellett megengedettett, hanem a r. kath. esperesekre ruházta, kiterjesztvén azt nemcsak az administratió, de a hit dolgaira is, — bizonyítja, hogy a protestánsok szabad vallás gyakorlata, bárha azt három békekötés s országgyűlési törvények biztosíták, sokáig pium desideriumnál nem volt egyéb. Mária Terézia alatt sem javult az evangyelmiak sorsa, sőt lehetőleg még súlyosabbá tétetett. — E királynő uralkodási idejébe esik az 1754-ki egyházlátogatás, melyet Markovicz husz pontban, következőleg ír le.

1. „Szombaton délután 2 órakor Szarvasra jöven Ribiczey Pál megyei biztos ur, tudtunkra adá, hogy ft. visitor ur holnap délelőtt érkezik meg Endrődről hozzánk, akit mi különben csak hétfőre vagy keddre vártunk.”

2. „Vasárnap reggel a szószékről jelentém hiveimnek, hogy nemsokára el kell jönnie a látogató urnak s felszólítám őket, hogy a templomból jövet a sáncokból ki ne menjenek, de két felé oszolva külön a férfiak és külön a nők két oldalt sorakozzanak, és pedig a templom ajtajától a sánc kapujáig. Ezen terv azonban változást szenvedett annyiban, a mennyiben a nép azon föltétel alatt haza bocsáttatott, hogy mihelyt meghallják a harangszót, oly nagy számban a mint csak lehet, a sáncokban gyülekezzenek, a megyei meghagyás szerint két sorba állván.”

E ponthoz telvilágosításul hozzá kell tennünk, hogy az 1526. aug. 29-ki mohácsi gyásznapi után a pártviszályok- s a török dúlásainak idejében Szarvas mint erősség és pedig fontos erősség emlittetik, melynek éppen úgy, mint sok régi apróbb várnak főereje nem annyira nagyság vagy szilárdságában, mint inkább a vizekben, mikkel ugyszólván körül volt véve, állott. Szarvas vára sokat szenvedett a Ferdinand és Zápolya közti villongások alatt, mig nem 1552-ik év körül a török kézre került, honnan csak 1685-ben szabadult meg végképpen, Budának 1686. szept. 2-án történt visszavétele után több alföldi vár, nehogy az ellenségnek támaszul szolgáljon, lerontatván, Szarvas is e sorsra került. A várnak sáncai azonban tovább is megmaradtak, nem csekély szolgálatot nyújtva az egymás ellen hadakozóknak. Midőn a helység 1722-ben újra megnépesítették, a vársáncok még megvoltak s csak hidakon lehetett rajtok által menni sőt még Markovicz idejében, ki 1735-ben választatott meg szarvasi pappá, a régi vár omladékaik sáncai, ezek kapui s a vár némelyik épületei is láthatók valának. Szarvas a mint látjuk zárthely volt s ezen sáncokon belül voltak a régi Szarvas maradványai, de az akkori új község már a sáncokon túl is terjeszkedett. Ezek azon sáncok, mikről Markovicz az egyház látogatás leírásában említést tesz. — De nézzük tovább a leírást.

3. „A templomból való kijövetel után kiküldetett egy több mint 60 válogatott deli ifjakkal álló lovascsapat, mely a ft látogató ur elé egészen a strázsa halmon túl levő hidhoz menvén, őt elsőben ott üdvözlje!“

A lovascsapat ily nagy száma bizonyítéka egyrészt annak, hogy a szarvasi nép már akkor is nagyban foglalkozott a lótenyésztéssel, mert különben annyi lovas nem lett volna képes kiállítani, másrészt pedig annak hogy a megyei rendeletnek, mely a lehető legfényesebb

fogadást parancsolta s mely gyakran, a mint alább egyik pontban látni fogjuk, a fogadás részleteit is megszabta, eleget akartak tenni. — A „strázsa halmon tul levő hidhoz“ kifejezés arra enged következtetni, hogy a halom, mely a Csaba-felé vezető ut éjszaki oldalán van s a vidék egyik legmagasabb pontját képezi, a török időben őrhely lévén, szintén ha nem is sánccal, de a Körös kiöntései által volt megerősítve, mely vizen át hid vezetett. E hid körülbelül a mostani cserépegetőház irányában az ugynevezett érparti szőlők végében lehetett.

4. „Tizenegy órakor eljövén Endrődről a szakács, (a kinek szintén, gondolva, hogy ő a ft. látogató ur, valamennyi haranggal harangoztattunk) értesített minket, hogy a ft. látogató urnak egy óra mulva itt kell lennie, mit megtudván féltizenkettőre harangoztattunk, hogy a nép a sáncokba gyülekezzen. S a nép erre rövid idő alatt oly nagy számban, oly tömegben gyült össze, hogy a templom ajtajából a piaci kocsmáig két tömött sorban állott, férfiak szemközt a nőkkel, éppen mintha csak a férfiak az amazoni nőkkel hadilábon állván csatát kezdeni akarnának, csak hogy persze hiányzott fegyverök, hacsak ököllel nem mennek egymásnak, vagy pedig hajba nem kapnak, A mi kvártélyosaink szintén sorakoztak, a szarvasi gyalogságot képezvén s elszánva lévén, ha netán szükség leend, közreműködni“.

Ugy látszik, hogy a katonáknak a helységekbe való elszállásolását az állam már akkor is a katona eltartás egyik legolcsóbb módjának tekintette.

5. „Alighogy elrendezkedett a nép, azonnal lovaspósta jött a hidtól, hogy a látogató ur már jön. — Az oltári gyertyák azonnal meggyújtatak, az oltár előtt fehérrel bevont s székekkel körülvett asztal állott. A harangok szünetnélkül zúgtak; szép, derült tiszta nap vala.“

6. „E közben felemelvén szemeinket, láttuk, hogy a

strázsa halom felől lovascsapat közeleg két rendben, melyet az ügyes, harcias tekintetű Valentinyi András jegyző s kapitány ur vezérlett, ki is a maga banderiumával a ft. látogató ur kocsia előtt lassu trappban lovagolt és őt a piacra kísérvén, előttünk megállott.“

Valentinyi 9-ik jegyzője volt a községnek. Ő még egyedül vitte a jegyzői teendőket, de már utána nem sokára, két jegyzőt kellett választani, a mi a község gyors növekedéséről tesz tanuságot.

7. „Mihelyt a ft. látogató ur a kocsiról leszállott én ornatásban a lovasság s a hatalmas gyalogság között előljáróinkkal elébe mentem s meghajtva magamat latinnyelven három dolgot kívántam neki: Békességet az érkezőnek, isteni kegyelmet a köztünk munkálkodónak s időzőnek és sok szerencsét a tőlünk távozónak. Mindezt ő szívélyesen megköszöné.

Azon időben a latinnyelv nem csak ilyenemű ünnepélyes alkalmakkor szónoki, hanem a tanultak között társalgási nyelvvül is szolgált, bárha már akkor megindult volt Bécsben ama centralistikus irány, melynek célja volt Magyarországot osztrák tartománynyá tenni, nemcsak, hanem a nemzetet el is németesíteni, ami az uraknak Bécsbe édesgetése által, fájdalom, sikerült is némileg, mert a mint Horváth Mihály történetírónk megjegyzi „Mária Teresia a nemzetiségben annyira meggyöngítve hagyta hátra az országot, hogy a sülyedésből félszázados erőfeszítés alig lett képes azt ismét fölemelni.“

8. „Erre azután“ — így folytatja tovább Markovicz — „a vice-archidiakonus urat közbevettünk s a tömeg között lassu léptekkel a templomba kísértük őt. (Annyi tengernép bámult reá, mint mennyi az ég boltozatán a csillag.) Az iskola tanítója pedig az ő maga tanítványai-val saját zászlójuk alatt előttünk ment, a mi által nem

csekély mérvben járult az ünnepély fényének emeléséhez.“

A nép sokaságára tett hasonlatot ne méltóztassanak netán úgy értelmezni, mintha talán akkor több népesége lett volna Szarvasnak, nem, mert mikor ez történt, 1754-ben kétezer léleknél alig számított valamivel többet. Ez pusztán a roppant érdeklődést akará feltüntetni, mellyel a nép az egész ünnepély lefolyását kísérte. — „Az iskola tanítója“ kifejezést alkalmat szolgáltat azon megjegyzésre, hogy az egyháznak már ekkor két tanítója volt; Farkas Gergely és Zacharidesz János, egyik a fiuk másik a leányok oktatására. Egyikök különben az orgona körüli tisztet is végezvén, kántornak neveztetett.

9. „A processio a templomhoz közeledvén, a kántor az orgonához sietett s a belépőket latin énekkel üdvözlé.“

10. „Ft. látogató ur bémenvén a templomba, a vice-diakonus, perceptor, s biztossal és két jegyzővel az asztalhoz ült, oly formán, hogy velem ki padomban állva maradtam, szemközt volt. Mert úgy volt meghagyva, hogy saját padomban foglaljak helyett.“

A mit már egyszer megjegyeztem, bizonyítja ez utóbbi kifejezés is, bizonyítja t. i. azt, hogy az ilyen egyház látogatásokra vonatkozó megyei rendelet gyakran a legapróbb részletekre is kiterjeszkedett.

„A népből a ki beszorulhatott, a templomba ment be, hol a nagy szorongás miatt a gyülekezet csak nagy sokára csendesült le. A többieknek pedig kint kellett állniok. De az ablakok nyitva maradtak.“

11. „Midőn a nép zaja lecsendesült s a chorus bevégzé az éneket, ft. látogató ur felállott s a feszülettel jelt adván „Legatione pro Christo fungimur“ (a Krisztusért járunk e követségben) kezdetű szövegből (II. Kor.

5, 20.) kezdé meg beszédét, melyet szépen s nem minden haszon nélkül mondott el.

12. „Beszédjének befejezése után a szokásos kérdésekre ment át, melyeket azután igazi szelidséggel terjesztett elő s a mi felekezeteinket minden megjegyzés nélkül nyugodtan meghallgatá s a jegyzőknek leírni parancsolá.”

13. „Következők valának a kérdések: kérdezte, ugyanis ft. látogató ur tőlem: Mi a nevem? Hol születtem? Hol végeztem az iskolákat? Mióta vagyok ezen egyházban? Hogyan keresztelek? Követem-e a keresztséghez a jó akaratot! Hányféle keresztséget vallok? Vannak-e esküdt bábáim? Engedek-e szükség esetén a bábáknak is kereszteni? Nincs-e panaszom hallgatóim ellen? Azután kérdezé a hallgatókat: Megvannak-e elégedve velem? Nincs-e valami panaszuk ellenem. Kissé nevetséges volt egyik halgatómnak felelete, a ki, midőn ft. látogató ur kérdé: Vajjon lelkészök a bünöket a kihágásokat keményen bünteti-e? Válaszolá: Óh igen, ugymond, a mértéken túl is. A másik meg mindjárt utána tévé: Sőt ugymond, még ujjal is mutogat reánk. — Kérdé továbbá: Van-e egyházi vagyonunk, malmunk, szántóföldünk, vagy legelőnk: Honnan vesszük a költséget a templomhoz? Azt pedig, a mit mi válaszoltunk, a jegyzők mind felírták. És ugy a templomban minden rendesen ment végbe.”

A bünök s kihágásokra vonatkozó kérdéshez meg kell jegyeznünk, hogy voltak itt is bizonyos kihágások, előfordultak csekélyebb bünök, mit Markovicznak azon intelmi szabályai is bizonyítanak, melyeket ő maga készítet s melyek évenként a templomban felolvastattak. Ezekben ő — „mondja Szarvas városának történelem írója” — kilenc fejezetben apai szigorral, de egyszersmind keresztény szelidséggel inté és figyelmezteté hi-

veit, mint viseljük magokat az isten tiszteletnél ünnep- és hétköznapiakon, családi és társas körökben, ostromozza a Szarvason felmerült bűnöket és rossz szokásokat és előítéleteket; felsorolja az egyes tisztviselők kötelességeit és az egyháztagok kötelességeit, kiemelve a szülék azon főkötelességét, hogy gyermekeiknek illő neveltetéséről gondoskodjanak.“ De máskülönbén a szarvasi nép általában békeszerető és szorgalmas volt, a mit nem csekély részben Markovicz szigorúságának s buzgalmának lehetett köszönni.

14. „A chorusnak éneklése közben kifelé ment a nép s ismét, miként előbb, két rendbe sorakozott. Mi pedig látogató urral a pap lakra mentünk a könyvek megvizsgálása végett, melyeket ő azonban nem is tűntett, csupán csak kérdé; vajjon az én könyveim-e, avagy az egyházé? És itt ft. látogató ur ajándékba egy pár szép tubarózsát kapott.“

Markovicz volt a szarvasi egyháznak első lelkésze, ki az anyakönyvek vezetését megkezdé. Itt azonban nem annyira az anyakönyvek, mint inkább azon theologiai s más tudományos könyvek vizsgálatáról volt szó, miket a lelkész önmivelési eszközökül használ. Így az inspectio még a lelkész szellemi életére is kiterjedt.

15. „A paplakról a férfiak és nőkből álló két sor fal között az iskálába menénk, hol a ft. visitator ur megnezvén a szép fiatalságot, őket s a tanítót megáldá.“

16. „Az iskolából a néptömeg között elkisértük magas vendégünket a község házához és ott egy órától háromig nyugodtan ebédeltünk, a nép pedig hajlékaiba tért vissza.“

17. „Ebéd után ft. látogató ur (miután saját kávéjából megkínált), Urbarovics vice-archidiakonus, Gyulai plébános, perceptor ur, Kauffmann János Ferenc és én egy kis sétát tettünk előbb a biztos urhoz, onnan a papi

kertbe szilvázni, a kertből pedig ismét a papi lakra, hol érdekes beszélgetés között egészen 6-ig mulattunk. De miután a breviarium olvasásának ideje közelgett, a papok lakásomról eltávoztak és a község házán a nevezett foglalkozáshoz láttak, mi 8-ig tartott el.“

Hogy a breviarium olvasását a r. kath. papok miért végezték a község házán és nem a r. kath. templomban? arra röviden csak az a feleletünk, hogy Szarvason a r. kath. egyház csak II-ik József uralkodása alatt alakult, mostan is fennálló temploma pedig csak e század elején épült.

18. „Esti 8 órakor asztalhoz ülénk, s itt hol az egyik, hol a másik, kezdett érdekes társalgást; különösen a perceptor ur fényesen bizonyítgatá, mily hű emlékező tehetséggel bír a latin versek, siriratok s más emlékezetes dolgok megtartására. Azután aludni távozáánk.“

19. „Hétfőn reggel mindenkinek ajándék nyújtatott illendő köszönettel: ft. látogató urnak 5 arany, vicearchidiakonus urnak 2 arany, perceptor urnak 1 arany, biztos urnak 1 arany, jegyzőknek 2 frt és a látogató ur kocsisának 2 máriás, úgy hogy e látogatás beleszámítva minden költséget, legalább 45 forintunkba került.“

Ez ugyan a mai viszonyok mellett vajmi csekély összeg egy ily ünnepéllyel szemben, de akkori időben, midőn a pénznek aránylag nagyobb értéke vala, s hozzá az akkori hitközség a mostani egyház lélekszámának csak tizedrészét képezé, elég tekintelyes összeg.

20. „Én az egyház nevében,“ így végzi Markovicz az egyházlátogatás leírását, „egy a templomunk elégtelenségére vonatkozó memorandumot nyújtottam át a látogató urnak, hogy a szarvasi egyházlátogatás aktái között, melyek felsőbb hatóságnak valának benyújtandók,

az ügyről említést tenni szintén ne terheltessék, mit meg is ígért.”

Ezen egyházlátogatásnak történelmi jelentősége anyinyiban van, a mennyiben világot derít az akkori vallásviszonyokra. Egyik történetirónk az egyházlátogatásról ezeket mondja: „Az ünnepély pompája mellett egészen elfeledték, hogy azon látogatás tulajdonképen vallásuk szabadságának sérelmét jelentette.” S valóban a prot. egyházra nézve nehéz napok voltak azok; ama nevezetes békekötések és törvények, melyeken az evangyelmiaiak vallásszabadsága nyugodott, félretétettek s az ev. egyház Magyarországon, mint a kő alá nyomott virág, csak tengett. Autonomiája, mely egyik életerét képezi, az ily idegen inspectiók által ugyszólván fel lőn függesztve, míg nagy sokára II. Józseffel a szebb jövő hajnala kezdett derengni felette. — Mint midőn a téli zivatarok elköltöztével új életre kezd a bilincseiből szabadult természet serkenni; úgy lengette át egy szebb élet lehellete a prot. egyházat annyi szenvedések után most szabadabban kezdett lélekzeni. S a mit a múlt század e részben még megoldatlanul hagyott, az a jelen század feladatául maradt; az állam végtére rátért azon utra, mely polgáraitban az igazi önzetlen honszeretetet erősíti s ez ut az: *suum cuique!* azaz, ha valamennyi gyermekeinek egyenlő mértékkel szabja a kötelességeket, valamennyi gyermekeit egyenlő mértékkel részeltette a jogokban is s akkor testvérekül ismerik egymást s kifejlik közöttük ama nemes verseny, ama szép törekvés, melyben — bárha talán más meg más zászló alatt, — de mind azon egy cél felé fog futni, melynek a haza boldogítása a neve.

Gajdács Pál.

A szarvasi, túri és szent-andrási határban talált régészeti tárgyak ismertetése.

— Olvastatott Szarvason, 1879. szeptemberhó 28-án. —

A békésmegyei régész és mivelődéstörténelmi egyletnek, az alapszabályok I. szakasza 3. a. szerint, egyik célja, alkalmas helyeken ásatásokat eszközteni s ezek nyomán is igyekezni felderíteni a megyének multját. Ily ásatást az egylet eddig kettőt eszközölt, egyet Gerendáson, másikat tegnap itt Szarvason. Amott sikerült az egylet t. főtítkáranak, Mokry Sámuel ur pusztáján egy egész szentistvánkori temetőt fölfedeznie, emitt pedig sok történelem előtti tárgyak kerültek felszínre.

Mit értünk a történelemelőtti korszak alatt? Értjük azon kort, melyről írott történeti adataink nincsenek. Ily esetben azután, ahol valamely ország őstörténelme oly távol homályban vész el, hogy arról a történelmi okmányok hallgatnak, a történész a régészetet veszi igénybe. A föld gyomrából kiásott hamvvedrek, fegyverek, ékszerek, házieszközök érdekes világot vetnek azon vidék multjára, melyen találtattak, amint ezt bebizonyították báró Nyáry Jenőnek pilini és aggteleki, Lehoczky Tivadarnak beregi, a magyar arhaologiai társulatnak tószegi és Zsilinszky Mihálynak gerendási ásatásaik. Azon leletek, melyeket a nevezettek a föld gyomrából felszínre hoztak, mutatják azt, hogy azon vidék mikor volt benépesítve? és az ott lakott nép a miveltségnek minő fokán állott?

A szarvasi, szentandrási, és túri határban talált régészeti tárgyak, melyeken bemutatnom és ismertetnem

szerencsém lesz, mind a történelemelőtti korból valók, vagyis azon korból, mely a magyar nemzetnek e hazában való letelepedését megelőzte, mert Békés-vármegyére nézve ezt nevezhetjük történelemelőtti kornak, minthogy ezen időből alig tudunk egyebet e megye multjáról, mint azt, hogy itt különféle nemzetek tanyáztak egymásután. Legelsők voltak az ismertek közül a celták, ezeket követték a dákok, majd a góthok, aztán a hunók, ezek után következtek az avarok, a bolgárok, végre pedig a IX. század végén a magyarok.

De ezen történelemelőtti kor ismét három alkorszakra oszlik u. m. az ugynevezett kő- azután a bronz, végre pedig a vaskorszakra. A kőkorszak az, melyben az ember még fémét, ércet nem ismert, vagy legalább azt használni nem tudta, hanemcsak fagalyakkal, fadorongokkal, csiszolatlan vagy csiszolt kőeszközökkel védte magát és küzdött a maga léteért.

A bemutatandó tárgyak is a kőkorszakból valók de már az ugynevezett átmeneti kőkorszakból, mert a kőeszközök között előfordul itt ott a bronz is.

A mi ezen lelhelyeket még érdekesebbé teszi, az azon körülmény, hogy azokon nem egy két darabot találtunk ásatásközben itt ott elszórva, hanem egész őskori telepekre bukkantunk. Az ugynevezett Kovácshalmon, mely melleleg legyen mondva, az ott találató sok obsidián és tűzkova törmelékek miatt, eredetileg valószínűleg Kovácshalomnak neveztetett s csak később ferdítettett el neve Kovácshalomnak, továbbá a szentandrásiparton az ősidőkben egész telepeknek, egész faluknak kellett létezniök, ház ház mellett, vagyis inkább kunyhó kunyhó mellett állott, vesszőből, vagy nádból összefonva és sárral kitapasztva, amint azt az ott sűrűn előforduló tapaszdarabok bizonyítják, melyeken világosan meglátászik, hogy nádra, vagy veszőre voltak tapasztva. Vala-

menyi ily tapasztalások meglátszanak még az égés nyomai, a miből ismét azt lehet következtetni, hogy ezen őstelepek tűz által pusztultak el. Talán a reájok tört ellenség hamvasította el s a lakosok vagy leölettek, vagy a kik felmaradtak más, bátorságosabb helyre menekültek. Különösen a szentandrászi parton, a temérdek cserép törmelék szinte ujjal mutatja azt, hogy; ime itt állott az egyik itt a másik, itt a harmadik kunyhó.

Hogy ezen őstelepek melyik században állottak fen? és mikor pusztultak el végkép? azt ma már teljes biztonsággal meghatározni nem lehet. Azonban, az itt talált tárgyak után ítélve, kiterjedhettek urunk születése előtti időkben, mielőtt a rómaiak Pannoniát és Daciát elfoglalták s e vidékkel is összeköttetésbe léptek. Ezt mutatja azon körülmény, hogy sem római pénz, sem más a római culturára mutató tárgy e lelhelyeken nem találtatott. Fenállhattak e telepek több századon át, amit ismét azon körülmény tanusít, hogy cserépdarabok közt vannak egészen durvák, kezdetlegesek, pusztá kézzel készültek s ismét mások, melyeknek anyaga már finomabb s különféle itt ott egészen szabályos czifrázatokkal van ékesítve s formájuk világosan mutatja azt, hogy korongon készültek és kemenczében vannak égetve. Ezen haladás a durvábbról a finomabbig a formátlantól a formássabbig hosszabb időt feltételez.

Ezen előzmények után bemutatom most már e részint általunk a tegnap kiásott részint Sipos Soma és Benka Pál urak által már régebben e lelhelyeken talált tárgyak érdekesbjeit. Ilyenek először is ezen nagyszámu obsidián és kovakő szilánkok.

Az ily szilánkokat az őskori emberek egy nagy darabból, melyet a régészek nucleusnak vagyis magnak hívnak, pattogtatták le. Ha hegyesen pattant le, akkor nyilvesszöbe, ha hosszan és élesen, akkor késpengének

használták. Találtunk egypár ilyen kisebb nucleust is. — Bemutatom továbbá ezen kalárisokat, melyek az őskorban nyakékül használtattak. Hogy a kőkorszakból valók, mutatja azon körülmény, hogy valamennyi agyagból, kőből, kagylóból vagy csontból készült- üveg egyetlen egy sincs köztük.

Érdekesekek továbbá ezen kőbalták, kőékek, kővésők. Mennyi időbe kerülhetett akkor, midőn még az ember az ércet nem ismerte, az ily kődarabok, átfurása, kiélesztése, azt képzelhetjük. Ez ugy történt, hogy az ember az arra szánt követ addig csiszolta egy más követ, míg ily simává és élessé nem lett. Egy ily csiszolókö is taláztatott a szarvasi határon Benka Pál ur által. Ez megyei muzeumunkban van, elhelyezve. Nem kevesebb időt vett igénybe a lyuknak kifurása, mely vagy más hegyeskő, vagy csont segedelmével történt; úgy, hogy az ember átfurandó köre vizet öntött és homokot hintett, mi a furást könnyítette. Néhány ily félig kifurt kőbalta látható a nemzeti muzeumban Pesten.

Nem kevésbé érdekes ezen agyag kanál, melynek azonban nyele letört, továbbá ezen agyagsip, és ezen csonttűk. Mindezek Sipos és Benka urak gyűjteményéből valók, ugyszintén ezen bronz tömb, mely azt mutatja, hogy az általunk felásott telepek a kőkorszaknak már a bronzkorszakba való átmeneti idejében állottak fen.

Sűrűn taláztatnak végre e lelhelyeken a szarvas agancsok, és őzsarvak részint átfurva, melyek kalapácsokul, részint megh egyesítve, melyek furó eszközökül használtattak. Általában Szarvas városának határa részint az itt termett buja legelők, részint a rajta átfolyó Körös vize miatt, kedvenc lakóhelye volt a szarvasoknak. Még a múlt század elején is azt mondja róla Bél Mátyás: cervi hic gregatim ambulans. Nem csoda, hogy Szarvas városa

is ezektől kapta nevét, sőt még most is cimerében hordja a futó délceg szarvast.

Megjegyzendő, hogy ezen őskori telepek helyeit mind a Körösnek felmagasodó partján találjuk. Az természetes dolog. Az őskori embereknek ugyanis, éppen úgy, mint nekünk, nem csak ételre, de italra is volt szükségük. De miután kezdetleges eszközeikkel kutatásni képesek nem voltak, természetes volt, hogy folyóvíz mellé telepedtek, mely ivásra jó vizet, élelemre pedig elegendő halat szolgáltatott. Az itteni telepések is leginkább halászatból éltek, amit bizonyítanak az itt sűrűn előforduló égetett téglá-anyagból készült és átfúrt hálónéhezékek, melyek közül néhányat van szerencsém itt bemutatni.

Mindezekből kitűnik, hogy Szarvas, Szent-András és Túr igen gazdag kőkorszaki lelhelyek. Hiszen ezeket, melyeket bemutattam, Sipos és Benka urak csak úgy a föld színéről szedték fel, amint azokat a víz a Körösnek partjából kimosta. Ha valaki nagyobb erővel kutatná át a lelhelyeket, különösen a Kováshalmot és a szentandrásai partvidéket, valóban érdekes, sőt merem mondani, hogy gazdag helyi érdekű múzeumot volna képes összeállítani.

A főiskolai ifjúság volna, többek közt, arra hivatva, hogy midőn üres ideje engedi, szerdán, szombaton délutánonként, különösen pedig a hosszabb szünnapok alatt, áskáljon, kutasson, gyűjtsön. Alig lehetne a szünidő alatt nemesebb foglalkozása ennél. Ahol az írott okmányok hallgatnak, ott az ilyen régészeti tárgyak beszélnek. Ha ezen rövid értekezésem, — mert hiszen néha a parányi szikra is gyújt, — egyben-másban a tanulók közül fölébreszti a régészet iránti hajlamot, mely ága a történelemnek anélkül is még meglehetősen parlagon hever hazánkban, úgy eléggé megjutalmazva találom magamat s rövid értekezésem kárba nem veszett.

Végre pedig örömet fejezem ki a felett, hogy ez-

óta Szarvas városát nem csak úgy mutathatjuk be a mívelt világnak, mint derék, előretörő, magyar hazafias érzelmű várost; nem csak mint egy jeles protestáns főgymnasiumnak székhelyét, hanem úgy is, mint Pilin, Tószeg, Bereg mellett a leggazdagabb kőkorszaki lelhelyek egyikét.

Haan Lajos.

Gacsári István füzes-gyarmati krónikája.

Jelen krónika egyik fényes tanubizonyságát képezi annak, hogy mily sokat képes tenni egy lelkes lelkipásztor, ha a köznapi dolgok mellett nem feledkezik meg magasztos hivatásáról. A jó pap a nép vezére és tanítója; hatása a jövő nemzedékre is kihat. Ilyen volt a f.-gyarmati krónika írója is.

Gacsári István f.-gyarmati „hazafi predikátor“ 1791-ben dec. 25-kén született F.-Gyarmaton; s miután elemi tanulmányait és a latin grammatikát otthon elvégezte volna, anyjának és gyámjának határozott akarata ellenére Debreczenbe ment, hogy ott a tudós pályán tovább haladhasson. Kiváló tehetségeinél fogva megnyerte tanárainak jó hajlamát, s ugyszólván minden segítség nélkül végezte el gymnasialis és a theologiai tudományokat. Önerejére lévén hagyatva, korán megtanulta az élet nehéz filozófiáját; nemes ambícióval törte magát keresztül a szegénység által emelt minden akadályokon. Mint végzett theologus megfordult szülővárosában s 1816-ban tartotta első szónoklatát, melynek következtében a gyarmatiak azonnal megválasztották rendes lelkészüknek. Ő azonban még bővebb tapasztalokat óhajtván szerezni magának, kiment külföldre a híres göttingai egyetemre, hol Staüdlin, Eichhorn és Pott tanárok vezetése alatt egészen új világ nyílt szemei előtt. Egy év múlva tisztult nézetekkel, alapos tudománynyal és nagy lelkesedéssel tért vissza hazájába, s 1818. márc. 15 én elfoglalta hivatalát F.-Gyarmaton, hol husz évnél tovább áldásosan működött az Ur szőlőjének mívelésében. A gyarmatiak

mai napig szívesen emlékeznek vissza a szigorú, de mind-
amellett szeretett lelkipásztorra, ki az egyházi teendők
mellett a községi dolgokban is vezére volt népének s
méltó disze és büszkesége az egész esperességnek.

Tevékenységről és gondolkodás módjáról fényes ta-
nubizonyságot tesz azon krónika, melyet ő szülőföldjének,
de különösen egyházának multjáról nagy szorgalommal
írt össze a következő czim alatt:

A

FÜZES GYARMATI

Helvetziai Hitvallásu

SZENT EKLÉSIÁNAK KRÓNIKÁJA

mellyet

hiteles kútfőkből

sok keresgélés után

gondos szorgalommal

összszedeztetett,

és a találtathatott Dátumok vezetése után

legrégibb időktől fogva

a jelen időig aláhozva

az említett Ekklesiá

mostani és jövőendő

Tagjainak számokra

Hazafiúi buzgóságból

önnön saját kezével

le-írott

GACSÁRI ISTVÁN

Hazafi Predikátor

1839.

Jónak láttam ezt ezennel közzé tenni, és pedig két fő okból.

Először azért, hogy megyénk művelt közönségével megismertessem e mű érdekes tartalmát, másodszer pedig azért, hogy például szolgáljon a most élő lelkészeknek, tanítóknak és községi jegyzőknek arra, miként kell egyes községeinkben és egyházainkban az emlékezetre méltó dolgokat feljegyezni és az utókornak tanulságául fentartani.

Nem lehet azt állítani, hogy Gacsári f.-gyarmati krónikája minden tekintetben megfelelné azon kívánalmaknak, melyeket egy helyi monographia iránt méltán támasztani lehetne; de mindenesetre követésre méltó az ő sokoldalú figyelme, kitartó szorgalma és nemes gondolkodás módja.

Mai korban azt kívánjuk, hogy aki egy helyi monographia megírásához fog, az kutassa fel nemcsak a helyi levéltárakat, hanem az ország legkiválóbb levéltárait és könyvtárait is, hogy műve minden tekintetben hiteles adatok alapján készülhessen. Kell, hogy kellő nyelvismerettel és ügyszeretettel birjon tárgya iránt, hogy semmit se tartson haszontalannak, ami tárgyának felvilágosíthatására szolgálhatna. Méltán megkívánhatjuk azt is, hogy az illető ismerje a hely földrajzi viszonyait, időnként bekövetkezett változásait, külső és belső történeteit, egyházi, vallási s általában közművelődési állapotait; végre, hogy kiterjessze figyelmét a gazdaság, ipar és kereskedelem helyi változására, sőt a főbb szerepet viselt családok nemzedékrendére is.

Tudjuk azonban, hogy ily nagy munkára nem igen vállalkozhatik minden tisztviselő, kivált, ha elgondoljuk a szükséges források gyér és tökéletlen voltát. De amit egy kis jóakarattal mindenki megtehetne, az a saját korában történt nevezetesebb eseményeknek, bekövetkezett változásoknak, veszedelmeknek és szerencsés fordulatok-

nak, természeti és közgazdasági nevezetességeknek krónikaszerű feljegyzése. Ez az, aminek megtevésére meggyénk történelmének és általában a tudomány érdekének előmozdítása szempontjából hazafias tisztelettel hívjuk fel ezennel községeink lelkes tisztviselőit, különösen pedig jegyzői és lelkészi karát.

Senki sem tudja jobban méltányolni napi küzdelmeiket, mint mi; de egyuttal ki kell mondanunk abbeli meggyőződésünket is, hogy egy kis jó akarat mellett mégis szakithatnak magoknak annyi időt, amennyit az egyszerű feljegyzés igényel. Ám tekintsék meg az itt következő Gacsári-féle krónikát s merítsenek belőle hazafias lelkesedést és buzgóságot. Olvassák meg előszavát, melyben műve megírásának okait adja elő, és mondják meg, nincs-e néki igaza? Nem kell-e hálával és tisztelettel megemlékeznünk azokról, akik előttünk élve fáradozásaikkal előmozdították a mi javunkat is? S nem méltó kívánság-e az, hogy az utódok igyekezzenek elődeik dicső nyomdokaiba lépni, „s azt az Ekklesiát és azt a várost, melyet azok csekély kezdetből az isteni kegyelem által apródonkint felépítettek, hova tovább mind jobban nevelni, öregbiteni és minél dicsőbb fényre emelni törekedjenek.”

Ily gondolkodás nélkül nagyot dicsőt alkotni nem lehet.

Ámde halljuk Gacsárit, aki ezelőtt fél századdal így vezette be a f.-gyarmati helv. h. egyház birtokában levő eredeti krónikáját:

K e d v e s H a z á n k f i j a i !

Sajnálkozva látván én már régtől fogva azon vastag homályt, mely fedi többnyire minden Ekklesiáknak és Helységeknek eredetét, nevezetesebb történeteit, viszontagságait, — hajdankori jeles férfiainak, kik a köz jó mellett buzogva éltek, és munkálkodtak, hálás emlékre

méltó, s a maradékot mindég többekre, s nagyobbakra osztönözhető érdeket; — és pedig egyedül a szükséges Irományok, és jegyzékek hijánya miatt: mert irások nélkül, — *Si chartae sileant*, — a mint Horátság mondja, ugyan mit is tudhatnánk mi az el-multakról? ezek lévén egyedül, a mik mintegy varázs erővel elő-teremthetik nekünk a mi képzeletünkben azokat, mint ha azok most is jelen időnkben történnének, a Deák Poétának ama szavai szerint:

„Scripta ferunt annos: scriptis Agamemnona nosti,

„Et quisquis contra, vel simul arma tulit.

„Quis Thebas, septemque Duces sine carmine nosset?

„Et quidquid post haec, quidquid et ante fuit?“

P. Ovidii de Ponto Libr. IV. Eleg. VIII.

látván különösen é mi Ekklesiánkra nézve ezt a nagy fogyatkozást milly keveset tudtunk mi mind ekkoráig, e mi kedves hazánkról FÜZES-GYARMAT-RÓL, melynek édes ölében pillantottuk meg először a nap jótékony világát, s mellynek Anyai keblében élünk most is: hol vette magát ez? hol, s mikor fundáltatott? hogy, és micsoda viszontagságok közt állott-fel mind ez ideig? kik voltak ennek eleitől fogva Birtokosai, és Földes Urai? kik Egyházi, és Oskolai Tanítói? kik fő Birói és egyéb Igazgatói, s Elöljárói? — látván, hogy egy két Embernyomnál is alig emelkedhetik fellyebb e felőli szük esmeretünk; holoit más körülöttünk lévő Helyek, mint Szerep és Szeghalom ¹⁾ már még a magyarok e földre

¹⁾ Mikor az Árpád Fejedelem fő vezérjei Tass, és Szaboles, ezen a vidéken leg-először kémelve meg fordultak: már akkor is meg volt Zerep — (Szerep) a régi helyén; mert ma már más helyen fekszik és Zeguholmu (Szeghalom) melly annyit téssen mint Barna Halom. A Magyar nevezetből okoskodván, hihető, hogy ezek a helységek még az Attila Király Magyarjaitól vagy a Hunnusoktól építették. A Berettyó vize az Ér vizével

lett ki jövetelöket megelőző időből — a Mén Marót korából, ott állanak előttünk nyilván ki-jeleltetve a Magyar Sunádban (Anonymus Belae Regis Notárius Annalisaiban) a 62-ik lapon: ez az ok indított engemet arra, hogy úgy is, mint Hazafi, Hazánkfiainak javára, úgy is mint a Tudományoknak, s Régiségeknek különös kedvellője, kezdjek erre nézve Dávidként, gondolkodni a régi napokról, és az elmúlt időknek esztendeiről, (Sólt. LXXVII. 6 v.) és ha hogy a lelhető Documentomok világánál, valami bizonyost, avagy csak keveset is e részben tel-fedezhetnék, mind addig elő-felé tapogadtóznak, nyomozódjak, és menjek, a meddig csak mehetek, a minthogy sok tapogatódzásaim után, sikerült is végre 600 és egynehány esztendőnyi időkre fel-vergődnöm) — azokat a derék, s nagy-érdemű férjfiakat pedig, kiket Isten, az ezen helyben meg-telepedett népnek belső-külső igazgatására és vezérlésére időfokonként előállított, — a több nagyobb és kisebb (igazgatására, és vezérlésére) Hivatalokat viselt Személyekkel együtt; de a kik többnyire mind könnyezetlenül, és esmeretlenül elhamvadva szenderegnek ott lenn a halál setét éjjelében.

— — — Illachrymabiles.

„Urgentur, ignetique longa.

„Nocte.“

Horat: Carm. Libr. Ode IX.

ezen bár melly csekély szerkezetű, s kevés sorokra telt

együtt, Hunnusóér (Homosóérnek) alább Turu, vagy Túr-vízének, a Körösvize Orisnek; a Sebes-Körös, különösen Tekereu (Tekerő) vízének, a Korógy vize pedig Courougnak neveztetett. Később Uttzubu, és Velek Magyar vezérek foglalták el ezt az egész vidéket a Tiszától fogva a Körösig, sőt Marosig, megvévén az Attila maradékjaival, — a Székelyekkel együtt Bihar (Byhor) Várát, hol lakott akkor ennek az egész Vidéknek Fejedelme, a Bolgár Ménu Morout.

Jegyzésekkel, mellyek által, a mint szól a Poéta — — „Spiritus et Vita redit bonis, Post mortem ducibus“ a feledékenység homályyából ki-ragadjam, és a maradék Emlékezetének által-botsássam. Mi végre semmi fáradságaimat nem kimélve, még szorgos dolgaim s hivatalos foglalatosságaimnak közepette is, valamint mind azt, a mi csak itt helyben, Ekklé'siánkat, s Városunkat tárgyazólag valaha írásba tétetett, s megkapható volt, a legutolsó el-rongyollott por s penész-lepte Levél-töredékekig: úgy a külső Históriai kútfőkből is, — mellyek a magok helyyekenn mind meg-neveződnek, — mind azt, a mi ezen célra fel-világosítással szolgálhatott, bűvári vizsga szemekkel, öszve-megöszve fürkészhén, fel-kutattam, ki-jegyezgettem, s az Idők folytonos sorai szerént el-rendeztem. — És, — így származott, — így született osztán lassanként e jelen Gyűjtemény, — a FÜZES-GYARMATI Krónika nevezet alatt, mellyet imé! néktek Szeretett Hazánkíjjai! mintegy Szent Ereklyéül, s Testámentomúl által nyujtok, hagyok, és ajánlok, azzal a szives kéresemmel, hogy ezt, mint Ekklesiátok drága kintsét gondosan megőrizzétek, — időről időre az én utánam elő-állandó Tiszt. Lelki Pásztoraitok által folytattassátok; Ti magatok is pedig gyakran olvassátok, vizsgáljátok, eltelve mind annyiszor érzékeny hálával a Jó Isten eránt, ki ezt a helyet, a sok egymástérő romlások pusztulások és háborús viszontagságok között is, mind ez ideig csudálatosan feltartotta, hálával és tisztelettel a Felséges Ausztriai Ház eránt, melynek hatalmasan védő karjai alatt a kegyetlen Török igától örökre meg-menekedve, mind Polgári, mind Vallásbeli helyheztetéstöknél fogva teljes bátorságban, csendességben és nyugalomban lakhattok e földön, — hálával és szeretettel a ti Földes uraitok eránt, a kik eleitől fogva hathatós gyámolói voltak Ekklesiátoknak, kiknek köszönhetitek egyedül Isten

után ama legdrágább kincsetek az Evangéliom szerint reformált Vallástok világának is itt helyben legelső szerencsés feltünését, — kiknek szelid kegyelmök az ólta is mindenkor veletek vólt, és a késő jövődökre is, legbiztosabb sugárokat reményltet veletek, — hálával és tisztelettel elhúnyt Atyáitok eránt, kik a kormányonn ülve, hasznosan dolgoztak Ti érettetek, mint Utódjaikért, hogy ti is az ő nyomdokaikba hágva, ezt az Ekklesiát, ezt a várost, mellyet ök csekély kezdetből, az Isteni kegyelem által apródonként ennyire vittek, hova tovább mind jobban jobban, nevelni, öregbitni, és minél dicsőbb tényre emelni törekedjete!

Melly hogy úgy légyen, Édes Hazámfiak! buzgó szívvél, s forró indulattal óhajtja, a ti érettetek mind élte fogytáig hő kebellet dobogó, — értetek élő, és haló, sőt legkésőbb maradékaitokra is, a maga békességét és Papi áldását hagyó, hiv Hazátokfija

Gacsári István m. k.,
Predikátor.

„Tudakozzál a régi időkről, a mellyek vóltak te előtted,“

5. Mó's. IV. 32. v.

„Megnyitom az én számat, és nagy bővséggel szóllok a régi titkos dolgokról, a mellyeket hallottunk és tudunk; és a mellyeket a mi Atyáink beszéllettek minékünk. Nem titkoljuk el azokat azoknak fíjaitól, és maradékitól, beszéllvén az Úrnak dícséretit, és az ő erejét, és az ő csuda dolgait mellyeket tselekedett mi vélünk, hogy megtudják az ő utánnok valók, és a melly fiak születtenek, fel kelvén beszélljék azokat az ő fíjaiknak, hogy az Istenbe vessék az ő reménységeket, és el ne felejtkezzenek az Erős Istennek dolgairól; hanem az ő parancsolatit megtartsák.“

'Solt. LXXVIII. 2, 3, 4, — 6, 7. v.

„Iratassék meg ez, a következő nemzetségnek hasznára, hogy a megújittatott nép dícsérje az Urat.“

'Solt. CII. 12. v.

A FÜZES-GYARMATI
Helvétziai Hitvallású
EKKLÉSIÁNAK
KRÓNIKÁJA.

1. §. Neve a Hellynek, a hol települve van az Ekklésia.

A Gyarmat nevezet olly régi a Magyar Nemzet nyelvén, hogy arra már a IX-dik Században reá találhatunk a Históriában. Még minekelőtte a mi hajdankori Édes Elődeink, amaz ő hatalmas Jósuéjoknak, Árpádnak vezérlése alatt beléptek volna Dáciába, melybe őket idővel, sok vérengző harczaik után letelepítette a Magyarok Istene, esmeretes volt ez ő előttök. Constantinus Porphyrogenneta, egy a legrégebb Magyar História Írók közül, nyilván mondja, hogy a Magyarok az ő eredeti Hazájokból, Ásiának belső részeiből Napnyugot felé szarándokoskodván, és a 884-dik Esztendőben, Atelkuzu, vagy Atelköz Tartományában, azaz : a Dnieper, Dniester, és Pruth vizei közt fekvő Kiowiai Palatinátusnak egy részében, Ukráinában, Bessarábiában, és Moldvában, 8 különböző Familiák neve alatt megtelepedvén : ott ugyan anynyi különböző osztályokban, vagy helységeekben laktak, mellyek között mindegyik Hellység, vagy letelepülésnek helye a maga tulajdon familiájáról neveztetett, és ezen 8 famíliai telepüsek között egy volt, a Görög írás módja szerint Kurtu-Germat vagy Magyarosan Kürt-Gyar-

mat. Lásd Budai Magyar Ország Históriáját, 1-ső Rész, a 87 és 88. oldalon.

Hol vette magát ez a Gyarmat nevezet? ezt Szirmay Antal, Császári Királyi Tanácsos, Koszorús Poëta, és híres Magyar Literátorunk, Hungaria in Parabolis nevű könyvében, mellyben sok régi Magyar elnevezéseket s szóllások formáit Etymologice felfejteget, a 138-dik lapon, a Járástól és Gyártástól származtatja. 2)

„Minthogy — úgymond — az új lakó helyeknek megülése, (kivált a közép Századokban, a Nemzetek költözködése alkalmatosságával) sok járással, keléssel, azaz utazással, mint szinte sok gyarattal, vagy gyártással, azaz: munkával, építéssel esett; innen vették sok új ülések, a Gyarak és Gyarmat nevezetet. E szerint hát Jármat a járástól, vagy Gyarmat, a gyarattól, és gyártástól, nem egyéb, mint sok járás-kelés és sok munka s építés után letelepített új ülés, vagy új szállás, Deákul: Colonia.

De kérdés: Valljon nem jobb, s könnyebb volna é ezt a Gyarmat nevezetet, a Gyarapodásból hozni le? mellynek különben is gyöke, (primitiva Radix) bizonyosan a Gyar. Ha ebből: folyni, folyamodni, lehet folytat — futni, futamodni: futamat; állapotodni: Álla-

2) „Járt, seu Jarat — így ír Szirmay — apud Hungaros significat Itinerationem. Unde de lanificio, et gozypii deglubatione dicunt: gyártják, vel gyaratják. Opifices etiam nonnulli iis vocantur: Kötél-gyártó, Szíj-gyártó. Ubi novam coloniam fundarunt, quia itineratio cum operatione, et fabricatione venit, illam Gyarak vocarunt, estque actu locus in Comitatu Bihar, praedicatum Celsissimo Principi Grassalkovich tribuens. Complura autem loca; a Gyar, id est fabricando nomen acceperunt, ita Balassa-Gyarmat (Colonia Ducis Balassa) Fejér-Gyarmat (Colonia Alba) Fekete-Gyarmat (Colonia nigrae Legionis) Füzes-Gyarmat (Colonia ad Salices).“

pot vagy rövidebben Euphoniae caussa a p-ki-hagyódván: Allamat (vagy még ennél is rövidebben: állat substantia, mint mikor mondjuk: Egy az Isten az ő állatjában, vagy állatja szerént: in substantia: hát ettől gyarni, gyarapodni, miért ne lehetne Gyáramat, vagy a p hasonló okból ki-hagyódván: Gyaramat, rövidebben: Gyarmat? — Annyi bizonyos hogy ez a származtatás (Derivatio) nem jár oly nagy erőltetéssel, mint a másik; de a Colonia nevezetnek is szintűgy meg-felel, tevéen Incrementumot, Argumentumot, azaz olyan helyet mely mindég többről többre nevededett és szaporodott.

De hát ha még — bizonyos lévén a Kurtu Germat nevezetből, hogy ezt a Gyarmat szót, még Ázsiából hozták ki magokkal együtt katzagányos Apáink — a velők szomszédságban lakott, s nyelvökkel is rokon Chaldaeusek nyelvéből, hozzuk le ezt, — és ennek jelentését? — így tudniillik, és ezekből a két öszvetett Chaldaei szóból: Gér vagy másképen Gijjor mely Jövevényt, Vándort, Bujdosót (peregrinus) jelent, a honnan maga ez a nevezet is: „Móger, vagy Magyar, nem egyéb mint Bujdosó: és ebből: Meta mely ezt teszi: jött, jutott, érkezett (advenit, pertigit) Így, és e szerént: Jérmeta, vagy másképp Gijjormeta teszen olyan helyet, a hová valamelly jövevény, és vándornép jött, jutott, érkezett.

Ez a származtatása a Gyarmat névnek leg-jobban tetszik nékem mind azért, mert a Gyarmat név a leg-régibb könyvekben, és irományokban, ehez leghasonlóbban fordul-elő, ezen ki-tételekbenn: Germat, Gar-mat. Gijormat, Gijormata; mind azért: mert ez, a Deák Colonia nevét, és jelentését is, mely alatt mindenkor egy iminnen amonnan érkezett, — bujdosókból és vándorlókából öszve-gyült, uj Telepítvény, vagy Szál-

litvány értetik, tökéletesen ki-merité, nem köttetvén meg azonban senkinek szabadsága, hogy az én értelmemhez tsatlakozzék, és a három rendbeli származtatások közzül, azt, a mellyiket meggyőző okoknál fogva, jobbnak, s helyesebbnek itél, ne választhassa. Akár honnan eredett azonban ez a Gyarmati nevezet, akár a Gyártásból, vagy Gyarathból, akár a Gyarapodásból, akár a Chaldaeusok nyelvén elő-forduló Germatból, vagy Gijjormetából: annyi bizonyos, hogy újabb Magyar Literátorink, annyira Civilisálták ezt a szót Anyai nyelvünkön, hogy ezzel széltire élnek könyveikben, folyó iratokban a Deák Colonia helyett, és alatta mindenkor új ülést, új szállást, új le-telepedést értenek.

Hát a FÜZES Név mint ragadt rá e mi Gyarmatunkra? Már erre sokkal könnyebb a felelet, és maga a dolog meg-magyarázza magát. Mivel ugyan is, több ilyen Gyarmatok, vagy új ülések voltak: egy átaljában szükséges volt az, hogy ezek egymástól megkülömböztessenek, és más más jelekkel Epithetonokkal s Praedicatumokkal neveztesseken el, vétetvén ezen megkülömböztetések részint magoknak ezen Gyarmatoknak leg-első megfundálóitól, s Földes Uraitól, mint Balassa Gyarmat, Nógrád Vármegyében Gróf Balassától (Colonia Ducis, vel Comitibus Balassa) vagy a Szinektől, mint a folyó vizek is, Fehér, Fekete Körös, sat. mint sok más helységek is: Fejértó, Fekete-tó Fejérvár, Vörösvár, — Fejér egyháza, Veres-Berény, Veres-Egyháza sat.: (Fejér Gyarmat, (Colonia Alba) Fekete Gyarmat (Colonia Nigra) részint fekvésüknek minémüségétől, mint Füzes Gyarmat, a benne lévő Füzfáktól, vagy Füzesektől, (Colonia ad salices, Colonia salicetosa, vel salictis Abundans) Hogy a Nagy Hont Vármegyében fekvő hasonnevü Mező Várost, Füzes Gyarmatot, a Füzesektől nevezték e így, azt nem tudom; de e mi Gyarmatunkra

nézve erősen hiszem; mert ennek városi pecsétjében is, mintegy czimerül ott áll a Fűz az itt el-terült rétséget ábrázoló Nád-kötetekkel; de csak kevéssel ez előtt is, az én érésemre, a mint reá jól emlékezem, olly bővséggel voltak itt a Fűz-fák, hogy annak a Berettyó szakadékanak, melly Nagy Ér nevezet alatt a Várost keresztül follya, s két részre hasítja, mind két felől lévő partjai, azokkal, s helybe közbe a szép nyárfákkal, sűrűn be voltak növe, úgy hogy erre nézve méltán ellehetett mondani a Deák Poëtának ama szavait:

„Cana salicta dabant, nutritaque populus unda
Sponte sua natas ripis declivibus umbras.“

Ovid : Metamorph.

Mind a Gyarmat pedig, mind a hozzá mellékelt s elibe függesztett Fűzes név akár honnan származott legyen, én nem vitatom. Elég az hozzá, hogy tetszett ezt a helytet a mi itt először le-telepedett Atyáinknak, FÜZES GYARMATnak nevezni, — és lőn ennek neve: FÜZES GYARMAT, mind e mai napiglan. „Verba valent, sicut nummi, azt mondja a Deák.

— — — „licuit, semperque licebit,
Signatum praesente notâ producere nomen.“

Horat : de Arte Poética.

2. §. A Helly leg-eelső, és leg-régibb meg-ülésének Ideje.

A Régiség homályos igazságainak ki-tapogatásában, egyedül világosítható, s vezethető Lámpások a Documentumok lévén, sajnálni lehet, hogy a mi régi el-hunyt Eleink, vagy Őseink nem csak a tudásra méltó, s elmét gyönyörködhető; de még a leg-interessánsabb dolgokról is, vagy átaljába semmi, vagy leg-alább felette kevés, és ki nem elégíthető Documentumot bocsátottak által né-

künk a maradékoknak, vagy azért, mivel talán azokban a sötétebb Századokban, jó formán írni sem tudtak; vagy azért, mivel talán nem tartották a történet dolgokat méltóknak a megírásra, abban a bódog hiedelemben lévén, hogy azok a szájról szájra való általadásnál (*Oralis Traditioni*knál) fogva is által-fognak menni e később időkire; vagy végre azért, mivel talán eszökbe sem jutott az ő utánok idővel felállandó Embernyom, a melly fogja taposni azt a földet, mellyen ők vontak sátort leg-először, — és a melly majd bangó tűnölődések között fog vissza-nézni azokra az el-tűnt időkire, szomjuhozván az azokban történet dolgoknak véka alá rejtett igazságait. Ebből a nagy fogyatkozásból, — a Documentumok nem léttéből van osztán az, — hogy többnyire minden Városoknak, és Hellységeknek eredete, vagy egyáltalában bizonytalan, vagy sokszor még babonás költeményekkel és tsupa nevetséges mesékkel teljes „*poëticus magis decora fabulis, quam incorruptis rerum gestarum monumentis.*“ Livius in Praefatione Historiae Romanae pag 7. Innen van az, hogy még magok az igazságot szerető Krónika Írók is, mivel csak sötétben kéntelenítettnek tapogatódzni, sokszor a minden erőlködéssel, s áldott heuréka örvendéssel fel-találtnak látszó igazság képében, azzal egészen ellenkező tsalárd képet ölelnek meg, (*Jovem pro Junone, Arundinem pro Syringe amplectuntur.* Ovid: *Metam*) — s így osztán, a csupa Hypothesisen; nem pedig a valóságos Dátumonn fundált egész Historiai Alkotmány — mint a fővényen épült ház, önön magában öszve-rogyik.

Meg-kell azonban vallanunk, ha igazságosan akarunk itélni, hogy a Documentumok nem léttét, nem lehet csak egyedül és egy általjában a mi régen el-hunyt Atyáink hibájának, s gondatlanságának tulajdonítani. Így nem csak azoknak boldogúlt árnyékai ellen vétenénk, hanem a

Históriában való tudatlanságunkat is el-árulnánk. Sok dolgok lehettek írásba téve s voltak is; de a mellyeket a mostoha, és háborús idők viszontagságai, magokkal a Városokkal, és Helységekkel együtt, — meg-emésztettek.

„Debemur fato nos, nostraque — — —
— — — mortalia facta peribunt.“

Horat. de Arte Poet.

Ha meggondoljuk, hogy ama gyászos, és soha eléggé meg-nem siratható Mohácsi veszedelemnek ideje oltá, midőn Országunknak hajdani dicsősége egyszerre hasra esett, — ereje az Ozmán dühös erő alatt megtöretett, — egész a Kurutz Háborúnak a Szathmári Compositió által lett le-tsendesíttetéseig, azaz 1526-tól fogva 1711-dik esztendeig; és így mind öszve majd 200 esztendő le-folyta alatt, szakadatlan Revolutzióknak, külső és belső Háborúknak néző piacza volt ez a szegény Haza; — ha meg-gondoljuk, hogy ezekben a villongós félelmes időkben, a közönséges bátorság, s tsendesség, még tsak ne-véről sem esmértetett, — a föld-népe szüntelen való riadásban, rebengésben volt, — ha ma, tulajdon házának falai között meg-vonulhatott, már holnap, — mint egykor a Római nép, a : Hannibal ad portas! szavakra, futni, szaladni, és magát a mocsáros, rétes helyekre, mint leg-bátorságosabb Asylumokba, vonni kénteleníttetett; — ha meg-gondoljuk, hány Városok, és Faluk omlottak ekkor szomorú Rúderákba, mellyeknek már ma, tsak az imitt amott fenn-álló csonka tornyok, s roskadtt téglá darabok tartják-fenn pusztá neveiket, — hány közönséges Archivumok, Vármegyék, Communitások, Tractusok és Ekklesiák Protocollumai, s Matrikulái, lettek a pusztító ellenség dühösködésének, s a mindeneket meg-emésztő tűznek áldozatává, prédáivá, martalékivá? — Nagy szerencse valóban, hogy az Elő-idő szent Ereklýei közzül, tsak azon kevesekkel is birhatunk, a mellyekkel jelenleg bírunk.

Már, valamint más Ekklesiáknak: úgy ennek a mi Fűzes-Gyarmati Ekklesiánknak is, — meg-van az a szerencsétlensége, hogy a Documentumok nem léte felől panaszkodhatunk. Tettek-e valamit írásba, a mi itt először meg-telepedett s el-hamvadott Atyáink? nem tudom; de ha-tettek is, annyi bizonyos, hogy az mi hozánk által nem jött. Az itt lévő Communitás Archivumában, semmi régibb történetekre mutató Ok-levél nem találtatik, egy az 1737-dik esztendőn kezdődő el-rongyolt Protokollumon kívül, melybe a Bírák előtt le-folyt némi Törvénykezések foglaltatnak. Az Ekklesia Matrikulája pedig, az 1750-dik esztendőn fellyül nem megy; mert a mint hallomásból tartják némellyek, a Régibb Matricula, valamelly szerencsétlenség által meg-égett. A Megye Archivuma sem rejt számunkra semmi kincset. — Illy bizonytalan ügyünkben tehát, hová megyünk Documentumért? Bizonyosan a Nagy-Kunsági Venerabilis Tractus-hoz, melynek kebelében volt mindenkor egész 1822-dik esztendeig e mi Ekklesiánk. ³⁾ Úgy de Lampe Adolf Ultrajectumi Professor, a ki a Magyar és Erdély Országi Reformáta Ekklesiák Históriáját, egy nagy hírű Református Hazai Predikátorunknak, Debreczeni Ember Pálnak, bizonyos kútfőkből, és fáradhatatlan szorgalmatossággal öszveszedett Manuscriptuma után, a múlt Század elején ki-nyomtattatta, ⁴⁾ ezen munkájában beszéllvén a

³⁾ Fűzes-Gyarmat, a Szeghalmi és Kőrös-Ladányi Ekklesiákkal 1822-ben szakasztódott el a Túri, vagy Nagy-Kunsági-Tractustól, csatolódván a Kőrös-Maros-közi vagy Békés-Bánátusi Egyházi Vidékhez.

⁴⁾ „Historiae Ecclesiae Reformatae in Hungaria, et Transylvania a Friderico Adolpho Lampe S. S. Theologiae Doctore ejusdem, et Historiae Ecclesiasticae in Academia Ultrajectina Professore Ordinario Trajecti ad Rhenum.“ — Ez a Munka már 1707-ben készen volt; de Lampe csak később, 1728-ban bocsátotta azt nyomtatásban világosságra.

többek között, a Túri, vagy Nagy-Kúnsági Tractusról, a 642-dik lapon, világosan mondja, hogy ennek a Tiszteletes Tractusnak Matriculája el-veszett, „*Matricula Venerabilis Tractus deperiit.*“

Innen is kiszorúlván tehát, nintsen egyéb hátra; hanem hogy az Ujabb, és közelebbi időbeli Irományokhoz, és Tudósításokhoz, mint szinte ezeken kívül a még ma is jelenleg látható s tapasztalható dólgozokhoz, Emlék-jelekhez folyamodjunk, és azokból okoskodjunk és a régibb időkre, a mennyiben ezen Okoskodásunk a lehetőséggel meg egyez, — azután pedig, mivel ezen az úton még nem igen messzire mehetünk, tudakozódjunk, és kereskedjünk magunkon kívül is minden-felé a hol csak valami Documentumot sejdithetünk, a Históriai irott könyvekben, Krónikákban, és egyéb régi Irományokban, a melyekben ne talántán valahol a Füzes Gyarmat neve elő-fordulhatna; mert mély kutba van elrejtve, valamint az igazság: úgy a régiség is és csak hosszas kereskedés, húzamos vizsgálódás után lehet azt ki-fürkészni, — és meg-találni.

Kétfélék lesznek hát Documentumaink, I. Belső k, vagy itt helyben találhatók, és II. Külső k, vagy kívülről keresettek.

I. Belső, vagy Helybeli Documentumaink, e következő kútfőkből merithetők:

* *

I-ső Kútfő:

Azon egynehány sorokból álló Jegyzés, melyet, egykori ide való Predikator, Néhai Tiszteletes Tudós Szilágyi György úr 1750-dik Esztendőben, az akkor kezdődött, és így a régibb Matricula el-veszése után: Elsőnek mondatható Matricula végénn emlékezetül írásba

tett. Szóról szóra ide teszem, a bődögült Tisztelendő Atyának szavait:

„A Templom, — ugymond — renováltatott 1750-ben Emlékezetének okáért, ide-tette-fel akkori Predikátor Szi-lági György: Hogy a mi Reformáta Vallásunkon lévő-k lakták Füzes Gyarmatot, és azok is birták mindég ezt a templomot, ⁵⁾ a minthogy jól emlékeztek akkori élő öreg emberek. Csató Benedek, Sipós István, Balogh András etc. felőlle, mint egy 70 esztendőtlől fogva; de Sipos István, még mikor ifju vólna, most pedig már circiter 80 esztendő-s ember azt mondotta, hogy halotta az Öreg Vidától a ki már akkor 100 esztendősnél több volt ⁶⁾ és ennek a Földnek minden háboruságiban az ólta La-kosa volt, Tudom, száz esztendeje van miólta mindég

⁵⁾ Annak mutogatása, hogy itt, vagy akárhol is Reformáta Valláson lévő-k laktak, és a Templom azoknak tulajdona volt, igen szük-séges volt mind magokra az akkor élők-re, mind az ő maradé-kaik-ra nézve, az akkori Papismus idejében, és e volt fő oka ezen feljegyzett kevés Tudósításoknak is. — „Sic, quae nocent, docent.“

⁶⁾ Füzes-Gyarmaton nem ritkaság a hosszú életű emberek példája, kiket a Halottak Protocollumában fel-jegyeztetve találhatunk. — Illyenek nevezetesen e következők : 1753-ban Keszi János † 102 eszt. korában; — 1759-ben Öreg Pálfi Mátyásné, 100 esztendő-n túl — ugyan azon évben Sipos István 90; — 1764-ben Gacsári Jánosné 91; — 1779-ben Mészáros Péter 90; — ugyan-akkor Ats Istvánné 97; — 1783-ban Szőke Györgyné 92; — Szabó Mihály 90; — Zsoldi István 95; — 1784-ben Kövér Istvánné 100; — Bondár Jánosné 95; — 1803-ban Zsíros Pál 100; — 1816-ban Lakatos István 90; — 1801-ben öz-v. Laka-tos Istvánné 107; — 1827-ben Végh Péterné Kéki Ilona 90; — ugyan azon évben Pengő Istvánné Zsoldi Katalin 97; — 1828-ban özvegy Barkóczi Györgyné Ozikora Erzsébet 97; — 1831-ben özvegy Tólesvai Istvánné Zsoldi Ilona 91 stb. esztendős korokban hóltak meg, hogy a 70— s 80 esztendő-söket, vagy azon is fellyül valókat a 90-dikig ne említsük, kik nagy számmal vagynak.

Vallásunkon való Magyarok 7) lakták ezt a helyet, és birták ezt a Templomot.“ — A minthogy ezt Fijának Fija Vida János Uram, nékem is beszéllette, a ki 1750-ben Biró volt „Füzes Gyarmaton.“

Ha már ezt a Tudósítást fundamentomúl tesszük: ki-jő ebből:

1) Hogy Füzes Gyarmatnak, már a XVII-századnak elején, 1610, és 1620 Esztendők táján fel-kellett állani; mert ha felszámítjuk, hogy Csató Benedek, Sipos István, Balog András, stb. az 1750-dik Esztendőn fellyül, 76 esztendőktől fogva emlékeztek a Füzes Gyarmati Lakosokra, és azoknak Templomjokra: így 1680-dik esztendeig mehetünk fel. Ha még ezentul ismét ide teszük az Öreg Vida 100 esztendőkre ki-terjedő emlékezetét; de a melyből ki-kell venni mint egy 30, — vagy negyven esztendőt, mint a Sipos István ifjuságának idejét, (mert mikor ifju vólna, akkor hallotta ezt az Öreg Vidától) — így egész az 1610, vagy legalább is, az 1620-dik esztendőig lehet fel-mennünk. — Sőt, a mi több ki-jő.

2) Hogy Füzes Gyarmatnak, 1610 — és 1620 esztendők körül, nem csak nem fel-kellett már állani; ha-

7) Reformáta Valláson lévők és Magyarok: ezen kifejezés az akkori idő Stylusa Szerént mind tsak egyet tett ezen az okon, mivel a Luther szerént való első Reformatiót, ezen Vidékeken, a Körös, és Berettyó mentében, sőt az egész Túl a Tiszai kerületben is, tsak hamar fel-váltván, a Zringlius és Calvinus értelme szerént való Második, vagy Ujabb Reformatio, az igaz született Magyarok mind, — ezt az Ujabbikat, a Calvinusét vették-be: a Lutherana Vallásban pedig, tsak a németek és Tótok maradtak-meg. Innen van osztán mind e mái napiglan is hogy a Calvin szerént való Reformáta Vallás Magyar Vallásnak, a Reformatum Templom. Magyar Templomnak, a Református Predicátor, Magyar Papnak nevezetik. — Lásd Tóth Ferencz, Magyar és Erdély-Országgi Protestáns Ekklesiák Históriáját.

nem jókora, meglehetősen Helynek is kellett neki lenni; mert az Öreg Vida, 100 esztendőök el-forgása alatt, mindég tudott itt Templomot. Tudom u. m. 100 esztendeje van, mióta mindég Vallásunkon való Magyarok, lakták ezt a helyet, és birták ezt a Templomot, mint egy újjal mutatván, a még akkor is fenn-álló Templomra. Ha Templom volt: tehát Predikátornak vagy Papnak is kellett lenni; és így ez, sem nem valamely más Ekklesiához tartozó Filia, sem annyival valamely pusztaságban, és lakosok nélkül heverő hely; hanem bizonyos feles számú lakossokkal biró, maga erejétől fenn-állható Templomot építeni, Predikátort, vagy Papot tartani tudó Ekklesia volt ⁸⁾

⁸⁾ Igaz ugyan, hogy Öreg Vidának előadása, sem látszik egészen elégségesnek a Históriai Erősségre; mert ő csak egyetlen egy tanú? ebben a dologban, de miért csak egyetlen egy tanú? Azért, mivel már az ő vele egy korátsu, és egy öltöbéli emberek elhalván, senki ő rajta kívül életben nem volt, a ki vele együtt bizonyrágot tehetett volna az igazságról. Osztán jól lehet egyetleneget, de igen is hiteles Tanú, ugymint a ki, — a mint a jegyzésben áll — ennek a földnek minden háboruságiban oly sok esztendőktől fogva lakosa volt; és így non ignarus ante malorum. Mennél veszedelmesebbek és keservesebbek voltak valamely környülállások, mellyek között forgottunk: annál elevenebb, és édesebb szokott lenni idővel az azokra való vissza-émlékezés, — annál többször, — annál nagyobb örömmel, és el-ragadtatással szoktunk azokról beszélni, kivált minekutánna azokonn szerencsésen keresztül estünk. Az öreg Vida sem egyszer kétszer újíthatta meg azoknak emlékezetét a maga elméjében, — nem tsak Sipos István előtt, nem tsak Fijának fíja Vida János előtt beszélt az ezekről, — hanem valahányszor a régi időkről való beszéd fel-került; mert jól esett már most neki azokra vissza-émlékezni, az ő nyomorúságának napjai után, és az esztendőök után, mellyekben látott sok gonoszt: illum „— — — hoc olim meminisse juvabat, Post varios casus, post tot discrimina rerum.“

3) Hogy a Fűzes Gyarmati régi lakosok, — az Öreg Vidaérésére, — XVII-dik Század elején, mind Református Valláson lévők voltak, a mi felől ugyan, nem is kételkedhetik senki, a ki a Magyar Országi Protestans Ekklesiák Historiájából tudja, hogy a Reformátiónak a Magyar Hazába lett bejövetele után csak hamar már mindjárt az 1522-dik Esztendőben; és így annak második esztendőjében, a Brandenburgiai Marchiónak, Györgynek, (a ki birta ekkor a Gyulai Várat, és Várost) nem különben ama Maros és Körös vizek között fekvő tájékokon nagy birtokú Földes Uraknak Nadányi Istvánnak, és Jaxit Péter özvegyének, Annának szárnyai alatt, Gálszécsi István, vagy Lampe szerint Gálszécsi Tamás, a Gyulai Ekklesiának, és Oskolának legelső Tanítója, — majd ismét azután, 1531-táján, a Nagyságos Massai Familiának és Mágótsi Gáspárnak a Gyulai Vár Commendánsának védelme alatt, Ozorai Imre, és Literáti Lukács nevű Reformatus Predikátorok által, mely szembetűnő előmenetellel elterjedt az egész Békés Vármegyében, a Református Vallás ⁹⁾ a Luther értelmé szerint ugyan először; de csak hamar Szegedi Kis Istvánnak, (ki

⁹⁾ Lásd mindezekből Főtiszt Tóth Ferencz úr: Magyar és Erdély Országi Protestans Ekklesiák Historiáját. 1-ső Rész, pag 33 és 34. — Így adja elő ezeket Lampe is, a már fellyebb említett munkájában, a 68-dik lapon és Nadányi János, Florus Hungaricus nevű könyvében Libro IV Cap. I pag 216, noha egy kevés változtatással ezzel tudnillik, hogy ezen utolsók a Jaxis Péter özvegyéről Mágótsi Gáspárról, és a Massai familiáról halgatnak, és azok helyett, egy Melius Gervasius nevűt említenek; Gálszécsi Istvánt pedig Tamásnak nevezik. „Hoc eadem aetate ugmond (t. i. anno 1527) Melius Gervasius et Stephanus Nadányi, Emericum Ozorai, Thomann Gálszécsi, Lucam Literátum, ceterosque inter Chrysium et Marisum Fluvios Pastores Evangelicos patientia tutati sunt.

előbb a Gyulai, majd a Mező-Túri, majd ismét a Békési Oskolák és Ekklesiák halhatatlan emlékezetű Tanítója volt fáradhatlan törekedései, s tanításai által a Zvinglius és Calvinus értelme szerint. Kivált pedig, minek utánna, az 1567-dik esztendőben, a Debreczeni Sinat alkalmatosságával, a több Túl a Tiszán lévő Esperességek között, a Makói, és Túri Traktusok is, a Helvetica Confessiának alá-írták neveiket: attól az időtől fogva, mind a Maros, és Körös mentében, mind a Berettyó, és Túr vidékein, minden magyar Ekklesiák Reformáltak, vagy Helvétziai Vallástételt követők lettek. Akár mikor ülték hát meg Füzes Gyarmatot is, akár előtte, akár utánna a Reformációnak, mivel itt post hominum memoriam mindenkor Magyarok laktak mind e mai napiglan: bizonyos hogy ennek lakosi is, Reformátusok, vagy Helvétziai Vallástételt követők voltak.

2-dik Kútfő.

Mellyből a Füzes Gyarmat régiségét merithetjük, és a melly az Öreg Vida állítását, Sipos István hallomását, szembe-tűnő képpen láttatik meg-erősíteni, és hitelessé tenni:

Az az Úr Asztalához való Pohár, a melly mind e mái napig is meg van, és használtatik e mi Ekklesiánkban. Ez a mint a rajta lévő és világosan olvasható metszés megmutatja, 1635-dik Esztendőben készült, melly ha szinte nem oly régi is, mint a Vida szava után való számitás vezet bennünket (1610—1620) de leg-alább már igen közel jár azokhoz az időkhöz.

A Poháron való metszés így van: — VA: SA:

ISTVÁN

1635.

Mit jelenthetnek ezek a Betük, a készítettőnek, vagy Ajándékozónak nevét e, vagy pedig a kezdő betük alá

egész szók rejtődven, az akkori írás módja szerint valamit mást, mint p o.: „VAs SACrum In Sacrum Templi Vsum ANno ect.“ nem bizonyos. Elég, hogy az Esztendő szám rajta 1635.

Úgy de erre a Pohárra nézve is nagy, és fontos Nehézségek, s ki-fogások ötlenek előnkbe, minéműek:

a) Hogy a Poháronn nintsen rajta a Füzes-Gyarmat neve, avagy csak egy F. Gy.: Vakaritással is, és így ugyan ezért ebből a Füzes Gyarmati Ekklesiá régiségére nem okoskodhatunk; de sőt inkább egészen ellenkezőleg lehet okoskodnuuk, így tudnillik, hogy ez nem is a Füzes Gyarmati Ekklesiá tulajdona vólt eredeti képpen; hanem bizonyosan valami más Ekklesiából kerülhetett ide, mint vagynak is rá elég példák, hogy némelly Ekklesiákban találtnak olyan Úr Asztalához való Edények sőt Terítők is, mellyek eredetileg más Ekklesiához tartoztak, és vagy a háborus időkben való futáskor, vagy más különös alkalmatossággal vivődtek oda, mivel osztán, magok is azoknak az Ekklesiáknak lakosi nagyobb részint, vagy leg-alább az azon Edényeknek készítettői idővel ott telepedtek-le.

b) Hogy Tiszteletes Szilágyi György Úr, az ő általa 1750. esztendőben kezdetett Matriculának első levelén, elő-számlálván az Úr Asztalához tartozó Edényeket, erről a Pohárról teljességgel nem amlékezik, a mit lehetetlen fel-tenni egy ilyen gondos Predikátorról, hogy midőn mindeneket olly szorgalmasan fel-jegyzett, azok között ezt is írásba ne tette vólna, ha már akkor meg-lett volna, sőt a mi több, ugyan azon jegyzésében világosan írja a nevezett Tiszteletes Úr, hogy: az ő ideje előtt (1750. esztendő előtt t. i.) az Úr Asztalához tartozó Edények mind cserepek voltak, és egy nagy Ón Kannából (melly ma is meg van) nem volt több Értz Edény az előtt. „Annyi bizonyos, hogy

a Tiszt. Pápai János Úr idejében megvolt ez a Pohár; mert az Ekklesiái Javait elő-számlálván a Matricula végenn, az Úr Asztalához tartozó készülétek között, a 9. numerus alatt egy ezüstös aranyos Pohárról emlékezik; és így, úgy lehet okoskodnunk, hogy ennek a Pohárnak az említett 2 Predikátoroknak ideje között, ú. m. 1750—és 1764-dik között kellett ide valahonnan kerülni.

Meg-vallom, hogy mind ezek méltó Nehézségek, de nem olyanok azomba, melyeket el ne háríthatnánk. — Próbáljunk csak felelni mind egyikre.

a) Az Elsőre felelem: Az igaz, hogy ha az említett Poháronn rajta volna az F. Gy. betű, vagy a Füzes Gyarmat neve: úgy semmi legkissebb kétség sem lehetne többé a felől, hogy ez eleitől fogva a Füzes Gyarmati Ekklesia tulajdona volt, és ugyan ennél fogva a Gyarmat régisége is, egyszerre el-dülne, ki-világosodna, de hát ezen név, vagy Inscriptió nélkül, nem szintugy a Gyarmati Ekklesiáé lehet az, mint Inscriptióval? Ha van egy Marhám, vagy más valami Jóságom, és vagy elfelejtem, vagy nem is akarom béllyegem rá-süttetni: vallyon azért nem szintugy az Enyém marad-e az minden béllyeg nélkül, mintha nem tudom, mennyi béllyeget süttettem volna is arra? — Abból pedig, hogy némely Ekklesiákra nézve elő-fordul azaz eset, hogy az Úr Asztalához tartozó Edények másunnan kerültek hozzá: nem következik, az említett Pohár dolgában, a Füzes Gyarmati Ekklesiára nézve is úgy volna a dolog, hanem csak e következik: „Meg-lehet, hogy ez is más Ekklesiából került, de a Lehetőség nem Bizonyosság: ez tehát semmit nem próbál. Álljon-elő azaz Ekklesia, a melly ezt magáénak lenni vindicálja, és mutassa-meg ő itt ezen a maga nevét, és bélyegét, ha teheti; mindaddig pedig mig ezt nem teheti, mi a magunkénak tartjuk, és ösmérjük ezt.

b) A másakra viszont, hogy „tudnillik Tiszt. Szilágyi György Úr az Úr Asztalához tartozó Edények sorában erről a Pohárról tellyességgel nem emlékezik, sőt nyilván írja, hogy az ő ideje előtt, nem volt egy Ön Kannánál több Ércz-Edény,” felelem e következőket:

c) Tiszt. Szilágyi György Úr, nem csak erről a Pohárról, de egyáltalában semmi Pohárról sem emlékezik; már pedig lehetetlen fel-tenni, hogy a Füzes Gyarmati Ekklesiában, sem az előtt, sem az ő idejében semmi Úr Asztalához való Pohár nem lett volna; mert a nélkül az Úri Szent Vacsora ki nem szolgáltatódhatott volna; valamint szintén azt is lehetetlen fel-tenni, hogy ha már az ő idejében a Cserép Kannák helyett, Ércz-Kannák szereztettek, még pedig, csak hamar egymás után négy Ércz-Kannák: Úr Asztalához tartozó Ércz Poharat is, ne szereztek volna, ha ez a Pohár még akkor meg-nem lett volna; holott erre a Pohárra sokkal nagyobb szükség volt, mint a Kannákra. Különben azt kellene mondanunk, hogy a Füzes Gyarmati Ekklesiában, egész a Tiszt. Papai János Úr idejéig nem vólt egy Pohár is, vagy ha volt, az a Pohár csak Cserép-Pohár volt, meg az után is, minekutána a Kannák érczekre változtatódtak: mind a kettő pedig képtelenség.

d) Hogy Tiszt. Szilágyi György Úr erről a Pohárról nem emlékezik, annak ez az oka, mert ő csak azokat az Edényeket számlálja-elő, mellyek az ő idejében szereztettek, a mint ez meg-tetszik az ő tulajdon jegyzésiből, melly így vagyon: Anno 1750 d. 24-a Apr. vette Nemzetes Vida János Uram, Biróságában, az Ekklesiából 3 szép Ön Kannákat, egyik keresztelő, Kettejé pedig az Úr Asztalához tartozó. Szilágyi György Predikátor is, ajándékozott egy szép Ön Tányért, azon szent végre. Ismét egy Ön Tálata Kenyér alá. — Ismét Anno 1752 15-ta August. Az Úr Asztalára Két Ön

Kannákat magam vettem, a Szent Ekklésia Collectájából, s publicatiójából e szent végre, és már mindössze az Úr Asztalához tartozó Edények, a mellyek az én időmben szereztettek, a Cserepek helyett ezek: Négy Ön Kannák, ötödik a Keresztelő. Egy Ön Tál, és Tányér is, egy, mellyet én ajándékoztam. Keresztelő tálat is a Collectából vettem. — Hogy pedig ezen sorok után, ezt mondja az említett Tiszt. Úr: A nagyobbik Ön Kannánál, nem volt több Ércz-Edény az előtt; látni való hogy azt csupán csak a Kannából érti, mellyeket előszámlál, mintha mondaná: Az én időm előtt mind cserépből voltak itt az Úr Asztalához tartozó kannák, ki-vévén a leg-nagyobbikat, melly már akkor is meg volt,; a Cserép Kannák helyett pedig, én Készítettetem itt, az Ekklésia pénzéből, az Ércz-Kannákat, illy renddel ect.

j) Ha a Tiszt. Szilágyi György Úr ideje előtt, Kanna is volt már egy Érczből való, a mint leg-közelebb látánk: hát Pohár hogy ne lett volna, a mi sokkal szükségesebb a Kannánál?

d) Tiszt. Sziságyi György Úr, ezen jegyzése után így szól: Hála légyen pedig Istennek érette, hogy a Szent Ekklésia, jó kedvéből adakozott e végre, a Cserepeket változtatta ércz Edényekre, Birja békességgel örök időkre mint sajátját! — ismét: Hála légyen a Fő Bölcsességnek érette, hogy az ő Házát, és Asztalát, az én időmben, így meg építette! Ezekből látni való, hogy a T. Szilágyi György Úr idejében, az Úrnak Asztala egészen megépült és az az előtt volt Cserép Edények mind Ércz-Edényekké változtatódtak, minthogy pedig a Pohárról sehol nem emlékezik: hogy ez az ő idejénél régiebb.

Úgyde itt ujra, egy másik Nehézség gördül előnkbe, melly az elébbenieknél még fontosabb, és fogósabb. Ez az: Hogy ha olyan régi Füzes Gyarmat, mint

ez az Úr Asztalához való Pohár mutatja, és az Öreg Vida is állítja: miért nem említi hát azt még is Lampe, a Magyar Országai Reformáta Ekklesiák Históriájában? — holott Szeghalomról, Ványáról, Körös Ladányról Tartsáról, Berényről, Vésztőről, Békésről, s más körül belől fekvő Helységekről világosan emlékezik, és tsupán tsak Füzes Gyarmat az, a melly a Békés Vármegyei Ekklesiák közül ki marad, sőt a Desolált, vagy elpusztult pusztaságban lévő Ekklesiák közt sem emlittetik, sem a Körös Maros közí, vagy Makói, sem a Nagy Kunsági vagy Thuri Tractusokban, a mellyek közzül kellett pedig neki valamelyikhez tartozni?

Valljon nem egészen ellenkezőt mutat-e ez a Gyarmat régiségével? Nem azt mutatja-e hogy Füzes Gyarmat, még a mult Század elején, 1708. Esztendő körül sem állott föl, a melly esztendőben irta Ember Pál, a Lampe által később ki adatott Históriát?

De, — a mi ezt a Nehézséget illeti, — még e sem ronthatja le tellyességgel annak hívését, hogy Füzes Gyarmat, már azokban a régibb időkben is meg volt. Ugyan is Lampénak, vagy is inkább Ember Pálnak, ezen sokszor említett Munkája, egy átaljába nem tökéletes; sőt felette sok fogyatkozásokkal teljes. Maga mondja mindjárt a III. Résznek Perefatiójában, az 1. §-bann, pag: 563. hogy Ő, csak annyiban adhatja elő a Magyar Országban levő Reformáta Ekklesiákat, a mennyiben, a Hazának Zürzavaros állapotja miatt, azoknak Catalógusait össze-szedhette. (*Hungariae Ecclesias Reformatas, in quantum earum Catalogum, in mediis hisce Patriae turbis, colligere licuit, exhibebo.*)

Azután ismét a 2. §-bann az 564. oldalonn, így szól: „Sperare non possum, me ob has miseras Patriae tem-

pestates, perfectum singularum Diocesium dare posse Catalogum, quamvis literarias puaquarorsum, Super isthoc negotio ad Venerandos Ecclesiarum nastrarum Antistites, fecerim expeditiones: id, quod Deo dante possum, faciam, si quo reliqua erunt supplerunt alii.“ A honnan ha külön külön, minden Tractusokat megvizsgálunk Lampénak ezen Munkájában, talán egyetlen egy Tractusnak Ekklesiái sincsenek ott tökéletesen elő adva.

Majd mindenikre nézve, ilyen ki-fejezéseket találhatunk: „Nomina Ecclesiarum hujus, et hujus Tractus, quae compilare potui, quae expiscari, et cruderare mihi licvit, quae ad notitiam meam, ob injuriam temporum pervenére potuerunt,-ut ex quondam V. D. Ministro audiui, — Tractus hic, et hic complectitur, Ecclesias plurimas hic non assignatas. — Exhibere licet Catalogum ex memoria, Venerandi cujusdam Senis. — Sunt et aliae Ecclesiae bene multae, quarum Nominum reminisci, idem Reverendus Senex, ob imbecillitatem memoriae, non potuit. — Ecclesiarum Catalogus, quem habere potui — ut Cómplatori relatum est sequens et evet.“ Mind ezek melly tökéletlen Elő-adások, akárki láthatja.

Igy lévén a dolog: éppen nem tsuda, hogy sok Ekklesiák nevei ki maradtak a Lampe munkájából, — mint a Bihari Tractusból p. o. ki maradtak sok Ekklesiák, mellyekre az Öreg Tiszteletes Atya, a kinek memoriájából irta le ezt a Tractust, feledékenysége miatt nem emlékezhetett, mint tovább: a Makói, vagy Marosközi Tractusból, ki maradt Fás, és kivált Szarvas (Cervopolis) melly, a mint Hellebranth János, a Szarvas Város a le írásában emliti, a Reformatio előtt is, hires erősség volt; a Reformatio után pedig, csak hamar Reformata Ekklesiává lett, és az 1567.esztendőbenn tartatott Debreczeni Sinat által ki dolgoztatott Catalogusban a Makói Esperességben, mint Reformata Ekk. így tétetik ki, pag: 5.

De még jobban is által-láthatjuk az okát, hogy Lampe, miért nem említi Füzes Gyarmatot? ha az ő tulajdon szavait közelebbről megtekintjük. Azt mondja Ő, a Thúri, vagy Nagy Kúnsági Tractusba helyheztesett Ekklesiák elő-adásábann:

a) *Matricula Venerabilis Tractus deperiit*, és így nem hiteles kútfőből, nem *Matriculából*, nem *Ducumentulból* írja le a Tractusban lévő Ekklesiák neveit: hanem csak privát Tudósításokból, a melyekben igen könnyen hiba, tévelyedés eshetik, kivált ha meg gondoljuk, hogy Gyarmat, az itten el-terült Rétság miatt, egy igen félre-vonultt, — és a Nagy Kúnsági Tractustból, fekvésére nézve egészen izolált hely, — egy valóságos Ithaca — mely a privát Tudósítónak annál fogva egy könnyen eszébe sem juthatott.

b) Azt mondja Lampe: *Ecclesiarum antestestas has Patriae Turbas floridarum Catalogus mecum communicatus est*, azaz: Azoknak az Ekklesiáknak Catalogusa, vagy Laistroma közöltetett én vélem, (: a Nagy Kúnsági Tractusból :) — a melyek a Hazának ezen gyászos zavarjai előtt, virágzó állapotban voltak. Ebben a Catalogusban hát, nem voltak fel-jegyezve a kissebb a kissebb, és csekélyebb Ekklesiák; hanem csak a Virágzók, azaz, csak a nagyobbak és nevezetesebbek, és így, hogy Füzes Gyarmat, ebben a Nagy Kúnsági Ekklesiák Catalogussábann nem emlittetik, nem következik, hogy már a Tatárok, és Ráczok pusztításai előtt is meg-ne lett volna; hanem csak e következik, hogy virágzó állapotban nem volt és nagyon hihető, hogy valamint Gyarmat: úgy Pázmán, Kis Harang, Nagy Harang, Cséféány, Ösveny, Bucsa, Ecseg, s több itten körülbelől feküdt Helységek, és Ekklesiák is, azért nem emlittetnek ebben a Laistromban, mivel mind ezek igen apró Helységek-

kék vóltak, — a mint azt, az ő egymáshoz közel való fekvések is nyilván mutatja. — Hogy pedig, még a Desolált, vagy pusztasságban lévő Ekklesiák közt sem említi Lampe, sem ezeket a fenn-érintett Helységeket, apró falucskákat, sem Füzes Gyarmatot: ez sem csuda; mert valamint a fenn-álló Ekklesiák közzül is, csak a virágzó állapotban vóltaknak nevei jegyeztettek-fel: úgy a Desolált Ekklesiák közzül is, csak némellyeknek nevei közöltettek ő véle, — a mit így teszen ki Lampe: *Nonnullarum pridem desolatarum Ecclesiarum Catalogus mecum communicatus est.* — Azok a Desolált, vagy elpusztult Ekklesiák, melyeket ő említi, ezek: Móríts, Turgon, Csorba, Kis Új-szállás, Kenderes, Kakat, Kolbász, Asszonyszállás, Szent Miklós, Kód-szállás, Kápolnás, Őrs, Bossány, (Vallyon nem Butsaé?) Várkony, és ezek után ezt teszi et. caet. et. caet. Vallyon nem ezek alatt az Et caeterák, vagy S a többiek alatt lappang e Gyarmat? nem ezek alatt lappanganak e, a többi itten körül belől fekütt apró Helységek és Ekklesiák?

Ezek szerint tehát, minden imént említett Nehézségeink p: o: 1.) Hogy az Öreg Vida szavánn, mint Historiai erősségenn nem lehet építeni. 2.) Hogy az 1635-ik Esztendőben készült Pohár, nem a Füzes Gyarmat tulajdona volt eleitől fogva. 3.) Hogy Lampe, a Magyar Országai Reformata Ekklesiák Históriájában Füzes Gyarmatról nem emlékezik, — szerencsésen, és fontos okoknál fogva elhárítódván: látni való, hogy a fenn-érintett 2 kútfőeknek hitelességét, és Füzes Gyarmatnak azon épülhető Régiségét, sokkal könnyebb, és bátorságosabb verificálni, mint meg hamissítani.

3-dik Kútfo.

„Egy felől a már említett régi Irományokból; másfelől pedig, a még most is jelenleg látható, s tapasztalható Dólgokból való Okoskodás.“

a) Okoskodás a Csató Benedek, Sipos István és Balog András írásba tett Vallomásaikból. Ime! ezekről világosan mondódik, a Tiszt. Szilágyi György Úr tulajdon szájok vallása után feljegyeztetett írásában, hogy 1750-dik esztendőn fellyül 70 esztendőktől fogva, nem csak emlékeztek; hanem affirmative, és minden kétséget ki-rekesztve, jól emlékeztek, mind a Fűzes Gyarmati lakosokra, mind azoknak Templomjokra; és így bizonyos, és el-disputálhatatlan Igazság az, hogy már 1680-dik Esztendőben volt itt Templom. Az a Templom pedig, nem éppen abban az Esztendőben épülhetett, — a minthogy a Históriai tudósítások szerint, sem akkor, sem a körül is, nem épülhetett, — éppen akkor az I-ső vagy Nagy Leopold ideje alatt, lévén a legrettenetesebb Vallásbeli üldöztetések a Magyar Országi Protestansoknak. — De fel-teszem (posito; sed non concessio) hogy éppen akkor, és abban az esztendőben épült; de tudni való, hogy a Helység megülésének, sokkal régibbnek kell lenni a templomnál. Nem egyszerre mehet arra valamelly Helység, hogy mihelyt meg-telepedik, azonnal Templomot építsen, és formális Ekklesiává legyen; hanem tsak lassan lassan, és sok nehézségek, s akadályok meg-győzése után, kivált pedig olyan villongós és háborús időkben, a millyenek voltak a XVIII-ik Században, nem tsak a Polgári; hanem a válást illető dólgokra nézve is.

b) Okoskodás a Fűzes Gyarmat természeti Fekvéséből, (Situatio). Már tsak ennél fogva sem le-

hetett volna Gyarmat lakosok nélkül, azokban a régibb időkben, a mikor szüntelen való Háborúk, s üldöztetések lévén, kinek kinek a maga, és familija jobb vóltáért, biztonságos, és az el-buvásra, rejtezésre, lappangása alkalmas lak-helyről kellett gondoskodni. Erre nézve, semmi sem lehetett alkalmasabb, mint az itt szélesen elterjedt Sárrét Vidéke, a hol kiki természet szerint, sokkal bátorságosabban lappanghatott, mint a szabad, és minden óltalom nélkül való mezőségeken. És talán éppen e vólt az oka annak, hogy a Sárrét mind két oldalai, olly sűrűen bé-vóltak rakva Helységekkel, hogy azok csak nem egymást érték; mert a Föld népe körül-belől a nagyobb bátorság kedvéért, mind ide vonta magát.

c) Okoskodás a Temető-helyekből. — Fűzes Gyarmatnak eddig az ideig, 4 rendbéli Temetkező helyei vóltak már ugyan annyi különböző időkben, a mint majd alább meg-fogjuk látni a maga helyén. A mostani, vagy Leg-ujabb Temetőbe, melly a benne lévő Mihály Halmától, Mihályhalmi Temetőnek is neveztetik, közel 70 esztendeje már, mióta temetkezik Gyarmat, tudniillik 1771-diktől fogva. Ha hát most a midőn természet szerint, sokkal népesebb ez a hely, mint régen vólt, illy sok ideig tud temetkezni egy helyre, sőt még, a mint a Temetőnek fekvése mutatja, ezután is temetkezhetik egy darab ideig: hát az előtt mikor még a Hely sokkal kisebb sőt ugy szóllván, többnyire csak kezdő félben vólt mégis ezen mostani temető előtt három különböző temetőre vólt szüksége; — ha mindeniknek tartóságára csak 50 esztendőt teszünk is a proportione: valljon nem vezet e fel bennünket ez a Calculus is a Vida idejére; sőt a Vida idején fellyül lévő időkre? — holott meg-lehet, hogy akkor a nép igen kevés lévén, 50 esztendőnél is tovább, megérte egy Temetővel.

4-dik Kútfo.

Az a Közönséges Hir, melyet a mai öltőbeli idősebb emberek széltire emlegetnek, mint az ő régi Atyaikról maradt Traditiót, hogy Füzes Gyarmat, a mostani meg-ülés előtt, 40 esztendeig állott pusztaságban. A Mostani Megülés, — a mint oda alább megfogjuk látni, — 1712-dik Esztendő tájján kezdődik; és így, ha az előtt 40 esztendeig állott pusztaságban: úgy 1672-dik esztendőben kellett néki-el-pusztulni. ¹⁰⁾ Ha pedig el-pusztult: szükséges képpen hogy már az előtt fel-kellett néki állani; mert semmi sem pasztulhat-el, hanem csak az, a mi már az előtt is meg volt.

¹⁰⁾ Ezeknek a vidékeknek elpusztulása, hihetően az 1660-dik esztendőben esett, a mikor II-dik Rákóczy György Fejedelem ellen dühösködvén a fel-mérgesedett Török, Szejdi Amhát Basa, Tömösvárról Szarvasonn keresztül, a Hortobágnak tartott, és tűzzel vassal mindeneket pusztítva, ezen a tájékon, mintegy Isten ostroma, keresztül ment, mindeneket rontva, tiporva, a föld népét rabszíjakra fűzve. És így e szerint, nem 40, hanem 50, vagy 52 esztendeig is kellett Gyarmatnak pusztulásban lenni; a minthogy megfundálásának ideje is, nem bizonyosan meghatározott számmal tevődik ki, ebben s ebben az esztendőben, t. i. 1712-ben, hanem csak annak a tájján; de a 40 esztendő is, csak tsupa certus numerus lehet, pro incerto. — Azomba magát ezt az Elpusztulásnak idejét is, nem úgy kell érteni, mintha az 1660-tól fogva, egész 1712-tődik esztendő tájjáig, szüntelen egy folytába tartott volna; és így, mint ha ezen egész idő alatt, Gyarmat minden Lakosok nélkül lett volna; mert hiszen úgy az Öreg Vida, nem lehetett volna ennek a Földnek minden háborúságában lakossa (a mint maga vallotta) sem Nyiregyházi Bálint nem lett volna itt Predikátor, 1675-ben, a mi pedig bizonyos a Fő Tiszteletű Superintendentia jegyző-könyvéből, a mint oda alább megfogjuk látni; hanem úgy hogy az Ellenség elmenetele után, azok a kik megmaradtak ismét elszéledezéséből vissza vándorlottak elpusztult helyeikbe,

II. Külső,

vagy kívülről keresett Documentumaink.

mellyek nem csak az eddig mondottaknak igazságát megerősítik, és felvilágosítják, de még az említett időnél is — mellyet mindeddig tsak a Mátrikulában talált egy két sorok után, — egyetlen egy kezünk között lévő Emlékjel, a pusztá okoskodás és hallomás után, sok küzdéssel tapogattunk, sokkal fellyebbi és régibb időkre vezetnek bennünket e következők:

és egy másik ellenség jöven ismét, most a Tatárok, és Törökök, majd később az Ifju Rákóczi Ferencz támadásakor, az ezen a tájékon 1700-nak elejénn darab ideig fel s alá kóborló és kegyetlenül pusztító Bátskasági Ráczok, ismét szét oszlottak, és egyik egy, másik másfelé, Ki merre látott, keresett magának búvó helyet, és menedéket. Lásd a Püspökök életében Nógrádi Mátyást, a ki éppen ezen pusztulásnak idejénn Püspök, és egyszersmind Bajomi Predikátor is volt, itt a Sárréte melletti szomszédságukban.

Mindezeket az eddig felhordott Disceptációkat, okoskodásokat immár össze-vetvén: a Füzes-Gyarmat régiségeire — legrégebb, és legelső megülésének idejére nézve, — a nevezett Kútfolk után, ezeket állíthatjuk meg.

1) Hogy Füzes Gyarmatnak, — a mint az Őreg Vida Vida állítja már a XVII-dik század elejénn, az 1610 és 1620 esztendőök körül, csak ugyan valósággal fel kellett állani.

2) Hogy jóllehet Füzes Gyarmat, már azokban a régibb időkben felállott: mind az által még sem fundálódhatott meg az tökéletesen, az akkori háborús idők viszontagsági miatt; hanem többnyire csak Desolatióban, vagy pusztulásban volt, valamint minden egyébb Városok és Helyiségek is ezen a Vidéken a mit Lampe is bizonyít, ezen szavaibann: — „Ecclesiae Senioratus Thuriensis, hodie vulgo Cumanensis, ob frequentes Tartarorum, in istam plagam incursione, et ab olim; proxime vero triennio (1705—1707) ob immanem et insanam ingratissimae gentis Rascianae rabiem, majori ex parte, sunt in desolatione, et lugubri dispersione.“ —

1-ső Kutfő,

Nemes Békés Megyénk Archivumában található, azon Conscriptió, mely az 1561 dik Esztendőről nyilván ki-mutatja, hogy akkor Brankovich Péter, és Nadányi Gyárfás özvegye voltak Fűzes Gyarmatnak Birtokos Földes Urai, és kiki közölök mennyi Portát birt itten, s Portájától mennyi summát fizetett Subsidiumba?¹¹⁾ a mint ezt oda alább meg fogjuk látni a Gyarmat Földes nrainak czimje alatt. — Ez hát már egész a XVII-dik Század közepe tájáig vezet.

2-dik Kutfő:

„Ezen Titulusi könyv: „A Nagy Váradi Püspökség és káptalan megfundáltatásának és Vizsontagságainak Históriája, mely 1806-ik Esztendőben, Deák nyelven, ezen czim alatt adatott ki: „Compendiaria Descriptio Foundationis, ac Vicissitudinum Episcopatus, et Capituli M: Varadinensis, concinnata per Josephum Albysium Keresztúri, Artium Liberalium et Philosophiae Doctorem, atque in Academia Regia M: Varadinensi, Historiarum Professore Publicum Ordinarium. Magno-Varadini, Typis Antonii Gottlieb Maramarosiensis, 1806.“

Ebben a könyvben, a 179-dik oldaltól fogva, a 187-dik oldalg, elő-adván az Auctor Tiszt. Pray György munkája után ¹²⁾ ezen Titulus alatt: „Fragmentum Collectionis Decimae Pontificiae, seu solutionis

¹¹⁾ Ezt a Documentumot, — minekutánna magam hijába tudakozódtam gyakor ízben a Megye Archivumának miben léte felől, — később kaptam meg Nagy Tiszteletü Esperest Kis Bálint úrtól: azért irtam oda fellyebb „hogy a Megye Archivuma sem rejt számunkra semmi kintset.

¹²⁾ Georgii Pray Hist. Hung. Parte II-a pag 139.

quarti anni, az 1351-dik esztendőről — hogy a Nagy Váradi Püspökség alá eső mindenik Archidiaconatusból, vagy Főesperestségből, ugymint a Bihari, vagy a mint ott iratik, Byhori, — a Homroki, vagy az ottani irás szerint, Humruki, — a Kulezeri, (hihetően Köleséri) Kalathai, Zeghalmi és Békésiekből, miképpen, és micsoda mennyiségben fizette légyen-bé mind -egyik Pap, (: Sacerdos :) a nevezett Dézsmát: világosan írja, hogy a Szeghalmi Főesperestségben esett Gyarmat részéről János nevű Pap 5 azaz öt Garasokat fizetett e végre ¹³⁾ (az akkori pénz neme, és számlálás módja szerint). Az egész Szeghalmi Fő Esperestség, Ekklesiáival, és azoknak fizetéseiknek Summájával együtt, így van előadva abban a könyvbenn, pag: 184.

Archidiaconutus de Zeghalom.

Sacerdos.	Ecclesia.	Grossi.
Joannes	Gyarmath (Gyarmat)	5
Thómas	Chekmo (Csökmö)	5
Nicolaus	Nadány (Körös Ladány)	10
Gregorius	Paznán (Pázmány)	5
Valentinus	Zeg	7
Dionysius	Jona (Vallyon nem Gyoma-é?)	3
Abbas	Kulch	15

¹³⁾ Ezek a Garasok, az 1-ső vagy Róbert Károly idejébe tisztán ezüsből veretett Garasok, az úgy mondatott Luxus Grossusok. Grossusoknak neveződtek az ő Vastagságukért (Crassus) mivel az előbbeni dīb-dáb pénzeknél vastagabbak voltak: Latusoknak pedig az ő szélesebb vóltokért. Egy ilyen Széles Garas (Latus Grossus) tett az akkori bets szerint 6 Denárt. — 6 Garast a mostani rézpénzben és valamitskével többet, és ebből lett idővel a Márjás, azon az okon, mivel ezekre a széles ezüst Garasokra a Szűz Mária képe verettetett. Ezen széles Garasok, vagy idővel Márjások közzül 15 tett egy arany forintot.

Fabianus	Chepani (Cséfány) ¹⁴⁾	3
Stephanus	Iragd	6
Gregorius	Zeghalom	7
Dominicus	Lyma	6

Ihol ezen Documentumnál fogva ismét mennyivel rukkolhatunk fellyebb az Idők Lajtorjábann egész 212 esztendővel-tul sokkal a Reformációnn is, a régi Papis-mus idejére, — a XIV-dik század kellő közepéig, az 1-ső vagy Nagy Lajos uralkodásáig! Ihol már ekkor is, (1351-ben) fenn-állott Gyarmat, nem csak fenn-állott, hanem Papja is, és annál fogva Temploma is volt néki! — Hát ha az a Vida idejébeli Templom is, még ennek a régi Catholicismusnak maradványa volt, mellyett, minek-utánna a Reformáta vallásra által-tértek is, mint önnön tulajdonokat használták az akkori Lakosok?

3-dik Kútfő.

A Nagy Váradonn tartott Tüzes vas Ité-
letének (Judicium ferri candentis) Regestruma¹⁵⁾ melly-

¹⁴⁾ Páznán vagy Pázmány és Chepani vagy Csefány (régén hihetően a Rómaiak idejében Villa Scevaci) Gyarmat mellett vannak; amaz elsőbb határjában, és birtokában napkeletre a Csiffi pusztá mellett; eme másik pedig, noha a Gyarmati föld-
dek között; de Heves Vármegyéhez tartozó napnyugot felől, Árendás Pusztá, a Méltóságos Almásy familia örökje. Mint ket-
tőről lészen szó bővebben oda alább, az Elpusztult Helly-
ségek soraiban.

¹⁵⁾ A Tüzes vas Itélete, Deákul: Judicium, vagy Exa-
men ferri candentis, egy igen különös, és isszonyú
módja volt az igazság kikeresésének a régi időkben, más or-
szágokban is ugyan: de különösen Magyar Hazánkban, egész
az 1-ső vagy Róbert Károly király idejéig, a ki ezt a babonás
és kegyetlen szokást eltörülvé, a helyett egy sokkal, sokkal
okosabb törvénykezése utját, és módját állított fel, melly mind
e mai napig is megvan. Ez abban állott, hogy ha a Birák, az
egymással perlekedő emberek dolgát el nem tudták igazítani,

nek a 112-dik §-sában világosan fel-van jegyeztetve hogy 1210-dik esztendőben, Gyarmath Helységéből való Chequeu (Csekő) nevű Pristaldus ¹⁶⁾ vizsgálta meg, a Chytmeu (Csökmő) Helységéből való Eureusnak (Erős) és Bedának, ugyancsak ezen Helységből való Thumas és Manog ellen indított pereket, de a kik Váradonn magokba-szállván, nem adták magokat a Tüzes Vas Ítélete alá, hanem meg-egyezték — Ime! ezen Dátumnál fogva ismét, mi-csoda messzire fel-mentünk már, — fellyebb újra majd más fél századdal, — egész a XIII-dik Század elején, — az Árpád familiájából volt II-dik, vagy Jeruzsálemi András királynak idejére! már ekkor is hát nem csak fenn-állott Gyarmat, mint Hellység, hanem Pristaldus is lakott benne, — és dicséretére legyen mondva, a Régi jó féle Gyarmatiaknak, hogy közzülök csak egyse került Váradra a Tüzes vas ítéletére.

De ennél már fellyebb nem mehetvén a Füzes Gyarmat régiségének vizsgálásában, — míg valahol több, — s messzebb vezető Documentumokra találhatunk, addig ezekkel kell meg-elégednünk, Vizsgálódjon, és tapogatódjon a mi nyomunkba állandó maradék is, és az általam törtt utonn haladjon előbbre.

tüzes vasnak hordozása által való próba-tételhez nyultak, a tty. sok formalítások végbe vétele után oda ment ki, hogy ha a bevádoltatott embernek kezét, a tüzes vas meg nem égette, ártatlannak; ha pedig megégette bűnösnek ítéltetett. De ezt a próbát nem mindenütt, hanem tsak a Püspökök lakó helyeiben lehetett véghez vinni. Különösen pedig Nagy Váradon volt ez legnagyobb divatjában, és immár az ezen Nagy Váradon tartott Tüzes Vas Ítélete alá került Emberek neveinek Regestruma, vagy Laistroma az (kiadódva ezen Titulus alatt: „Ritus explorandae veritatis per Judicium ferri Candentis) a melyből van vétetve az említett Documentum.

¹⁶⁾ Pristaldus. Közép időbeli szó, melly annyit tett, mint Perest-oldó. A honnan látni való hogy ez a Perlekedő felek

3. §. *Második, vagy Újabb, és Mostani Meg-ülése ennek a Hellynek.*

A hosszas Hazai Villongásoknak; különösen a II-dik Rákóczy Ferencz Fejedelem által támasztatott, és soha eléggé meg-nem siratható Kurucz Háborúnak végét vetvén valahára a Szathmári Compositió, 1711-dik esztendőbenn, — minek utánna már az előtt 1656-ban, amaz Országunkat olly sok esztendőkönn keresztül tüzzel vassal pusztított, s magát köztünk meg-fészkelt Törökség is, Nagy Leopold alatt, végképpen ki-veretett: egészen ujonnan született a Magyar Haza, — az áldott Hon. Ekkor kezdettek, valamint átaljába az egész Országban: úgy különösen ezen a Vidéke is a félelmes idők miatt el-rettentt Lakosok, bujdokló helyekből, az áldott Békeség szelid szárnyai alatt, el-hagyatott Hazájokba visszaszállongani. Ekkor kezdettek a sok fel-perselt, s porrá égetett Városok, Helységek és Ekklesiák, Phoenix módjára, poraikból, s hamvaikból felelevenedni, és új életre jönni; úgy hogy ezt az időt méltán nevezhetjük közönségesen: a Magyar-Országi Városok, és Helységek Ujonnan való születésének Epochájának. Fűzes Gyarmat is tehát a több helységek, s le-tiportatott faluk sorában, ebben az időben kezdett régi romladozásaiából, lassan, lassan felépülni: — ekkor kezdett tökéletesen lábra állani, és megfundáltatni; a mint-hogy a Venerabilis Nagy Kúnsági Tractus Matriculája is ezen az időn kezdődik, és ugyan abban nyilván iratik,

ügyének vizsgálója valami Törvénykezési Vallató Itélő, vagy Egyetértő és Békéltető Bíró lehetett a Tüzes vas Ítélet alkalmával.

Ilyen a Patvarista név is: a Patvartól. Lásd: Századunk 78-dik szám 1838.

hogy Füzes Gyarmat régi pusztálásaiból felépülvén, már 1712-tájján, valóságos Mater Ekklesia volt.

E szerint tehát az 1712-dik Esztendő az, a melyet úgy nézhetünk, mint a Füzes Gyarmat Második, vagy Újabb és Mostani Gyarmat Meg-ülésének kezdetét. Kik, és honnan szakadt emberek ülték légyen meg ezt ennek a Második Ülésnek alkalmatosságával? mivel ez a mostani Gyarmat leg-inkább azokról a Familiákról ágadzik, — ime! familiáknak neveit, azon Hellységeknél, vagy legalább — a hol ezek nem tudatnának — Tájékoknak és Vidékeknek neveivel együtt, a honnan szakadtak, s ide erre a földre el-vándorlottak, — a mennyire szorgos vizsgálódásom után ki-tapogattam, — az Alfabétumnak rendi szerint, emlékezetnek okáért, ide fel-jegyezgettem, hogy azokat idővel a késő maradék is, tudhassa és láthassa. Két rendben teszem fel ezeket :

1) Elő-adom : a Leg-régibb Törsökös Familiákat (Aborigines) kik közül sokan, már még az első ülésben is itt lakhattak, mint a Vida nemzetség; de ide való szakadásoknak, s le-településeknek ideje, bizonytalan.

2) A később jötteket és újabb időkben települteket.

I.) Régi Törsök lakosok,

vagy Familiák, kik még ma is meg vagynak. Familiák, Hely, honnan szakadtak.

A

Antal.

B

Balog familia már az első ülésben is itt lakott.

Balás familia jött a Szilágyságból.

Bálint familia Papiból-Csáth mellől, Borsod Vármegyéből igazi neve más volna, a Bálint csak ragadt név.

Barna.

Barkóczi familia 2 féle 1) Túl a Gáti Barkócziak már-az Első ülésben és a pusztuláskor is itt laktak 2) Hajnal útzai Barkócziak — igazi néven Csiriklaiak, Túrkevből eredtek.

Barta.

Bátori familia Nyir Bátorból, igazi neve Pécsi.

Beke familia 2 féle 1) Zugi Bekék jöttek Gáborjából, 2) Túl a Gáti Bekék Mező Túrról eredvén azon Beke Istvántól, kinek felesége Gyulai Ilona, itteni Leány iskolánkban, 5 esztendeig 1743—1748-ig volt Tanító Asszony.

Béres.

Berki fam. igazi Nemes volna Armálissa is van, régi familia itten; de származása nem bizonyos.

Bondár familia, Nagy Bégányból Bereg Vármegye Helységéből. Nemes fam. volna, és Nemesi fundusok van most is Földesen.

Bökfí familia, Nagy Bégányból Bereg Vármegye Helységéből, hol máig is laknak Bökfiek: Bondárokkal együtt szakadtak ide: legelőször Kamuton laktak.

Budai familia Debreczenből.

Bereczki familia már itt megszűnt, el-szakadván innen Rittbergbe, Temes Vármegyébe.

C. Cs. Cz.

Csák familia 2 féle 1. Nagy Csákok jöttek Bajomból: az Erdőhátonn is laknak még ma is Tenkénn és Bél-Fenyéren; de a kik R. Catholicusok; ezek közzül való volt N- Váradi Kanonok Csák Ferencz 2. Kissebb Csákok, u. m. F. Csák, B. Csák, Juhász Csák. V. Csák. ugyancsak Bajomból. 17)

17) Jegyzés a Csák familiára. Ezek öszveséggel, mind a Nagyok, mind a Kissebbek ugyan azon egy Ag. Kilencezen voltak

Csató familia már az első ülésben is itt lakott, a pusztulás ideje alatt bujdosott Tisza Sasra, — onnan Bajomba, Ványára, és ismét vissza. Nemes familia vólna. Cseke familia Bihar Városából. Nemes familia vólt: igazi neve Bánhegyesi:

Czeglédi familia, igazi Nemes és most is Nemesi szabadsággal bir. Czeglédről szakadtak Ugocsa Vármegyébe Mátyfalvára; Mátyfalváról ide Gyarmatra. Vitkán, Mátyfalván és Péterfalván, az említett Vármegyében most is megvagynak Nemesi fundusaik, de Zalog alatt; szakadt innen közzülök egy Dombegyházára is Csanád Vármegyébe.

D.

Daru familia Rábéről szakadt ide még az első ülésben: a pusztulás alatt ment Mátsára; onnan ismét ide vissza.

Danka familia Sámsonból, Debreczen mellől, ez előtt mintegy 90 esztendőkkal.

Dávid.

Dadai familia Valóságos Nemes most is, Lagmatiról — Zemplin Vármegye Helységéből eredő, hol van most is Nemes fundusa. Tiszt. Dadai András Úrnak Édes Atyya szakadt onnan Dadára — s onnan ragadt rá a Dadai nevezet. Dadáról jött az Említett Tiszt. Úr idővel ide Gyarmatra, mint Predikátor, igazi neve: Oláh. Nemességét III. Ferdinánd királytól nyerte 1664.

Derecskei familia szakadt Debreczenből.

együtt Férfi Testvérek a Csákok; 8-an közzülük itt Gyarmatonn telepedtek-le és ezektől származtak a most itt lakó minden Csákok: a 9-dik pedig Közzülök Catholizált, vagy Pápisztává lett és erről állanak ismét azok, kik még ma is az Erdőhátonn, Tenkénn, és Belfenyérenn laknak, s valóságos Római Catholikusok.

Dienes familia Nemes szakadt Siterből; a honnan nevezetett Siterinek is.

Diviki familia Kassáról, hol Eleiknek egyike Predikátor volt, Bajomba; Bajomból ide.

E.

Eke familia már az első-ülésben, és pusztuláskor is itt lakott.

Éles familia, Bajomból.

Erdős familia a legrégibb időktől fogva, már az Első-Ülésben is ott lakott: A Ványai Nemes Erdősökkel nincs semmi atyafisága.

F.

Fekete familia 2 féle 1) a Balkányi és Gulyás Feketék jöttek Beregszászból a Nyirbe, s a Nyirből ide: igazi nevök: Arató; mivel barna vagy fekete színűek voltak neveztettek Feketéknek 2) A Fekete András fiai Komádiból.

Fodor familia Félegyházáról, Bihar Vármegye Helységéből.

Földesi familia Rácz-Fejértóról, Szabolcs Vármegye; innen vándorlottak Tetétlenre és ide ismét vissza. Nemes familia volna, és most is közölök élnek Nemesi jussokkal, Földesenn, Bajomban és Ványán.

Fülöp familia Debreczenből szakadt ide Gyarmatra, és Sákára is: laknak közölök még most is Debreczenben.

G.

Gacsári familia Gacsályból, Szathmár Vármegye Helységéből szakadt Déva Ványára, Ványáról Gyarmatra.

Gidai familia Bajomból.

Gulya familia Szovátról: igazi neve: Meggygyesi.

Győri familia Vésztőről Fásra, Fásról ide: igazi neve: Török: a Győri név Anyáról ragadt.

Gyáni familia 2 féle 1. az Igazi Gyániak, ú. m. Samu, Bőjti, és Kandiai Gyániak jöttek Beréből Szathmár V.-ből, hol máig is laknak azon nevűek és Nemesi jussal birnak 2. a csak névvel Gyániak, de igazi néven: Főrizsok, Gyánról.

Győrösi familia Nagy Szalontáról, (vagy talán hihetőbben Győrösről, mely éppen Szalonta vidékén esik).

H.

Hati familia Bajomból Ványára, Ványáról Gyarmatra,. Nemes familia volna, és Sáponn vannak most is 16 Nemes Telkeik.

Hajdú familia Hodosról.

Hegyesi familia Bajomból: igazi neve: Abai.

Hegedűs familia 2 féle. 1. Nagy Hegedűsök jöttek Udvariból. 2. Kis Hegedűsök Ér Mihályfalváról, hol szép apjok Pósta mester vólt: igazi nevők: Nagy, és Nemes familia volna. Hegedűsöknek a Hegedűsökről nevezettek.

Hiti familia az Első-Ülésben is itt lakott.

Homoki familia jött Beregszászból, Bereg Vármegye Fő Váróssából (vagy talán hihetőbben Homokról, mely Helység Beregszászal épen határos)

Huszár familia Széplakról, Krassó Vármegye Helységéből.

I.

Ibrányi familia a Nyírségből.

K.

Kádár familia Fejér Gyarmatról Szathmár Vármegyéből: igazi neve: Nagy és Hajnal utczai Molnár familiával ugyan azon egy a Kádár nevezet Anyáról ragadott.

Karakas familia Ároktőről, Heves Vármegye, a hol máig is laknak Karakasok, mint szinte Tokajban, és Kúnhegyesen is. Szakadtak közzülök Rittbergre is.

Kardos.

Károlyi familia Diószegről Vanyára; Vanyáról Gyarmatra a sok Tótokkal egygyütt.

Katona familia már az 1-ső Ülésben is itt lakott.

Kéki familia.

Kertész familiának egy része Komádiából, másik Gyláról.

Kis familia sokféle. 1. Túl a Gáti Kis Pálok; de a kik Dombegyházára szakadtak innen: övék volt itt a 2-dik kunyhó e mostani ülésben 2. T. Kisek, vagy Vántus Kisek Udvariból. 3. Kis Ferencz Bálintok Hodosról. 4. Kis András félék, u. m. Szücs Kis Ferencz és testvérjei András, Péter, István, Pál s. a. t. már a pusztitáskor is itt laktak 5. a Kis Ferencz félék, u. m. Kis F. István, Kis F. János, mint szintén Kis F. Péter és Katona Kisék, nem tudjuk származásokat; hihető hogy az 1-ső Ülésben is már itt laktak. 6. K. vagy Kötélverő Kisek, honnan jönnek ki a Kis László néven lévők is Tasnádról a Szilágyságban, hol a Nagy Harangot is az ő Szép Apjuk öntette. 7. Kondás Kisek, de a kik a Szabó familiához tartoznak.

Kóti familia, Nagy és Kis Kóti Udvariból, Nemes familia volna, és Sáponn van most is Nemesi Telkek.

Kontra familia Nagy Létáról: a Kontra, vagy régibb nevezett szerint: Kontrás önként választott név Jobbágyságból való el-szökésök titkolására: igazi nevek: Sebestyén.

Kovács familia 3 féle 1. Nagy Kovácsok, u. m.: Nagy utczai Gyáni és Temetőszéli Kovácsok Kovácsiból Bakonyszeg mellől. Nemesi familia. 2 Irhóczi Kovácsok Darvasról. 3. Bondár Kovácsok, Szabolcsvármegyének Káva Helységéből. A Bondár Kovácsok, másképen Tóth nevűek, Jobbágyság elől

szöktek, oda való Földes Urok Balog Miklós, Sigmond, és István Testvérek elől, kiktől — utánnok jöven itt helybe 108 R. ftokon váltották-meg magokat örök ár-ron 1745-ben 27-a Novemb. Hegyesi László Biróságában, és Szöke György Notáriusságában, mint ezt máig is meg-lévő Redemtionalis Levelők nyilván mutatja. B o n d á r o k n a k Anyáról neveződtek, mint szinte a másik rendű Kovácsok, Irhóczyiaknak, mostoha Attyokról.

Körei familia Szoboszlóról.

Kövér familia 2 féle 1., A-Túl a Gáti, és igazi nevü Kövérek jöttek Bajomból, 2. Nagy utcza i Kövérek kiknek igazi nevök: Bálint.

Ladányi f. az 1-ső Ülésben is itt lakott.

Lakatos familia Keresztesről Bajomba, Bajomból ide.

Lázár familia a Bereg Böszörményből.

Láposi familia a Szilágyságból jött Bajomba, Bajomból ide.

M.

Macsári familia Földesről, hol máig is laknak Macsáriak, és igazi Nemesek.

Makai familia Kamutról.

Makra familia a Nyírségből, a Sárrét vidékére Udvariba és onnan ide.

Matólcsei.

Mészáros familia Léváról Bars Vármegyéből jött Ványára és onnan ide; igazi neve Fáy és valósága Nemes familia: a Mészáros név a Mészáros mesterségről ragadt rá.

Molnár fam. 2 féle: 1. Hajnal utcza i Molnárok jöttek Fejér Gyarmatról, Szatmár Vből, a Molnár mesterségről neveztetvén úgy: igazi nevök: Nagy. 2 Ta-

pasztó Molnárok. Ezeknek is igazi nevök: Nagy hihető: hogy amazokkal ugyan azon egy Ág.

Muszka familia jött Debreczenből.

N.

Nagy fam. sokféle 1. E. Nagyok, kik közzé tartoznak a Zsiros, és H. Nagyok is Bajomból. 2. Malmos Nagy Péterek 3. Viz-allyi Abádi, Csikós, és Hatos Nagyok Váncsódról.

4. Nagy Györgyök ugyan csak Bajomból. 5. G. vagy Gábor Nagyok Furtáról. 6. Molnár Nagyok, és Bába Nagyok, Irinyből. Molnároknak a Molnárságról, Bábáknak pedig a Bábaságról, neveztettek.

7. Füstí Nagyok, ezen 2-dik Ülésben csak hamar itt laknak konyhájokban, és az ugyan ott való gyakori füstüléstől vette a nevét, de ez a familia, a férjfi ágon mind egészen ki halt 8. K. vagy Kuli Nagyok.

Németi familia Vámos Anyjából Bereg Várm. igazi neve Zsöldi. Németinek neveztetett Szathmár Németi Városától, hol egy közzülök Vargaságot vagy csizmadiaságot tanúlt. Vargának ismét a Varga mesterségről.

Nyilas familia Udvariból.

Nyiri familia Csókmöről mostoha Attyokról neveztettek Borbélyoknak is

O.

Oláh fam. melyből származott a hires Fő Biró Oláh János Csiffen lakott. Szép Apjok Magyar vólt; de szép Annyok Oláh származásu. Meg-halván a férfiú; az Asszony vissza-ment Nagy Oláh Országba; de hét gyermekei onnan ismét ide vissza-szőktek, s innen neveztettek Oláhoknak igazi nevök más volna. A Török Basa egy Leányt ezen Oláhok közzül elvitt innen ma-

gának Ágyasul Konstantinápolyba. Ettől egészen különböző az F. vagy Fogas Oláh familia noha már az 1-ső Ülésben, s a pusztuláskor, ez itt lakott.

P.

Pál familia Beregszászból, a Homokiakkal együtt. Nemes familia, és máig is laknak ott Pálok, Nemesi jusban s szabadságban.

Pálfi fam. Bajomból: igazi Nemes familia volt; sőt birtokos is Nagy Szalontán. Armalisa meg van.

Pápai familia Madarásról a Nagy Kunságból: igazi neve Hegyi. Lásd Tiszt. Pápai János Úr életét.

Pardi familia Szentesről, Szeghalomra, Szeghalomról Gyarmatra.

Pataji familia Bajomból. Nemes familia volna, hol van máig is Nemesi fundussok.

Pengő familia 2 féle 1. Túl a Gáti Pengők jöttek Udvariból 2. Zugi Pengők Rábéről, Mind a 2 Pengő ugyanazon egy Ág.

Puskás familia Nagy Károlyból és Nemes familia volna.

R.

S.

Sári familia Földesről Ványára, Ványáról a Szökékkal és Gacsáriakkal jöttek-ide. Gyarmaton Nemes familia volna.

Sárandi familia Almosdról Bihar Vármegye Ér-melyike Vidékéről: Sok ideig Keszi névvel is neveztetett.

Szarka familia Püspökiből, Bihar Vből.

Szabó familia sokféle 1. Szabó Gergelyek, Göndör Katona és Gulya Szabók hol ez a nemzettség még ma is igazi Nemes, a Zsiros Szabó nevezet alatt. 2) R. vagy Réta Szabók — Vámos Atyából Bereg Vből. 3. Kurta Szabók (mivel egy közülök kurta, rövid és alacsony termetű ember volt)

mai nevezet szerint Kurtuly Szabók Zsákáról 4. G. vagy Gatyás Szabók, így neveztetvén azért mivel ők az akkori régi mód szerint nem kékbeli ruhában, vagy Nadrágban, mint mások; hanem pusztá Gatyában jártak: származásoknak helye? 5. Csíkós Szabók, Bél-fenyérről jöttek ide mindjárt ezen Második, vagy Mostani Meg-ülésnek kezdetében. Bél-fenyéren ma is laknak attyokfiai Nemesi szabadságban 6. K. Katska Szabók, eredtek Debreczenből: igazi nevők Debreczeni; Szabóknak a Szabó mesterségről neveztettek. 7. P. vagy Pótrás Szabók, a Tökés Szabókkal együtt eredtek Deretskéről: ezek Anyáról Atyafiak a Katska Szabókhoz; mint szintén a Kondás Kisfamilia is, mellynek igazi neve: Szabó.

Szécsi familia 2 Külömböző Nemzetség 1. Nagy Utczai Szécsiek jöttek Vámos Atyából Bereg Vármegye a Zsoldiakkal együtt. 2. Hajnal utcza Szécsiek Gál-Szécsből szökve jöttek el: igazi nevők: Nagy.

Szilágyi familia a Szilágyságból.

Sós familia Darvasról.

Szőke familia D. Ványáról, a Gacsáriakkal, és Sáriakkal együtt.

Szúdi familia, Nagy Hont Megyének Bori nevű Helységéből, ez előtt mintegy 73 esztendővel, hol még mai napig is laknak Szúdiak: Szakadtak közülök Tisza Földvára is.

Szücs familia Bajomból: igazi neve: Kis; a Szücs név pedig valamelly Szüts mesterséget gyakorlott Öséről maradt reá.

Sütő familia Darvasról. Egy közülök G. Sütő elszakadt innen nem régiben Rittbergre, Temes Vármegyébe.

T.

Tölcsvai familia Debreczemből.

Tóth familia sokféle 1. Sok Tótok kikhez tartoznak a Bota, és Sima, vagy Juhász Tótok is, jöttek a Nyírségből Ványára, Ványáról ide. 2. Kétszer Tótok, Ugráról Derecskére, és onnan ide: igazi nevök Száraz, Nemes familia vólna, és az Armálissa is meg van. Ezekkel ugyan azok az Á: Tótok vagy régibb nevezet szerént; Hasca, és Vizi Tótok. 3. Fási Tótok, szakadtak Fásról. 4. Z. Tótok Derecskéről. 5. K. vagy Kis Tótok Bajomból, A. Kis Anyai Név.“

Tőkés familia szakadt Derecskéről.

Török familia 4 féle: 1. Répási Törökök és Öreg Török János Elei szakadtak Bajomból. 2. A Török Pál fiuk Elei Komádiból. 3. Zsöldi és Tis Törökök Vésztőről Fásra, onnan ide a Pestis után: a Zsöldi név Anyáról ragadt. Ezzel ugyan azon egy a Győri nemzetség. 4. L: vagy Laponyag Törökök Bajomból.

U.

Ungi familia Szathmár Vármegyéből Ványára; Ványáról ide: igazi neve: Kis. Az Ungi név, Anyáról ragadt.

Z.

Zsadányi familia Zsadányból Vántsodra, Vántsodról ide: igazi neve: Nemes és valóságos Nemes familia is vólna: az Armálissa is meg van.

Zsiros familia Bajomból, övök vólt a 3-dik Kunyhó Gyarmatonn: igazi nevök: Kis. Zsirosoknak a zsiros haj kenéstől neveztettek.

Zsöldi familia Vámos Atyából Bereg Vármegye Helységéből; Bárcki nevű Uraság elől szökött.

V.

Vári familia Keresztesről jött; oda pedig Tisza Váriból ment, és onnan neveztettek Váriaknak: igazi nevök: Szegedi.

Varjú familia Bojtról.

Végh familia Széplakról, Kraszna Vármegyében.

Vida familia s legrégibb, s leg-törzsökösebb az egész Gyarmatonn, melly már a pusztulás előtt is jóval itt lakott az 1-ső ülésbenn: a második ülésben is, igen nevezetes, és előkelő familia volt: övék volt itt a leg-első Kunyhó is.

Vincze familia, Fejér Gyarmatról Szathmár Vármegyéből jött, hol még máig is vagynak Vinczék. Nemesi szabadságbann.

Vitalis familia Nyiregyházáról, és valóságos Nemes familia is vólna; az Armálissában, ez a Nemzettség Vitalisnak és Vitályosnak is neveztetik.

Ime ezek a fenn írottak, a régi Törösökös familiák, a melyek még ma is megvagynak. Voltak még többek is mellyek ebben a Második Ülésben megvoltak, s virágzottak; de már végképpen el-multak, mint p. o.: a Juhos Áts, Nyúzó, Dúró, Fejértói, Ábrán, vagy Ábrahám, Perti, Poják, Farkas, Nemes, Térusz, Pap, Szénás, Mónos, Nyitrai, Kállai, Fegyvernecki, Takács, Bota, Fórizs, Egri, Veres, Dobsa, Böszörményi, Császár, Helmeczi, Halász, Eöszi, Nánási, Irhóczi, Hideg, Darányi, Vetési, Rákos, Kéri, Lepsényi, Sólyom, Karafi, és más Familiák: meg lehet, hogy ezek közzül némelyek másuvá is költöztek. Vagynak ellenben mások, kik ujabban jöttek ide, és telepedtek meg, kiknek neveik most mindjárt következnek. Egyik Nemzettség el-jő és a másik el-mégyen: egyiket elsepri a Mindenható, másikat előhozza:

igy volt ez, s lesz is mindenkor a Nap alatt, hol minden mulandóság.

2. Későbbben jött, és újabb időkben települt Familiák.

Familiák. Hely, honnan szakadtak.

Aggod f. Karczagról.

Bakonyi f. Debreczenből.

Balog Nemes f. D-Ványáról.

Bagdi f. Mező-Sasról.

Barát f. Gáborjából.

Batéri t. Csáthról.

Békési f. Szerepről.

Bodó f. Udvariból, de ez már a férjfi ágonn

kihalt.

Csatári f. Berettyó-Ujfaluból.

Csillag f. Péterszegről.

Csősz f. Kecskemét Városából.

Demeter f. Bajomból.

Engelman.

Erdélyi f. Szeghalomról.

Eröss f.

Eszenyi f. Keresztszeg-Apátiból.

Földi f. Körös Ladányból.

Füleki f. Udvariból.

Galambos f. Békés Városából.

Gonda fam. D-Ványáról: laknak közzülök Turonn, Gesztenn, Földesen és Vásárhelyenn is.

Horváth f. Darvasról.

Fábi f. Szeghalomról.

Kelemen f. Vencsellőről Ványára, onnan ide.

Gubás Kovács f. Püspökiből.

Kis.

Kotsis f. Debreczenből.

Korda f. Körös Tartsáról.

Magits. Püspökiből.

Mányi f. Rácز Fejértóról Túrra, Túrról ide: a
honnan Turiaknak is neveztetnek.

Méhes f. Kún Szt. Miklósról, a Kis Kúnságból.

Mező f. Körös Ladányban.

Munkátsi f. Gyomáról.

Orgovány Mező Túrról.

Pap f. Gyomáról, másik Pap f. Görög származású, Marjanból.

Pécsi.

Polgári f. Debreczenből.

Rácз f. Darvasról.

Róssos f. Gyuláról.

Sárvári f. Zsákáról.

Salya f. Bajomból, hol az a Nemzettség máig
is Nemesi jussal bir.

Szánthó Nemes.

Szekeres f. Debreczenből.

Szombati, Vésztőről Kecskemétre és onnan ide.

Ujfalusi f. Püspökiből.

Váradi f. Hosszu Pályiból.

Végh f. Nagy Harsányból, Bihar Vből igazi
Nemes f. volna.

Varga f. Rábéről.

K. Kuli Varga Mező Sásról.

Vizes, f. Körös Ladányból.

Ezekenn kívül: Molnár Nagy familiának egy
része: Tisza Szöllősről, másik pedig Igarról. Törsök
Nagy Berettyó Szt. Mártonból. Zsiga Nagy: Darvasról.
Nyári: Zsákáról: Pusztai: Magyar Kakuts-

ról: Elek: Kartzagról: Szücs, Oláh származásu, de már Református, Keresztszeg-Apátiból.

Illy sok felől csoportozott, iminnen amonnan jött s gyült Lakosokból állván tehát e mi Lakhelyünk, és Ekklesiánk: Óh melly méltó neve ennek, erre a Második Meg-ülésre nézve is, az a Chaldaei Germat, vagy Gijjormat, vagy Gyarmat, az az: Bujdosók-Szállása, Bujdosókból, és Jövevényekből álló Telepítvény!

De minekutánna ekképpen elő-adtuk Füzes Gyarmatnak, mind nevét, mind Régibb és Ujabb Meg-ülését, s Lakosainak eredetét: menjünk által már a többi, Ekklesiát illető dolgokra, a következő űsokbann.

*

*

*

§. 4. *Az Ekklesiához tartozó Épületekről ugy mint:*

a Templomokról, Tornyokról, az azokban lévő Harangokról, Óráról, a Parochiákról, és Oskolákról: végre toldalékul a Temetőhelyekről.

I. A Templomokról.

A Füzes Gyarmati Ekklesiában eddig elé, a mint a kezünk közt lévő irományok vezetnek bennünket, — 3 Templomok voltak, nem számítván ide azokat, mellyek a régi Catholicismus idejében, vagy később a Reformáció elején is lehettek; de a melyekről semmi documentumaink nintsenek.

a) Első Templom az, melly a mint oda fellyebb láttuk, már az Öreg Vida idejében is fenn állott, és a mellyről Csató Benedek, Sipos István, és Balog András is, 1750-dik esztendőnn fellyül, mint egy 70 esztendőktől fogva jól emlékeztek. Mikor épülhetett?

Nem tudatik: annyi bizonyos, hogy még a pusztulás ideje alatt is fenállott, és nem előbb, hanem 1750. Esztendőben renováltatott, Tiszteletes Szilágyi György Úr Prédikátorságában. Ennek Renováltatását, így írja-le a Tiszteletes Atya, a régi Matricula végén tett Ig্যekzésében: 1750. Esztendőben, Vida János Uram Biróságának idejében, épült régi romladozásából, a Templomfala, fedele, és Porticussa, Nemzetes Gál István Uram költségével, ki is akkor jött ide lakni Mező Túr városából.¹⁸⁾

A Templomnak Északi oldalára belől, ezt az egy Stróphát emlékezetnek okáért irtam:

Ez az ímádságnak Háza régi Gyászból
 Hetven esztendős két kormos zsák ruhából¹⁹⁾
 Ki-öltözik szegény, s Özvegy állapotból
 Ezer hét száz után Jubilust ért abból.

Ugyan azon esztendőben, — így szóll továbbá —
 Vida János Uram Biróságában, épült az Éneklő Chorus,

¹⁸⁾ Nemzetes Gál Istvánnak ezen Isten Háza eránti buzgóságát fellességének hasonló kegyességével együtt, a Matricula elején is említi T. Szilágyi György Úr, a hol ezt írja: „Szaporította Isten köztünk a Jóltevőket; mert Nemzetes Gál István Uram, a Szent Ekklesiát a Templom építésében sokkal segítette, az ő kegyelme kegyes Párja, Olasz Kata Asszony, egy arannyal varrott fejr patyolat keszkenőt is ajándékozott az Ur Asztalára. Asztalra való Materiát is. 1753. ismét az Isten oltárához, szokott kegyességektől indittatván Nzs. Gaál István, kegyes Dor-kássával együtt, a keresztelő kannára fedelül, sok színü sellyemből álló ritka ékességet ajándékozott. Vegye Isten kedves áldozatul a többekkel együtt. Adja Isten, ezeknek buzgó indulatjok, sokakat közölünk, a jótéteményre felindíttson!”

¹⁹⁾ A két kormos zsák ruhakonn, vagy az avulásban volt Templomot a Porticussával; vagy a kettőnek falait, a fedelezettjeivel, s tetejeivel érti T. Szilágyi Ur.

Napkelet felől való végében a Templomnak. Vivat hujus memoria, et bona hujus memoria excitet posteritates ad plura et majora! „Éljen ennek (a Vidának) emlékezete, és ennek jó emlékezete, serkentse a maradékokat többekre és nagyobbakra.

Ezen előadásból meg-tetszik:

A) Millyen volt ennek az Első Templomnak fekvése? Tiszteletes Szilágyi György Úr, Északi oldalt és Nap-Kelet felől való végét említvén, látni való, hogy véggel Nap-Keletre, és Nap-nyugotra nyúlt; oldalai pedig Éjszaka-nak, és Délnek feküdtek; és így egészen ellenkező fekvése volt, mint a mostani Templomunknak.

A Nap-nyúgoti végében: volt a nagyobbik Kar, vagy Folyosó; a Nap-keleti ovalis Kereksgű végében pedig: a kisebbik kar, vagy az Éneklő Chórus.

A mostan élő öreg emberek előadása szerint, a Porticust nem tudják jó formán, hol lehetett.

B. Megtetszik innen, hogy Tiszt. Szilágyi György Úr, az Öreg Vida szavának elég hitelt nem adván, a Fűzes Gyarmati Templomnak régiségét, egyenesen az akkor élő Öreg embereknek, Csató Benedeknek, Sipos Istvánnak, és Balog Andrásnak emlékezetén építette; mert 70 esztendőnek teszi a Templomot, melly 70 esztendőktől fogva jól emlékeztek arra, a fenn-említett öregek. — De hogy ez a Templom nem csak 70 esztendő volt, és így nem 1680-bann; hanem az előtt is jóval épült, minden kételkedés nélkül el-lehet hinni. Ugyan is a mi az akkori villongós környül-állásokat illeti; 1680-dik Esztendő táján, nem csak az, hogy új Templomot nem is lehetett építeni, a Helvécziai Vallástételt követő Hitünk sorsosinak, akkor lévén a leg-iszonyúbb üldöztetések a Vallás dolgábann; de még a régen épült Templomok is el-szedődtek; a Predikátorok, és Oskolai Tanítók között pe-

dig sokan, az Országból is ki-küldettek és gallyákra vittetek ²⁰⁾ és bár ha a Soproni Diaetánn, 1681-benn, tárgyult is valamennyire a Protestánsok dólga, de abban is tevődtek olyan Clausulák, melyeknek ereje szerint az Új Templomok, Parochiák, és Oskolák fel-állithatása, csak bizonyos és meg-határozott helyekhez vólt kötötve. — Azonban, a mi több, ez a Vidék és így Füzes Gyarmat is, már 1680-ban, pusztulásban vólt, akkor hát Templom nem építődhetett. Sokkal hihetőbb, hogy a Bécsi, Necolsburgi, és Linczi Pacificációk ideje táján, (1606—1622—1645) Esztendőök körül épültek a Protestáns Ekklesiáknak Templomai; és így azok között a Füzes Gyarmati Templom is, (ha ugyan a Reformáció idejében nem épült) — a mikor, — a mint a Históriából tudjuk, a Protestáns Vallás gyakorlásának tökéletes Szabadság engedtetett az Országban, és kivált ezen a Vidékenn a Vallásunkat követő Erdély-Országi Fejedelmek, Bocskai, Bethlen, Rákócziak s. a. t. szárnyai alatt, szemlátomást virágoztak a Protestáns Ekklesiák, magok a Földes Úrak is itt körül belől, mint nálunk a Nádányiak Reformátusok, és annak a Reformáta Vallásnak hatalmas Védői, s buzgó pártolói lévén. Leg-hihetőbb pedig, hogy ez még a régi Catholicismusnak idejében épült, a mi megtetszik, avagy csak annak formájából is, melyeknek mindegyikénn, — a mint közönségesen beszélünk, egy egy Kereszt vólt.

Bővebb ismeretet vehetünk magunknak erről az 1-ső Templomról, abból a Bizonyosság Levélből, (Testimonium) melyet a Mária Therézia Uralkodásának idejében, az 1770-dik esztendőben, ezen Templom helyett, más Új, és bővebb Templomot építeni, és ugyan ez iránt

²⁰⁾ A Gallyákra vitt Református Predikátoroknak Historiáját is, bőven le írja Lampe, a már sokszor említett Historiájában.

a Felséges kegyelmes Engedelemért folyamodni akaró Füzes Gyarmati Lakosoknak alázatos kérelmekre, Oculata Revisio végett kiküldött Békés Vármegyei Deputáció ki adott, és a melly mind e mai napig is Ekklesiánk Archivumában látható. Ebben a Testimóniumban, ennek a Templomnak Ideje, így tevődik ki: „Oratorium ab immemorabile tempore usitatum, (emlékezhetetlen időtől fogva birt, vagy használt Templom) Materiája így: „e coctis tegulis erectum, (égetett téglákból épült) Tormája így: „tam in interna, quam in externa sui structura, formam Romano-Catholicae Ecclesiae praeferens, (mind belső, mind külső alkottatására nézve, Római Catholicum Templom formáját mutató) ihol! mi áll hát ellent annak hívésében, hogy ez még a Pápastaság idejében épült? — Mekkorasága vagy Capacitássa, így: „tam quoad longitudinem, quam vero latitudinem, adeo Angustum, ut ultra quadringentas personas, recipere non possit,“ (Mind hosszúságára, mind pedig szélességére nézve, olly szűk, vagy keskeny, hogy 400 személyeknél több benne el nem férhet.)

b) Második, a Bővített Templom.

Két ízben bővítettett pedig; ugymint:

1-ször Tiszteletes Pápai János Úr Predikátorságában, a miről ime ekképpen téssen emlékezetet a Tiszteletes Atya:

1776. Esztendőbenn, Aug. 15. napján, Felséges Aszszonyunk Mária Therézia kegyelmes Koronás Királyunk engedelméből tettük le fundamentomát a Templomnak itt Nemes Békés Vármegyében, Füzes Gyarmaton, a midőn ezt a helyet mind Helvetica Confessión lévő laknák; de tsak a Délre nyaló Porticusnak, a Tekintetes Nemes Vármegye Uraitól kiméretett hely szerint, — Hegyesi Sámuel Uram Fő Biróságában. Épült 1777-dik Esztendőben, Diviki János Uram Fő Biróságában, és

ugyan az ő kegyelme idejében, 1778. Februarius Havának a közepénn el is végeztetett, Huszár István Uram Curátorságábann, Idősbik Pápai János²¹⁾ Prédikátorságábann.

Két Porticus engedtetett vala pedig az építésre a Felséges Királytól, és a Ts Ns Vármegye Uraitól, „a népnek számos vóltához képest; de tsak az egyiket építettük meg; mivel a Hatalmas Isten földünket terméketlenséggel, barmainkat kelletlenséggel meglátogatta. Mellyet ide fel-jegyeztem azért, hogy jövőendőben a mi maradékaink okoskodjanak ebből magoknak, ha a Templomnak megbővítettését akarják. A Felséges Király Kegyelmes Engedelmének párja pedig, a Templomnak (azaz a Porticusnak) Délfelé nyíló részének tetejére fel-tétetett bádog Gombba vagyon bé-zárva, egy kék Rosólisnak való Üvegbe be-petsételtetve.

Idem, qui supra, Pápai János Predikátor mk.

Ebből az Elő-adásból meg-tetszik:

A) Hogy a Templomnak akkori Bővítése, csak igen csekély vólt; melly mind öszve is csak abban állott, hogy az 1-ső vagy Régi Templomnak Dél-felől való Ól-dalához, egy kiseded szerű Porticus tóldatott. Hogy pedig még is az egész Munka olly soká ment véghez, s olly sok költséget kivánt: erre nézve tudni kell, a mit Tiszt. Pápai János Úr fel-jegyezni elfelejtett; de Lévai János, akkori Nótárius 1777-ben írásba tett alá-írva Biró Diviki János, és az Esküdtek, vagy Birák neveivel, melly írás Ekklesiánk Archivumában van, — hogy ugyan akkor, és ezen idő alatt az 1-ső vagy Régi Templomunk erőtelen falai is egészen kiigazittattak, sőt annak a Teteje, vagy Fedelezetje is, mint szinte a benne lévő szé-

²¹⁾ Idősbik Pápai Jánosnak nevezetik ezen Predikátor, a hason nevű fiára, Ifjabb Pápai Jánosra nézve, ki idővel Preceptor lett itt Gyarmatonn, a mint megfoglalni.

kek, más szükségességekkel együt, meg-újítottak. Épült ez a Munka Derecskei Ácsok, Orbán Mihály, István és Péter, Kömives Debreczeni Baklonger Antal, és Asztalos, ugyan csak Debreczeni, Lovasi Mihály Meisterek által.

B) Megtetszik: „Melly nyomorúlt állapotban volt ekkor Gyarmat, úgy mint a melly a Felséges Királynak azon Engedelme mellett is, hogy 2 Porticusokat építtessen, és az által Templomát bővíthesse, — csak arra a kevésre sem mehetett-rá, nem hogy egészen új Templomot építtsen, a mint törekedett; — a minek ugyan, én azt az okát találom, hogy mivel látták ők a régi Templom falainak erőtelen voltát, és éppenazért akartak volna, egy egészen új Templomot is építeni, mert az már a régiség miatt el-erőtlenültt, s meg avúltt. (bárha azt a Vármegye urai, minden hiba nélkül valónak declarálták is), de látták más felől azt is, hogy az Új Templom építés semmiképpen meg-nem engedtetik; a meg-engedetett 2 Porticus által is pedig csak igen kevés bővítést nyerhetnének, inkább szerették a Régit Conserválni, s költségeiket annak általános ki-igazítására, s megújítására fordítani, mint haszontalanúl költekezni. — A Felséges Királyi Resolúciónak Párja meg van nállunk, aláírva ezen nevekkal: „Comes Johannes Csáky, Franciscus Skedledy, Micháel Preczeky mellyben az Oculata Revisio után, azaz oka adódik az Új Templom építhetése meg-nem engedésének, mert annak kemény Materiálékból lévén épülve, különben is semmi baja nincs, hanem csupán csak a Bővítést kívánja a Templom, vagy az Oratórium; sőt, a mint a Lakosok kéri, hogy Új Templomot építhessenek, a végre semmi elegendő kölcséget nem mutathatnak elő. 22) — Cum Oratorium istud, ex solidis

²²⁾ Váltak ugyan, ha valamikor akkor, szép fundusai az Ekklesiának, készpénzben is, Marhákban is, 20, — és több köbölnyi veté-

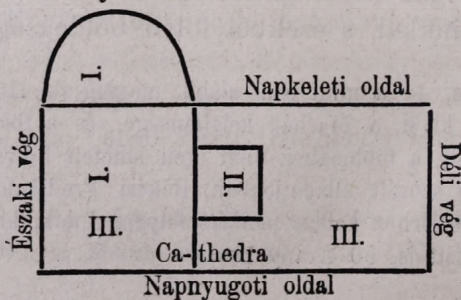
Materialibus subsistens, nullo coeteroquin vitio laboraret, sed praecise Extensionem requireret, imo pro Novo (utpetitur) erigendo, nec sufficiens Sumptuum fundus, remonstrari quiret: hinc clementer resolvere dignate est Summefata Sua Majestas, ut Oratorium quidem in sua integritate conservetur; dua Porticus tamen recipiendi Populi capaces, ex solidis Materialibus Oratorio adjungendae, ex Speciali Gratia Cesareo-Regia, adhuc pro hac vice lisdem admittantur.“

8.) Meg tetszik, hogy csak kevéssel ez előtt is, a Mária Therezia Uralkodásának vége felé, melly nehéz volt templomot; sőt csak valamelly Templomi formát mutató Porticust, vagy Oratoriumot is építeni a mi Reformáta Vallásunkonn lévőeknek, úgymint a kiknek arra, magától a Királyi Felségtől; sőt a Vármegye Úraitól bizonyosan pedig Római Catholicusoktól kellett engedelmet nyerni. Melly sok elő-hátra való futkározást, Vármegye Úraihoz, Szuperintendenshez, Debreczeni Professorokhoz való folyamodást, és ennek csak csupa sükerülhetéséért is, melly sok költségeket tettek e mieink Körmőczi Aranyokbann, és névszerént micsoda Lakosoknak ajánlásiból teltek-ki ezek a sárga körmőcziek meg van nállunk írásban. Óh mennyivel bódogabbak, s jobb sorsra jutottak vagyunk mi a mi Eleinknél, kik efféle akadályokkal többé nem küszködünk, hanem telyes szabadságba helyheztetődve, mint Fejedelmeink szelid uralkodásokkal, s igaz Atyai szivükkel mind sérthetetlen Vallásbeli jussainkkal, s ezekből folyó boldogságunkal, büsz-

sekben is, — a mint oda alább megfogjuk látni, és a kész pénzenn kívül, a Marhák keletlensége, és a föld terméketlensége miatt, a többiekhez nem igen lehetett bizakodni, a mint-hogy illy szorúlt állapotjukban, Békési Predikator T. Szikszai Béniamin Urhoz kellett pénzért folyamodniok, ki rajtok szivesen segített is, 50 Aranyokkal.

kélkedve dicsekedhetünk! Hála, — örök forró Hála, az Idők szellemének!!

2-dik Bővítés, az elébbi után csak hamar következett. Mihelyt a hallhatatlan emlékezetű II-dik József Császár, 3 esztendővel ezután, 1781-ben Octóber 13-kán ki-adta a Tolerantiale Edictumot, vagy a Vallásbeli Türedelemről szóló Parancsolatot, mellynek ereje szerint megengedettett a Protestansoknak, mind az Augusztai, mind a Helvécziai Vallástételt követőknek, hogy mindenütt az egész Magyar Korona alatt fekvő Tartományokban, a hol csak 100 Familia, vagy Háznép található, ha tellik töllök, és módjokban van, Imádság Háza it (Oratoriumokat) építhessenek: ekkor azonnal, valamint más Reformáta Ekklesiák lakosai: úgy e miénk is, — a Gyarmatiak, — Szent öröme hevére e különös Fejedelmi Kegyelmen, éltek minél előbb az olly régtől fogva el-epedve várt, — s óhajtott arany szabadsággal: mire nézve el-bontván, s szétt-szedvén azon módon a Pápai idejében épült Porticust, a régi Templom Déli oldalával együtt, mint szintén annak Napkeleti nyuló Ovalis kereksegű végét is ollyan formán vitték-fel ezt az Épületet, hogy a Templomnak eddigi Északi oldalát végének fordították; a Nap nyugati végét pedig bizonyos hosszúságra ki toldván, oldallá formálták, és a Cathedralát is azon oldalba középre helyhez tették: a Napkeleti vég helyett is, oldal, és Dél felől pedig vég lett, ujonnan alkotva illy formán:

Az I. szám jelenti az 1-ső vagy Régi Templomot: a II. a T. Pápai Úr idejében épült Porticust: a III. szám, ujonnan alakult Templomot. Az 1-ső Templomnak mindenkor Nádfedele volt; de már ez sendellyel fedetett. Mennyezete Deszkából kék színre festve. E között, és az utánna épült mostani Új Templom között, mert ez is csak kevés ideig tartott mivel ez részint az előbbinek helyére építtetett (1798-tól fogva 1803-ig egy Deszka oldalú és Nád tetejű Templom volt a Fa-Toronyhoz ragasztva Dél felől: ebbe jártam én is Oskolás gyermek Koromba; de ezt az itt le-rajzolt Templomot is tudom még 1797-ben.

c) Harmadik és az elébbenieket mind nagyságára, mind pompájára nézve sokkal fellyül haladó, az a mostani Leg-Ujabb Templom, a melly Isten kegyelmességéből köztünk áll, és Ekklesiánkat valóban diszesíti. Minek utánna ugyan is, mind az itt megtelepedett Familiák maradékai, hova tovább mind jobban szaporodtak, úgy hogy az elébbeni Templom minden bővítései mellett is a Népnek számos voltához képest már ingyen sem lett volna elegendő; mind az 1791. Esztendői Diaeta, az eddig Jósef Császár alatt is csak Tolerált, vagy El-türtt Reformáta Vallást a szelid II-dik Leopold alatt (Articulu 26) Közönségesen gyakorolható, és a Bécsi s Linczi Pacificatiók megújított értelme szerént tökéletes Szabadsággal bíró vallássá emelte az akkori Elöljáróságnak, mind a szükséghez, mind a jó alkalmassághoz képest el-kerülhetlen kötelessége vala, egy újabb, és alkalmatosabb Templomról, ismét gondoskodni. Nem is múlt ez a szent kötelesség, sem az akkori buzgó Elöljárókon, sem a köznépen, kik az a végre reájok repartialandó Summának lefizetésére magokat önként ajánlván, s kötelezvén, más egyéb Fundusaikhoz is támaszkodva, az 1798-dik Esztendőben, Tiszteletes Bonyhai

Sándor Úr Predikátorságában, Hegyesi István Fő-Bíró-ságában. egyesült erővel le-tették azon talp-követ, mellyen 5 esztendő alatt, 1798—1803-ig önnön költségeiken felállították, s létre hozták ama köztünk diszlő, ékes bámulatos, különös remek idomú Templomot, aholillő Tornyával együtt, melly mindeneknek figyelmét, s megtekintését megérdemli. Építői voltak: Fischer Ágoston, Kecskeméti Kőmives Meister, ki azt a Kecskeméti nagy Catholicum Templomnak formája szerént rajzolta, s készítette. Ács mestere: Novák Gergely. Az Asztalos munkák készítője, Czere István, Nagy Váradi Asztalos mester. Festő, Aranyozó Piringer János. A repartiált Summák Incassátora, vagy Perceptora: Gacsári János ki sok esztendőig Törvény Birája, 2 esztendeig pedig Fő Birája is vőlt ennek a Helynek. Építő Curátorok: Sárándi Bálint, és Gyáni János, ki hasonlóképpen több esztendőig Fő Biróságot, Eskütséget, és később ismét Curátorságot viselt. Felvigyázó, és Napszámok-sokra ügyelő: Z. Tóth Pál. Különös előmozdítói voltak e szent czélnek: G. Nagy István, akkor tájban is; de később is, mind öszve 14 esztendeig vőlt Fő Biró Daru Mihály, ugyan csak Fő Biró, és Csala Sámuel Notárius, későbbben Uradalmi Kasznár.

A Templom le-írása: Néz ez homlokkal Délre, és nyúlik Északra. Hossza 22 öl; szélessége 9 öl, és 2 láb. Bölthajtásra épült 6 egyenlő izomban: mind egyik Bölthajtásról, öt öt aranyozott Csillagok függnek, és mindenik Bölthajtás alatt egy egy Ablak Keletre, és Nyugotra Körül van mindenütt egyszeres Karral, vagy Folyosóval: a Karok alatt ismét Bölthajtások, mint fellyül; — ki-vévén az Éjszaki Bölthajtásokat, mellyeken fellyül csak egy Nagy Bölthajtás terül el, hol annál fogva szabad ki-látású, tágas, és téres Kar van az Ifjúság számára. A Délfelől eső Karban, vagy a Homlok részben

a Torony alatt, a közepső két oszlopok között előre kanyaruló fronttal, hely vagyon hagyva Orgonának, de most csak a Kántor, és több Belső Személyek foglalnak helyet ott az oskolás Gyermekkel, Catedrája sárga fejjérrel vegyes gyöngy színű, és ékes aranyazású fából készült. Ugyan olyan színű, és aranyozású a Predikátor Szék is, mind kettő a Templomnak Nyugoti oldalában, középen ²³⁾ — Az Úr Asztala Cancellussal be-kerítve, és szényeggel be-terítve. A közönséges Székek mind Fenyőből, az említett színre festve, előlről hasonló aranyozásokkal. A Keresztelő Hely, az Úr Asztalának Cancellusán belől, az Északi részen. Nyugoti oldalán van egy Porticus székekkel, mellynek két Ajtaji vagynak, egyik a Predikátornak északra, másik a Köznépnek számára Dél-felől. Homlok részén van a Fő Ajtó a Torony alatt Kelet is, és Nyugotra a Porticusból befelé egy egy Ajtó, melly mindenik két felé nyíló: úgyszinte a Déli és Északi Karokba is kívülről 2 Ajtó Az Északi Karba belőlről is van már most hagyva egy másik Ajtó, hogy a Comuniókor a Karbeliek a külső levegőre menni ne kénytelenítettessenek. A Padimentom deszkázva van, a Templom Fedelezetje sindelyes. A férjfiak az Északi; az Aszszonyok a Déli részen foglalnak helyet. — Közbbül ülnek a Tanácsbeli Elöljárók, vagy a Birák, a Cathedrával, és Úr Asztalával szemközt. Homlok részén a Templomnak, a Fő Ajtó felett, ezen felül-írás olvastatik :

„A TELYES SZENT HÁROMSÁG EGY ÖRÖK ISTENNEK Tiszteletére a Füzes Gyarmati Helv: Conf. lévő Ekklesia tulajdon költségén építtette az ISTEN-nek ezen Házat, ÚR Születésének MDCCCIII-dik Eszt.

Isten! ki Vezérünk vagy minden szándékban.

²³⁾ A Cathedra először a Napkeleti oldalba volt, de onnan csak hamar a Nyugotiba tétetett által.

Dicsőítsd-meg Magad e Földi Hajlékban“.

Fel-szenteltetett ez a Templom, a mondott 1803-dik Esztendőben Október 15-dik napján, Nagy Tiszteletű Földvály József, Debreczeni; és Nagy Tiszteletű Léway Bálint Mező-Túri Predikátorok által, a Debreczeni Reformatus Collegiumból is hozattatván Harmóniával éneklő Ifjak, vagy úgy nevezetett Cántor Deákok.

Ugyan ez alkalommal kereszteltettek az Új Templomban 7 Személyek, kiknek neveiket meg-lehet látni, a Keresztési Matricula 171-dik lapján. Esketés nem volt: Úr Vacsorája osztatott a szokás szerént. Ugyan akkor volt, a leg-első Vásár Fűzes Gyarmatonn, akkor nyervén meg az, abbeli Priviligiumát, a Mező Városi nevezetel együtt.

II. A Tornyokról.

A régibb időkben, a Protestánsok Templomai minden Tornyok nélkül voltak épülve, részint azért, mert azoknak építése a Királyi Resolúciónál fogva nem volt Szabados, részint pedig, mivel a mi Ekklesiánk a szakadatlan Zűrzavarok, és Vallásbeli egyenetlenségek közt, különben is felette nagy ügyyel bajjal fundálódhatván meg, elégségesnek tartották, ha csak Templomot építhettek is, a tartozván leg-inkább és közelebből az Isteni tisztelet gyakorlására. De ellent-állott ebben sok Ekklesiákra nézve, a Népnek csekély volta, és annál fogva, s több okokra nézve is, a költségnek nem léte. Akármi okból esett légyen pedig a Templomoknak Tornyok nélkül való építtetése: elég az hozzá, hogy a Fűzes Gyarmati Ekklesiában, a régibb időkben semmi Tornony nem volt.

Leg-elsőben, 1759-dik Esztendőben, Tiszt. Szi-lágyi György Ur Predikátorságának vége felé, Oláh János

Biróságában épült itt egygy Fa Torony, hoszszu sugárral, egy a Templomtól külön lévő helyen, közel mellette. Kezdték építeni 21-dik Májusban, és elvégezték ugyan azon Esztendőben, Novemberben.

Építő Mestere volt Oláh József Ur, akkor Szeghalmi Malom-mester, a mint a Tiszt. Szilágyi György Ur jegyzéséből láthatni, az 1-ső Matricula végénn.

Második Torony, ez a Mostani Nagy Kő Torony, mely a Templomnak Déli részén, azzal öszve ragadva, és ékes Frontjával a Piaczra nyulva, annak falaiból 22 Klafternyi magasságra emelkedik. A Kőfal magassága 14, a Tető 8 ölnyi, két rendbeli alsóbb és felsőbb, mindenütt 4, 4, Gombos, Kelepczés, és Csillagos fíjókokkal.

A Tetőnek Észak felől való Sugárja, 1819-dik Esztendőben, Julius 28-dik napján, délutánni 3 és 4 órák között, éppen a közönséges Isteni tiszteletnek ideje alatt Égi Tűz által meg üttetvén, (nagy szerencse, hogy száraz volt a menykő, és nem gyújtott) és ekképpen egyik oldala tudni illik az Északi, csak nem egészszen a Nagy Fél Gombig le-törettetvén; de egyéb részeibenn is mind az előtt, mind kivált ekkor a nagy rázattatás miatt meg-rongáltatván, szükségessé tette a Reparációt, melly akkor hirtelenében csak deszkákkal pótoltatván a romlás, meg is lett mindjárt a következő 1820-dikban, a mikor osztán a Templom is egészszen reparáltatott. A Torony tető az el-avult sindelyek helyett, uj sindelyekkel borítottatott, és az eddig volt hamu szín festék helyett, zöld szín festékkal, mint állandóbbal vonattatott-bé, Nemzetes Vári János Fő Biróságában. Reparátora az Ács munkában volt Gyulai Ács mester Ziegler Ur. Építető Curátor: Nagy P. István.

1834-benn ismét, Octóber 15-dikénn reggeli 7 óra előtt, mintegy 2 fertálylyal, irtóztató Földindulás által

rázattatván meg, mind a Torony, mind a Templom elannyira, hogy a Harangok magoktól összeverődván, szollottak; de a Templom falai, és Bolthajtásai is, sok helyeken megrepedeztek, a Tornyon, és Templomon lévő sindelyek is már, meg-avultak lévén, a következő 3 esztendőekben, mind kívül mind belől, ismét általán fogva reparáltattak, Huszár István, és Nagy P. János Fő Biróságokban. Építtető Curátor volt: Dara Mihály.

A templom tetejét sindelyezték Helybeli Molnár-mesterek: a Torony tetejét festésével együtt Balthasár Dániel: az Óra-mutatót ki-festette újra Kádár Dávid: a Templomot belől reparálták Gyulai kőmivesek; kívül pedig a Toronnyal együtt Fakó Gábor, Deretskei Kőmives Meister.

* * *

III. A Harangokról.

Először az Ekklesia csekély, és kised voltához képest, a mikor még Torony sem volt, elég volt tsak egy bizonyos fa lábakonn álló kitsiny szerű Harang is, a mellyel jel-adódjon az Isteni tiszteletre és bár tsak ez a Harang még ma is meg volna! ez is sokat segíthetne bennünket a Gyarmat régiségének bizonyosabb esméretébenn. 1750-benn Szilágyi György Prédikátorságábann öntetett e mellé, akkori Fő Biró Vida János Budán, az Ekklesia költségénn egy másik, és ennél nagyobb Harangot, a mint iratik a Matricula végénn a mely még ma is meg-van, és most már Kis Harangnak vevezetik. A rajta lévő Inscriptió fellyül, Német nyelven ez; „Goss mich in Ofen Joseph Steinstoeh,“ azaz: Steinstoeh József öntött engemet Budánn: azután Magyar nyelven így: „Ezt a Harangot öntette a Füzes

Gyarmati Reformata Szent Ekklésia, önnön maga saját költségével, Istennek dicsőségére, Anno Domini 1750, die 16-ta Julii.“ 1750-benn tehát 2 Harangja vólt már a Füzes Gyarmati Ekklesiának, egyik az a Régibb, és Kisebb, másik az ujonnan öntetett, és még most is meg lévő, abban az időben Nagyobb; most pedig már Kisebb Harang. — 1766-ban, Szeptember Hónapban, Kovács János fő Biróságában ismét készítettett az Ekklésia, a maga költségén egy uj Harangot, hihetően az Első Harang ebbe öntetett, és azért nincs már ma meg. — Ez az ujonnan öntetett Harang nem soká tartott, mert 1794-dik Esztendőben, G. Nagy István Fő Biró, abból egy nagyobb, és szebb szavú Harangot öntetett Budánn és ez a mostani Nagy Harang. A rajta lévő Inscriptió ez: „A Tellyes Szent Háromság Egy Örök Istennek tiszteletére, öntetett ez a Harang, a Füzes Gyarmati Helvética Confession levő Szent Ekklésia közönséges költségével Budánn, 1794-dik Esztendőbenn, G. Nagy István Uram Fő Biróságában. „Leg-alól a Harang körületénn ez a Német irás van; „Goss mich Josef Brunner in Ofen, 768 font az az Brunner Jósef öntött engemet Budánn, 768 font 7 Mása és 68 font.

* * *

IV. A z ó r á r ó l.

Óra leg-először, 1785-dik Esztendőben, készült az 1759-ben épült Fa Toronyban Turi Órás Steiner András, és Dadai Oláh Pál által, E. Nagy István Curátorságában; még pedig először Csengetős Óra volt ez, mely osztán 1708-ban fordittatott Fertályos Órává, ugyan csak Dadai Pál által. 1785 előtt nem lévén Toronybeli Óra, hi-

hetően ezért verődtek mind a Parochialis Házba, mind az Oskola Rectoriba Fali Órák, az Ekklésia által (a mint a Curátori Számadásokból látható) hogy így mind a Harangoztatás a Predikátor részéről mind a Gyermekek tanításának ki-szabott ideje, az Oskolai Tanítók részéről, annál inkább observáltathassék. — Az Oskolás Gyermekek kedvéért állítódott fel pedig bizonyosan az Oskola Udvaránn volt Csengettyü egy Fa oszloponn, hogy az által az Oskolába való fel-jövetelnek ideje, hallatós szavánál fogva ki-jelentessen, mint szintén az Oskolából vala haza eresztésnek ideje is, mind a Fiu, mind a távolabb eső Leány Oskolabeliekre nézve. — Ez hihető a Csengetős Óra meg-szünése után is meg volt, hogy legalább a Csengettyünek vegye valami hasznát az Ekklésia; de mivel egészen cél-aránytalan volt ez, kivált akkor, már mikor különben is volt Óra; még pedig fertályos Óra a Toronyban; sőt sok scandalumotis okozott minden rend nélkül, vagy kellett vagy nem, huzattatván a gyermekektől, az én időmben végképpen Cassáltatott, és most már az Ekklésia Granáriumábann áll, s hallgatásba van. — Ez az Óra, különböző időkben, különböző személyek, néha Lakatos Mesterek, néha Leány, néha Fiu Oskolabeli Tanítók, néha Harangozók által is igazgattatott. Leg-huzamosabban igazgatta, annak készítője, Dadai Oláh Pál, és ennek fiai. — 1836-ban reparálta egészen, ide való Lakatos mester Kádár Dávid, ki bának is vele az ólta.

*

*

*

V. A Paróchiákról és Oskolákról.

Mind a Paróchiák, mind az Oskolák, az ő természeti rendeltetésüknél fogva, mindenkor a Templomnak

szomszédjában, vagy leg-alább közelében voltak, noha különböző időkben, különböző helyekenn.

A Régi Parochialis Ház, a mostani Parochialis Udvarnak lábujában, az Északi részénn, a Templomnak Észak-nyúgotra eső Dombonn volt-épülve, — el-különözve, és félre-esve az Útczától, hová, a mostani Fiú Oskola háta megett volt a Bejárás egy sikátoronn; és úgy egészen ellenkező helyzetbe a Mostani Parochiával, melly annak ellenébe épült a Déli részen, a Piacz felől Nagy Gátfelé vivő Útczára. Formája L forma görbe Épület, olly formán, hogy L-nek talpa esik Délre az Útszafelől 2 Kő kéményekkel, Nád-tetővel, Tűzfalal az Útsza felől eső rész, Napkeleti végén, északi vége deszkázott; belől 3 Szobákkal, ú. m. Tanuló, Tiszta, és Lakó, s egyszersmind Cseléd Szobával, egy konyhával, kamarával, és Kő pinczével egy fedél alatt. Belső Hosszasága: 11 öl, 5 láb: Külső hosszasága 7 öl Szélessége 4 öl, 4 láb. Építettett 1807-ben Idősb. Daru Mihály Curátorságában. Vályog Épület egészen, ki-vévén a Tanuló Ház elébe Északra húzott kő falat, és az említett Tűzfalat, s pinczét: Van a Parochia Udvaránn, több szükséges Épületekkel együtt (u. m. Istáló, Sertés, és Tyúk ólakkal, s egy kamarával együtt) az Ekkle'siának, egy 6 öles hosszú, és 3 öles szélességű Granariuma is, téglafundamentomú; de vastag vályug oldala, mind két végén tűzfalal épült, Cseréppel fedett 2 Osztályos, Alsó és Felső, mellynek egy része a Predikátor; másik ismét az Ekkle'sia használatára van rendelve: az Utczára nyiló kettős ajtó az Ekkle'siába; a belső Ajtó pedig a Parochialis Udvarból, a Predikátoréba vezet. Épült ez Mészáros István Curátorságában, 1825-ben.

A Fiú Oskoláknak is, itt a Templom körül különböző helyeik voltak. A régibb időkben ott volt ez a hol most az Uradalmi Mészárszék van a Nagy Gát

melletti Innentső Ér-parton, egész 1773-kig a mikor Huszár István Curátorságábann épen a Templom szomszédjába, a mostani Udvarára tétetett által, ekkor épülvén itt egy Görbe, vagy L formájú Oskola. Ez tartott 1790-ig a mikor Lázár Mihály Curátorságában, ismét egy másik Egyenes hosszúságú Oskola építtetett a mostani ismét L formájú Oskolának Napnyugotra eső hosszú része, egy Rectori Szobával, a Déli végén, s konyhával együtt; ismét egy Praeceptori Szobával, és Konyhával az Északi végenn, Közbbül 2 Classisok, mindenik Classis, ajtajával szemközt, a maga Tanítója házának ajtajával. — 1815-benn, 2 Fiú Praeceptorok introducáltatván a Tanuló Gyermekek számos völtához képest: akkor mindjárt az Oskola nem bővítettett; hanem azzal által ellenben, az Útszának másik szegletén, a Léway féle Házban, — melly ekkor a Város birtokában völt, ugyancsak somszédtságában ez a Város Házának tanította hol egyik, hol másik Praeceptor a maga Tanítványit, egész az 1828-dik Esztendeig, a mikor már az az előtti esztendőben, (1827) el-végződvn az Oskolának bővítése, Dél felől L formára ki-nyújtatván az a Piacz felől való szegletig, Mészáros István Curátorságában, az ólta a Fiú Oskola 3 Tanítói mind itten laknak, az Oskola Rector egy Deszkával ki-pádimentomozott Szobában a Piacz felől való végén, mellyhez egy Oldal ház is vagyon ragasztva; a 2 Praeceptorok pedig a Rector házával által-ellenbe együtt egy külön szobábann. A régi Rector quártély az Utszáig ki-tóldatván az L talpának végéig, Classissá fordítottatott; a régi Praeceptor lak pedig, a Rector Granariumává. Az egész épület Náddal fedett, 3 Kő kéményekkel s deszkázott végekkel Belső Hosszasága az egész Oskolának 19 Öl és 2 Láb. Szélessége 3 Öl, és 4 Láb. Külső hosszúsága: 10 Öl, 4 Láb — Szélessége: 4 Öl, 2 Láb. Az Oskola Udvarán semmi Épület sincs. Körül a

Templom fölől Deszkával kerített, egy nagy Kapuval. A Leány Oskolának is, szinte illy különböző helyei voltak. Először volt ez, a már nevezett Piacz Útcza túlsó szegletén a Város Háza mellett (melly idővel a Léway Háza, majd a Városé, majd később az egyik Fiú Oskola helye, és Praeceptor Lak lett, most pedig már az én tulajdonom). Később tevődött által mostani Helyére, de mikor, s mely esztendőben? nem tudatik. Annyi bizonyos, hogy már 1780-bann Beke Pál Curátorságában, nem csak itt volt; hanem ezen a helyen ki is tóldatott. Hihetően az 1774dik Esztendőben történt ez; és így mindjárt a Fiú Oskola ezen mostani helyére lett hozattatása után következett esztendőbenn; mert a Nyilas Bálint Curátori számodásában, nyilván olvasható, hogy a Pékes Mátyással eserélt Tanító Házért fizetődött 20 Vft.: e szerint hát Pékes (vagy más névvel Princz. vagy Piksz) Mátyás jött csere útján az előbbeni Leány Oskolába, mint maga házába; a Leány Tanító pedig ide a Pékes Mátyás házába, és ez bizonyosan nem elégséges lévén a Tanítónak, és Leány Tanulóknak szükségükre, úgy bővítettett osztán a nevezett 1780-bann. — Ezen mostani Formájában épült 1793-ban Sári Péter Curátorságában. Hossza: 14 Öl, 3 Láb: Szélessége, 3 Öl, 3 Láb.

Nevekedvén apródonként a Várossal együtt, a Tanító Leány gyermekeknek száma is, 1809-dik Esztendőben, egy másik Oskoláról is kezdett gondoskodni az akkori Elöljáróság, azt határozván, hogy az Innen a Gáton lakó Leány gyermekek ugyan, ezután is a Régi Oskolában maradjanak, s tanittassanak; de már a Túl a Gáton lakóknak számára, egy azon a részen eső, valami más a végre alkalmas ház, és Udvar vevődjön Oskolának; s így vevődött meg ekkor, az a Nagy Gáton keresztül vezető Utcza nyelvében feküdt I. Kovács András Háza, és Udvara hol 1816-ban épült a Másik Leány Oskola a Can-

torialis Házsal együtt, így neveztetvén az Új Tanító Bálint Péter urról, ki a Leányok tanítása mellett az ólta egyszersmind a Kántorságot is viszi. Ettől az időtől fogva tehát (1809) 2 Leány Oskolák vagynak Fűzes Gyarmaton mellyek az ő fekvésüknél, és idejüknél fogva: Innen a Gáti vagy Régibb, és Túl a Gáti, vagy Újabb Leány Oskoláknak neveztetnek. Ennek a Túl a Gátinak Hossza: 12 öl, 3 láb. Szélessége 3 öl. Lázár István Curátorságában.

Itt következik Töldalékul:

VI. A Temető Helyekről.

Eddig az ideig 4 különböző időkben, a mint fellyebb irintetett:

1-ső Temetkező Hely volt itt is, mint másutt mindenütt a régibb időkben, a Templomunk épült, sok ember tsontok, és kaponyák, sőt selyem ruha darabok is ásattatak-ki onnan: ma is elég számmal találtnak ugyanott az ásás után.

2-dik volt a Helység Napkeleti szélén, a hol már most egész Útca van hosszú sorba nyúló Házakkal, és a Temető Kert nevet mind e mai napig fenn tartja; mert előbb Temető, azután pedig szőlős kert is volt itt.

3-dik: a Helység Déli szélén; de a melly már most a Városba jól ben-esik, a Nagy Útca jobbik oldalán, ott, a hol a Méltóságos Földes Uraság kettős Malma van.

4-dik és Mostani, ugyan csak a Város Déli szélén az úgy neveztetett Mihályhalmi Temető, 1771-dik Esztendő 9-ik Juliusától fogva, a mely napon Csák János 75 esztendő, és Hajdú Mihály felesége 17 esztendő temettettek oda legelőször.

§. 5. Az Ekklesiái, vagy Belső Személyekről úgymint a Predikátorokról, és Oskolai nagyobb, és kissebb, — Fiú, és Leány Tanítókról.

I. A Predikátorokról.

a) Az Első, és Régibb Megülésben: — Kik lehettek a Füzes Gyarmati Ekklesiának Predikátori? nem tudhatni, mivel a mint oda fellyebb mondódott; „a Nagy Kúnsági Venerabilis Traktus Matriculája el-vezett.“ és az nem fellyebb, mint az 1712-dik esztendőn kezdődik; az az: a Pusztulás után következett Második, vagy Mostani Megülésen. De a Fő Tiszteletű Szuperintendentiák Archivumában lévő régi Protocollumban ²³⁾ találtatik ezen esztendőből feljegyeztetve egy tudnillik:

Nyiregyházi Bálint, ki 1675-ben, a Debreczenben tartott Synoduson ordináltatott ide Gyarmatra Predikátornak a midőn ugyan azon alkalommal, Körös Ladányba Hiripi Márton; Bél Megyere Pércsi Pál; Kamutra mely Oláh Helység volt ²⁴⁾ Várallai György rendeltettek.

²³⁾ Ezt a Documentumot is, Nagy Tiszteletű Esperest, Kis Bálint Úr, közölte vélem, a ki azt magából az Eredeti Protocollumból irta-ki.

²⁴⁾ Hogy régen még az Oláh, vagyis Ó Hitű Ekklesiákba, mint p. o. Kamut, Református Predikátorok rendeltettek: arra elég példa van az ekkori időből, tudnillik a Nógrádi Mátyás Püspök életéből, ki az ő Püspöksége alatt, (1665—1681) tartott 17 Sinatok alkalmatosságával, sok izben cselekedte, és gyakorlotta ezen szokást. Így rendelődtek ő alatta Tatárosi János Csetelekre, Kövesdi Péter Mónus Petribe, s. a. t. Lásd a Püspökök életében Nógrádi Mátyás pag: 140. Így rendelődött hát ekkor is, 1675-ben, ugyan csak ő alatta, Kamut nevű Oláh Helységbe, Várallay György.

A honnan látni való, hogy Már 1675-ben nem vólt pusztulásban Gyarmat; mert külömben nem lett vólna szükségé Predikátorra; hanem a mint oda fellyebb is említettem, olyan formán kell gondolni a Traditió nál fogva máig is fenn-forgó 40 esztendei Pusztulást, hogy a Szejdi Amhát Basa pusztításától fogva melly 1660-ban történt, az 1712-dik esztendeig le-folyt időből, ki-kell venni az 1675-dik Esztendő körüli 10 vagy 12 esztendőket a mikor az elszéledett lakosok ismét vissza-térvén, megtelepedtek itt, és itt is laktak, s Isteni tiszteletet is gyakorlottak, mind addig, mig új-fennt, egy felől az 1680-dik esztendő körül dühösködő Törököktől és Tatároktól; más felől pedig később a Rákóczi Ferencz zenebonája alatt fel-támadt Bátskasági Ráczoktól végképp el-pusztitattak.

b) A Második, vagy Mostani Meg-ülés-benn: a mint azoknak neveiket Tiszt. Szilágyi György Úr, a Venerabilis Nagy Kúnsági Szent Tractusnak Matriculájából promeroria ki-irta, — én pedig azoknak pusztá neveiket, és itt viselt Hivatalyoknak idejét, sok keresgélés, és utánna való járás által a találtathatott kútfökből, a mennyire lehetett, sok más egyéb szükséges jegyzésekkel is megtóldottam, — ezek vóltak:

I-ső Helmeczi Mihály, 1712-dik esztendő táján; de erről a pusztá nevé nél egyebet nem tudunk.

II-dik Szent Andrási György, 1716—1720-ig. A mint a Debreczeni Reformátum Collegium Matriculájából, vagy Subscriptionale Protocollumából láthatni; Deákká lett ez 1708-dik esztendőben. Onnan ment Szentestre Oskola Mesternek; azután lett Fűzes Gyarmati Predikátorrá; innen pedig ment Karczagi Predikátornak.

Jegyzés: Az e között, és Helmeczi Mihály között való időből, a nevezett Fő Tiszteletü Superintendentzia

régi Protocollumában, emlittetik még egy másik Predikátor is, tudnillik;

Szathmári Sámuel, ki 1713-bann, a Csatárban tartott Synodusonn ordináltatott ide Gyarmatra, ugyan akkor rendeltetvén Gellára Ujlaki János; de én, követvén a Nagy Kunsági Tractus Matriculáját, s az után a Tiszt. Szilágyi György Úr jegyzését, e szerint raktam fel a Numerusokat.

III. Őri József, 1720—1724-ig Erről semmit egyebet nem tudunk.

IV. Túri Sebestyén, 1724—1732-ig. A Debreczeni Reformatum Collégium Matriculájába, mint Deák 1710-benn irta bé magát, még pedig: Első volt a Grádusában. Académiákról le-jövé, ide való Prédikátorrá lett, és ugyan itt holt meg is, 1732-benn.

V. Kállai István, 1732—1742-ig Deákká lett 1722-benn.

VI. Pap Ferencz, 1742—1750-ig. Deákká lett 1730-bann. Ennek idejében mondják, hogy meg-égett az Ekklésia Matriculája.

VII. Szilágyi György, 1750—1761-ig, 23-dik februáriusig így rekesztvén be a Matriculát: „Claudite jam rivos pueri, sat prata biberunt.“ — Ez a derék Tiszteles Férfinj, vólt az itteni Mitriculáknak legelső kezdője, és minden Ekklésiánkra tartozó dolgoknak szorgalmatos fel-jegyzője; sok tekintetben pedig, úgymint a ki, — a mint oda fellyebb is láttuk, — Vida János Biróval együtt, az Isten házát — az Első, vagy Régibb Templomot, régi romladozásiból ki-építtette, szennyéből ki-vetkeztette, — a Templom mellé Tornyt is építtetett, azt Haranggal el-

látta, az Úr Asztalát is, annak méltóságához illő készületekkel felruházta, és ékesítette, az az előtti cserépedényeket, mind Értz Edényekké változtatta, — volt e mi Gyarmati Ekklesiánknek, mint egy Státora és Második Meg-fundálója. A fellyebb említett Pap Ferenczel együtt, ugyan azon 1730-dik esztendőben subscribált a Debreczeni Anya Oskolában. Onnan ment a Hajdú Böszörményi Oskola Rectorságra; majd ismét ennek végeztével, a külső Országi Académiákra. Onnan vissza-térvén, elébb a Karczagi; majd később a Füzes Gyarmati Lelki Pásztorságra, innen a mint Traditio tartja, ment ismét Török Szent Miklósra. Kár hogy ezen nagy érdemű Lelki Atya, kinek olly sokat köszönhet Ekklesiánk, tovább is ennek kebelében meg nem tartatott Ő égő és világos szövetnek vala; de Gyarmat tsak kevés ideig örült az ő világának! Éljen hát legalább és pedig Örök áldásban éljen drága emlékezete az Utó-kornál; áldásban még a sir fenekén el-hamvadva is betses poraiban! Ennek Fija volt az a Szilágyi György, ki 1760-ban Subscribált, és lett előbb Deretskei Rektor majd Tépei Prédikátor, a mint jegyezve találtam a Collegium Matriculájában, hol Füzes Gyarmatinak neveztetik, az ő akkor itt Predikátorságot viselt Édes Atyáról. Itt Gyarmaton 5 Gyermekei születtek, a mint a Matricula mutatja, úgy mint: Sófia, kinek 1752-ben, Februárius 15-dikén történt halálát, nagy lamentálások között írja-le: „Az én Leányom Sófia Csak kilencz napi vala: Sok kinok közt meg hala. Tanítás a Szüzekről, Búcsúzás a Szüléktől, Hólt teste felett vala „Cor.: X: 2 V-ből T. P. F. által, hihetően Antecessora, Tiszt Pap Ferencz Úr által predikáltatva el, a ki vagy pihenésben volt itt, vagy valamelly közel való Ekklesiában lakott, — továbbá: Jósef, István, ki idővel hires Karczagi Fő Biró volt, — Juliánna és Mária.

VIII. Oláh Dadai András, 1761—1763-ig Subscribált 1737-ben, lévén a Grádusában 7-dik. Született Nemes Szüléktől Dadán, a honnan ragadttrá, és familiájára, a Dadai nevezet. Vólt ugyan csak Hajdú, vagy Rácz Böszörményi Rector; azután Predikátorságra lépven, először Déva Ványán, 6 esztendeig; azután Körös Ladányban ismét 6 esztendeig, itt pedig Füzes Gyarmaton, 2-tőig viselte azon Szent Hivatalt, 1763-nak Aprilis Hónapjáig, a mikor meghólt, ugyan csak itt ez Ekklesiánknak kebelében. Ez a Tiszteletes Úr vólt, a még most itt virágzó Nemes Dadai Oláh familiának törzsöke. Tulajdon fia volt Dadai Oláh Pál, Lakatos és órás Mester, ki itt megtelepedvén, sok ideig igazgatta a Toronybéli órát, mellyet, Steinerrel együtt ő készített. Ennek Fijai ismét; Sándor, Pál, József, Lőrincz, és Dániel.

IX. Mogyorósi Sámuel, ²⁴⁾ 1763—1764-ig ki magát a Matricula végén, Léway Mogyorosi Sámuel

²⁴⁾ Mogyoróssy Sámuel — lévai Mogyoróssy Zsigmond komádi predikátornak testvérje (?) lehetett. Sámuel 1755-én Ultrajekti Akademián tanult (mint a birtokombeli egykori könyvében neve saját kezüleg van beírva). — Említett Lévai Mogyoróssy Zsigmondról azt tudom, hogy Léváról szakadt Biharba Komádiba, s ott predikátor vólt. Eme Zsigmond a Neoquistica Commissio előtt ősi nemességét, meghiteltetett tanúkkal igazolta (mely okmány irattáramban megvan), melyből felderüll, hogy édes attyok Mogyoróssy Zsigmond kapitány vólt, Léván lakott, s halálát a lovároli leesése okozta. Léván lakott saját telkén. És a családág amonnat neveztetett Lévai Mogyoróssynak. Örök emlékül jegyzem eme tájékozást ide id. Mogyoróssy János m. m. igazgató. Megjegyzendő az is; hogy a komádi reform.-szentegyházi szószéket, mely e század negyedik évtizedében még fenn állott, Mogyoróssy Zsigmond predikátor saját költségén építette.

elnekis írja. Vólt csak egy esztendeig 1764-nek Május 2-dik áig. Erről többet nem tudunk; hihető, hogy csak valami Interimalis Predicátor vólt. Különös, hogy a Halottak Protocollumában, minden meg-hólnak neve után jó Epithetont tett; „jó ember, jó asszony, jó legény, jó leány s. a. t.“ mintha az ő idejében csak a jókra került volna a Halál; vagy talán az élők is, mind jók lehettek akkor. (?)

X. Pápai János, vagy egész nevével, — a mint maga is sokszor írja: Pápai Hegyi János, — 1764—1779-ig exclusive a mint maga ő ki-fejezi, ezt tévén utánna: „Aris ergo dehinc nostris abscedito“ Született Madarasonn, a Nagy Kúnságban. Debreczenbe menvén, Deákká lett 1735-benn, a nagyhirű Szuperintendens Fő Tiszteletű Szilágyi Sámnnel együtt egy Grádusban A Collegiumból ment a Karczagi Oskola Rectorságra Azután Académiákról haza jötte után, Predikátorrá lévén, az Abádi Ekklesiában a Tisza mellett 16, a Füzes Gyarmatiban 13 esztendőig szolgált; még pedig mint hatalmas szavú, és elő-adású Lelki Pásztor, olly nagy hirrel, és dicsérettel, hogy ötet a mai élő Öreg emberek szinte el-ragadtatással emlegetik. Vólt a mellett nagy és magas termetű, mely által külsőképpen is nevelte tekintetét. Ugyan csak itt nállunk Predikátor-ságának le-mondása után ²⁵⁾ 19 esztendőket töltött pihenésben ön-maga házában, de azonban úgy, hogy azon idő alatt a Sákramentomok ki-osztásában, az utánna következett Lelki Pásztorokkal, részt vett halála órájáig; mely történt 1798-bann, Márczius 26-káu, 80 esztendőskorábann. Két rendbéli Feleségei vóltanak. 1-ső Besnyő Judit, ki már itt Gyarmatonn laktábann temettetett-el

²⁶⁾ Tiszt. Pápai Ur Resignationalis Levele, most is meg van, és látható Ekklesiánk Archivumában. Ismét, kár, s fájdalom, hogy a derék Lelki Pásztornak e lön sorsa!

33 esztendőös korában, 1765-benn Deczember 6-dikánn, Kettős Tanitással. Egyik Actor vólt felette, Tísz. Tatai István Úr, ki Sid: XII: v. 7; másik Tísz. Lovasi József Úr, kik Jób: XXVII. 2—6 viből, predikáltak felette. Ettől a feleségétől, még Tisza-Abádonn születtek ezen Gyermekai: 1) Ifjabb Pápai János, ki 1766-bann subscribál, s 1768-ban lett ide való Preceptorrá, s itt esztendeig szolgált. Meg-házasodván ez 1781-benn, 2-án Febr. Molnár Máriát vette feleségül, kivel Udvariban copuláltatott. Meg-halván pedig ő itt helyben, 1789-ben 39 esztendőös korában, Özvegyét Molnár Máriát, Deák István, Körös Ladányi Leányok Tanítója vette el, 1790-ben 15-én Deczemb. 2) Másik Fija vólt Pápai Márton, ki subscribált 1774-ben, lett T. Löki Rectorrá; azután Udvarii, majd Püspök Ladányi Leányok Tanítójává és ott holt meg is.. 3) Pápai Sára, ide való lakos, Néhai Szőke Márton vólt felesége. — II-dik felesége vólt: Sárándi Ilona, Helybeli köz-lakos Sárándi Bálint Leánnya, kit elébb ide való Rector, és később Nótárius Pataki István vett vólt el; ennek halála után pedig ő, özvegyiségében vette-el. Ettől ismét születtek itt helyben 6 Gyermekai, úgy mint: 1) Dániel, ki 1766-ban született, s idővel itt közlakos lett, vévén feleségül Körös Ladányból Marti Sárát. Ettől való Unoka gyermekei most is köztünk élnek. 2) Susanna, Helybeli lakos Néhai Bálint István vólt felesége: ettől is van köztünk egy Unoka gyermeke: Ifjú Bálint István. 3) Judit kit 1794-ben Túrkevi Kántor, Szerző János vett-el. 4) Bénéámin, ki születése után csak hamar meg-hólt. 5) és 6) Beniámin, és Rákhel, kettős gyermekei, kik hasonlóan csak hamar elhóltak.

XI. Szondi György, 1779—1790-ig. Eredetét vette ugyan azon nevű Édes Attyától, ki Szikszón viselt Rectori Hivatalának, és Académiai pályafutásának el-vég-

zése után, először Kenderesi, azután Török Szent Miklósi; majd Mező-Túri Predikátorrá, és végre a Nagy Kúnsági Tractus Esperestjévé lett. Deákká lett 1762-benn. Académiáról lett haza jövetele után lett először Tisza Szent Imrei Predikátorrá; azután ismét ide valóvá, a mondott idő alatt. Ez is igen hatalmas szavú, és Pápaihoz hasonló derék Predikátor volt. Esztendeig, hivatalából való ki-tétele után ²⁶⁾ pihenésben volt itt, Gyáni András Házánál. Innen ment Burára Predikátornak, és ott holt meg is. Felesége volt: Négyesi Klára, kitől született még Tisza Szent Imrénn Lajos Fija, ki Berettyó Újfalu Rector, azután Vésztői; majd Kis Perogi Predikátorrá lett. Itt helyben születtek ismét 2 Gyermekei, úgymint: György, ki csak hamar meg holt, és Mária 1789-benn.

XII. Bonyhai Sándor, 1790—1818-ig. Született Debreczen Városában. A Togátus Deák Ifjak közzé, 1775-benn irtafel magát, hol eltöltött Deákságának esztendeje után, lett a Kis Új Szállási Oskola Rectorává, majd az Erlangai Académiáról vissza-jöven, a nevezett időben e Füzes Gyarmati Ekklesiának 28 esztendőig Lelki Pásztorává, egyszersmind a Nagy Kúnsági Egyházi Vidéknek idővel Assessorává. Ennek idejében épültek uz Új Templom, és Torony, nem különben a mostani Parochia és a Túl a Gáti Leány Oskola. Hitvesétől Kádár Juliannától, születtek 6 Gyermekei: 1) Sándor 1791-benn, ki csak hamar meg holt, 1795-ben, tanítván felette Tiszt. Bátorkeszi József Úr, Körös Ladányi Predikátor, Búcsúztató verseket mondván Szeghalmi Rector, Jezerniczky Ferencz, 2) József 1793-ban, a Debreczeni Collegiumban, hol eskütt Deák is volt, végezvén tanulását itt helyben Füzes

²⁷⁾ Az Ekklesiának T. Szondi György Ur ellen való panassza, és a Nagy Kúnsági Tractusnak az ő elmozdittatásáról szolló szenten-tziája, megvan az Ekklesia Archivumában.

Gyarmati Rectorrá lett, most Tisza Füredi Predikátor. 3) Julianna, 1796, ki csak hamar meg holt, 1799-ben predikálván felette Tiszt. Angyán János Úr Szeghalmi Predikátor és búcsúztatván Helybeli Rector, Marjai Sámuel Úr. 4) Therézia, 1798-bann, ez is csak hamar elhalt 1802-benn, Predikálván ismét T. Angyán Úr és Búcsúztatván Helybeli Rector, Farkas János Úr. 5) Julianna ismét, 1802-benn, ki hasonlóúl megholt 1803-ban, predikálván ugyan csak T. Angyán Úr, búcsúztatván Helyben Rector, Keresztes János Úr. 6) Béniamin, 1805-ben, 17-én Octobr. Lett idővel Mező Berényi Notáriussá, és azon Hivatalt viseli most is. — Hivataláról önként lemondván a Tiszteletes Atya 1818-bann, nyugalomban élt ugyan itten önnön házában, a Sacramentumok ki-osztásában részt vévén, 17 esztendőig, most Mező-Berényben lakik, kissebbik Fijának, Nótárius Bonyhai Béniamin Úrnak, (ki magát Simon Bonyhainak is írja,) társaságábann.

XIII. Gacsári István, 1818-tól fogva, e jelen időig, melyben ezeket írom. Származásomat vettem ezen Füzes Gyarmati Szent Ekklesiának kebelében, 1791 benn, Deczember Néhaj Gacsári András, és mostan is élő, s férjnél ugyan csak itt való lakos, Nemes Czeglédi Péternél lévő Gyáni Erzsébet Szüleimtől, a mint Kereszteltettek 1-só vagy Régibb Matriculájában, a 123-dik oldalon, a legutolsó sorban látható, — megkereszteltetvén ugyan azon hónap 27-dikénn, Anteceszorom Tiszt. Bonyhai Sándor Úr által. (Nevezetes, hogy a Régi Matricula épen rajtam végződik) Oskolába feladatván, az alsóbb Classisban, Kozma Ferencz Praeceptor; a nagyobbikban pedig Farkas János, és Keresztes János Rectorok, amaz 3; e pedig 1 esztendeig voltak Tanítóim, kiktől a Deák nyelv tanulásában egész a Syntaxisig szerencsésen bevezetvén; sőt abban is esztendeig szorgosan gyakorol-

tatván, 1804-benn, ellene álhatatlan önnön indításomból, Édes Anyámnak, s Tútoromnak világos ellenzése ellen) a Debreczeni Collegiumba mentem, és ott az akkori Classisokra ügyelő Professor T. T. (most Fő Tiszt. Szuperintendens) Budai Esaiás Úr által megcseáltatván, a 2-dik esztendő Syntaxisták közzé a Grádus legelejére bévétettem, mely Grádust mind végig megtartottam. A Syntacticában, mint szinte az 1-sőbb Rhetorica Classisban, Tiszt. Tudós Balogh Mihály, Néhai Nagy Körösi Professor; a Pöeticában Fő Tisztelendő Polgár Mihály, Kecskeméti Predikátor, és Duna melléki Fő Tiszt. Szuperintendentziának Generalis Notáriusa; a 2-dik vagy felsőbb Rhetoricában Néhai Tiszt. Tudós Gáti András, Szathmári Predikátor — Urak voltak Közönséges, mint szinte a két utóbbi Classisokban, Tiszt. Tudós Szánthó Dániel, Hegy közti Szent Imrei, Tiszt. Tudós Benedek Mihály, és Ns. Nstes Szánthó Pál, itt Füzes Gyarmati Nótárius Urak. Magános Tanítóim. Végezvén ezen Classisokat, 1807-benn, Subscribáltam, és a szokott Deák ruhában azonnal felöltöztem, tanulván a felsőbb Tudományok Compendiumát, az akkori Encyclopaedicus Cursus szerint, 2 esztendőig, az elsőbbségre, ugyan csak Néhai Tiszt. Tudós Gáti András; a másodikban pedig Nagytiszteletű Dobos József Duna Pataji Predikátor, és a Duna melléki Fő Tiszt. Szuperintendentziában 1-ső Vicze Generalis Nótárius Urak alatt, mint úgy mondatott Praesesekek alatt. Ezen felsőbb Tudományoknak bővebb tanulására menvén által, a Philosophiában Tekintetes Ersey Dániel; — a Mathesisben, és Physicában Nagy Tiszteletű Sárvári Pál, a Historiában, Deák és Görög Literaturában, Tiszt. Tudós Magyar Mihály, a Sidó, és Görög Exegesisben (mely 2 nyelveket 1-ső esztendő Deák koromtól fogva egész Deákságom ideje alatt, az azokat tanító Professor rendelkezéséből, különös gonddal s szorgalom-

mal tanultam. ²⁶⁾ Nagy Tiszteletű Tudós Varga István, — a Theológiában és annak minden ágaiban, Fő Tiszteletű Budai Ésaías Professor Urakat hallgattam. Hat esztendő Deák koromban, — minek utánna az előtt sok számos Tanítványokat, főképp a Poetica, és Rhetoricai Classisokból valókat, privatim tanítottam volna ²⁷⁾ a Tekintetes Böszörményi Pál úr (sok ideig nagy-hirű, s nagytudományú Debreczeni Szenátor, végre Fő Biró) fiai, László, és Imre mellé esztendeig a Professorátustól Instructornak rendeltettem ²⁸⁾. 7-dik esztendő Deák koromban Poéták Preceptora ²⁹⁾ és eskütt Deák; 8-dikbann (a még

²⁶⁾ ²⁷⁾ ²⁸⁾ ²⁹⁾ Az ezen csillagokkal megjegyzett Tanítói pályámon, sok szép elméjű, s jeles tehetségű tanítványaim voltak, kik meg meg annyi ditsekedésem, s örömeim nékem. Ilyenek kiszemelve a többek sorából: „Nagy Tiszteletű Báthori Gábor Ur, Nagy Körösi Első Predikátor, Kecskeméti Tractus Fő Esperessége és a Duna mellyéki Fő Tiszt. Szuperintendentzia 2-dik Vice Generalis Nótariussa, kivel már akkor is, mint Tanító Tanítványával szoross barátságban élvén, a Görög nyelvben annyira mentünk, hogy Homérus Manuálisunkat követve azon metrom szerint széltére Görög verseket irogattunk, s magát, a Fő Tiszt Szuperintendens Báthori Gábor Urat is ilyen Görög versekkel hívtuk meg az Examenre, ki le is jött örömmel: továbbá Tekintetes Sárvári Jakab ur, a Mélt. Deretskei Uradalomnak Fiscális; kit rendkívül ugyan csak Nagy Tiszt. Báthory Gábor Urral együtt tanítottam: Benedek Lajos Hajdu Böszörményi Predikátor Fő Tiszt. Szuper. Benedek Mihály Ur atyafi Öccse, Domokos Sigmond és László testvérek Poetaim közzül: „Vajdai Dobovy Mihály, Sárvári Dániel Fiscális, Lengyel Imre, a remek elméjű Ifjú, Debreczeni Perceptor, Néh. Nagy Tiszt. Professor és hires Poeta Lengyel József hozzá illő fija, Irsai Iray Károly Felső Kubini Kubinyi Agoston, Fodor, Lóczi, Tunyogi a 2. Papszások kik közzül József Ts. Ns. Heves Vármegyének Alispánnya. — Urai Pál, Bereg Vármegye Fő Szolga Birája. Praesességem alatt valókból: T. Elek Sándor, Madarasi, T. Szeél Sámuel, H.

akkor is fenn álló Encyclopaedicus Cursus alatt a 2 esztendőös Deákok közönséges Tanítója, vagy úgy mondott Praeses; ugyan annak végén Contrascriba, 9-dikbenn végre Senior lettem, azon 145 Tanuló társaim közzül, kikkel subscribáltam, egyedül maradván.

Séniorságomat végezvén, 1816-bann Szeptember Hónapban, s circulatio közben itt Hazámban is megfordulván, és predikálván, az akkori Elöljáróságtól, Predikátornak e szent Ekklesiába meghivattam, melly hivatalomba, minekutánna elébb a Göttingai hires Academiábann, (hol a Theologiábann és Ecclesiastica Históriában a nagyhirű Staudlint; a Sidó, és Görög Exegesisben a nem kevesebb hirű Eichorn-ot, és a Homileticában, s Cura Pastoralisban Dávid Julius Pottot hallgattam) egy esztendőt töltöttem, s több Külső Országi Academiákat is, mint a Marpurgit és Heidelbergait meglátogattam volna: 1818-bann, Mártzius 15-dikénn (mely akkor épen Virág Vásárnapja volt) a Nagy Tiszteletű Nagy Kunsági Tractus megegyezésével; sőt magának a Fő Tiszteletű Szuperintendentziának is különös ajánlása után, be állottam, mint Legelső Hazai Predikátor, töménytelen számu, nem tsak Helybeli, hanem Külföldi gyülekezetnek is jelenlétében, Béköszöntő Predikátziomat tartván: Csel X. 29. verséből „Minden ellentartás nélkül el jöttem a Hivatalra: azt kérdem azért, mért hivattatok engem?“ Ugyan azon Esztendőben, Augusztusbann, a Fő Tiszteletű Szuperintendentzia Debreczeni Gyűlésben, akkori Püspök, Fő Tiszteletű Benedek Mihály Ur által, többekkel együtt a Papi Hivatalra felszenteltettem. — A következő 1819-benn, a Berettyó Ujfalui Predikátor, Tiszt. Tudós Tóth György Ur h. Leányával Erzsébet-

M. Vásárhelyi, T. Bethlen Dániel, P. Ladányi, T. Juhász Antal Makói, T. Kis András Csurgói Predikátorok. stb.“

tel, kitől születetik 5 Gyermekeim, kik mindnyájan életben vagynak: „Károly, most 3-dik Esztendőös Deák Debreczenben, Rozália, Eszter, Mária és Justina.“

(Folytatása következik.)

Közli :

Zsilinszky Mihály.

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

Elnöki beszéd

a békésmegyei régész-művelődés történelmi egyletnek

— B.-Gyulán, 1879. június hó 2-án tartott gyűlésén. —

Mélyen tisztelt közönség!

Lelkes honleányok és hazafiak!

Örömmel üdvözlöm egyletünk körében, a közművelődés nemes keblű barátainak e diszes koszoruját, — s elnöki tisztem kedves kötelességét teljesítem midőn egyletünk, és a közönség nevében is, — a lelkesült öröm hálás elismerésével sietek üdvözölni, egyletünk tisztelt kedves vendégeit: Fraknói Vilmos kononok urat a jeles történészt magyar tudományos akadémia főtitkárát és Hampel József urat nemzeti muzeumunk régiségtárának derék őrét, ismert nevű archeologust s szintén jeles tudóst, kik mindketten egyletünknek is kezdettől fogva tiszteletbeli tagjai lévén, — ez alkalommal felkerestek bennünket is, hogy méltán népszerűvé vált és elismert tudományosságuk szövétnekét a mai egyletünk áldozati oltáránál is meggyujtsák s érdekes felolvasásaikkal bennünket szerencséltesse; Isten hozta önöket körünkbe tisztelt uraim, kedves vendégeink! fogadják előre is legbensőbb hálánk és köszönetünk kifejezését becses látogatásukért; melyet midőn ismételve tolmácsolnék: ezennel van szerencsém a gyűlést megnyitni.

Önök tudják, hogy a mi megyei közművelődési egyesületünk kezdettől fogva azon törekedett, hogy felkutassa és egybegyűjtse mind azt, a mi az ország ezen vidékén a tudomány, irodalom és művészet, az ipar és kereskedelem, a gazdaszat és földmívelés, a politika és közélet terén mint megyei nevezetesség tűnt fel. Igyekezünk e eélből felkutatni kitűnő férfaink életrajzát, még pedig nemcsak a politikai, hanem az egyházi és iparos téren is. Szabadjon ez által csak egyet említenem, a ki rendkívüli szorgalommal és ügyességgel

az ipar és gazdaság terén tűnt fel, aki sok tekintetben példányképpül szolgálhat ma is a józan gazdálkodás és iparkodás mezején. Ez **Geist Gáspár** volt, ki itten Gyulán született *) — — — — —

De nem kívánom a t. közönséget elvonni azon élvezettől, melyet t. vendégeink előadásai nyújtani fognak.

Azért teljes tisztelettel felhivom Nagyságos Fraknoi Vilmos urat, hogy előadását Gyula multjáról megkezdeni sziveskedjék.

Göndöcs Benedek.

*) Lásd életét ezen évkönyv 6-ik lapján.

Elnöki beszéd

a békésmegyei régész- s művelődéstörténelmi egyletnek.

— Szarvason, 1879. évi szept. 28. tartott vándorgyűlésén. —

Mélyen tisztelt közönség!

Lelkes honleányok és hazafiak!

Midőn a békésmegyei régész- művelődés-történelmi egyletnek, az előretörekvő derék város körében, ez alkalommal már a második, sorrend szerint pedig 6-dik vándorgyűlését — ezennel megnyitói szerekesém van, elnöki tisztem kellemes kötelességét teljesítve, szívből üdvözlöm Szarvas városának lelkes közönségét, hálásan köszönve az egyletünk iránt nyilvánuló közérdeklődést és szíves fogadtatást, mely mintegy azt látszik kifejezni, és bizonyítani, hogy ahol a tudomány és közművelődés előmozdításán buzgólkodó egylet oly rokonszenves fogadtatásra talál: ott, a tudomány és közművelődés ügye egy oly községnek közös kinese, melynek gyarapítását minden egyes szívén hordja, s — melynek áldását is e szerint minden egyes élvezi.

Egyletünk vándorgyűléseinek célja lévén: koronként a megye minden vidékén éleszteti a tudomány és közművelődés szent tüzét, s kiterjeszteti figyelmünket és munkásságunkat minden — időnként és helyenként — felmerülő körülményre, melyből történelmi, régészeti vagy közművelődési tekintetben hasznót, tanulságot, eredményt remélhetünk: annál fogva jónak látta az egylet is szaktudományilag kezelt ásatást rendezni a mező-túri határban, különösen a Körös mentén; miután köztudomás szerint számos alkalommal találtak már e helyütt különféle régi tárgyakat, melyek részint a folyó medrének ásatása — és tisztításakor, részint a partszakadások alkalmával véletlenül kerültek felszínre, s melyek közül a helybeli főiskolai muzeumban is több érdekes tárgy látható.

Im az ásatások kívánt eredményre vezettek, ez által a város, a megye, s így közvetve hazánk történelmének multjához ismét járulha-

tunk egy porszemmel, egy parányi adattal. — Mert minél szélesebb körben, minél általánosabban el kellene terjedve lenni a tudomány azon sokszor hangoztatott elvének, hogy a föld gyomrából egyes alkalommal felszínre kerülő bármily kisszerű csekély tárgyakat nem szabad benne elpusztítani, megsemmisíteni, vagy potom áron elvesztegetni; hanem minden egyes ilyen leletet kötelességszerűleg a megyei muzeumunknak kellene beküldeni, vagy legalább bejelenteni, minthogy számos eset volt már arra, hogy az avatatlan szem előtt jelentéktelennek, értéknélkülinek látszó tárgyak a szaktudós kezében a legérdekesebb, legfontosabb felfedezések és tudományos állítások kulcsául, bizonyítékául lettek felhasználva.

Tudjuk a régészet- és történelemből, hogy az ó-kori népek, s köztök pogány eleink is leginkább a vizek partjait használták temetőhelyül hová halottaikat mindenfelé, a közéletben is használt tárgyakkal temették el; — úgy hogy egy-egy őskori sir a tudományra nézve gyakran egész adat-halmazt szolgáltat, mert a régészet és őslélektan biztosan meghatározza — nemesak azt, hogy miféle népfaj lakott ott, hanem az egyes tárgyak néha éppen a legcsekélyebbnek látszó apróságok becses adatot szolgáltatnak az illető kor műveltsége, szokásai, valláserkölcsei fejlettsége, szóval a kornak jellemzésére.

Nem lehet tehát az ügy fontosságához képest eléggé ajánlanom, általában a mélyen tisztelt közönségnek, — de különösen a népnek, az értelmes gazda és földmivelő osztálynak és kézműveseknek, kik élethivatásuknál fogva ez anyafölddel foglalkozván, legtöbbször akadnak — néha egész véletlenül — ilyen leletekre, a régmúltban elszórt, elhányt, elvesztett: réz, bronz, vas, arany, ezüst tárgyakra, kövek — és kővületekre, cserepekre, pénz és fegyver darabokra, hogy minden ilyes talált tárgyat küldjenek be a megyei muzeum igazgatóságához, Gyulára, muzeumunk gyarapítása végett, hol azok az adományozó nevével együtt minden időre biztosítva lesznek, s a jövő nemzedéknek érdekes és tanulságos képet s a történelem és közművelődés írójának talán megbecsülhetlen anyagot és adatot fognak szolgáltatni, melyért az utókor mindig hálával fogja említeni és áldani gondos elődeinek emlékét.

Egyletünk — működésében pártolva és elősegítve megyénk lelkes közönsége által — minden kitelhető módon igyekszik megfelelni hivatásának, céljának s elfogulatlanul ítélve, szerénységgel vádja nélkül himondhatjuk — mert állandó bizonyságul szolgálnak kiadott évkönyveink — hogy felébreszté a megye nagy közönségének figyel-

mét és közérdeklődését a történelem és régészet, a közművelődés e két hatalmas tényezője iránt és már is sokat mentett meg megyénk multjából a mai és a jövő nemzedéknek.

Másrészt — megyei muzeumunkban már is oly sok értékes, érdekes és tanulságos tárgy van felhalmozva, hogy annak megtekintése az érdeklő látogatók figyelmét méltán megérdemli, s jól esik nyilvánítanom, — hogy muzeumunk iránt a haladni, tanulni vágyó közönségünk érdeklődése naponként fokozódik, s rang- kor- és nemkülömbiség nélkül látogatják és gyarapítják megyénk legelső nagyirtokos családjai ép úgy, mint az egyszerű földmivelők és kézművesek.

Méltó büszkeséggel említhetem fel muzeumunk több kitűnő vendégei közül az annyira megérdemelt közszeretetet és népszerűségben álló József fhg. ő fenségét, aki már három ízben szerencsétlété muzeumunkat magas látogatásával s mindannyiszor elismerését fejezvé ki gyűjteményeink ritka, érdekes és gazdag volta felett; a többek közt ily lelkes nyilatkozatot tett:

„Mily gazdag lenne történelmünk, mily sokat lehetett volna megmenteni az enyészet és feledékenység tengeréből, ha elődeink is oly előre látólag gondoskodtak volna mi rólunk, — mint a hogy mi gondoskodunk utódainkról!“

Szolgáljon a derék magyar fhg. lelkes nyilatkozata követésre méltó példaul és buzdításul mindnyájunknak!

Szabadjon végül ez alkalommal muzeumunknak néhány — legutóbbi időben kapott tárgyát bemutatnom és hazánk legkitűnőbb szaktudósainak egybehangzó véleménye után ismertetni.

1. A rézcsákány oly őskori tárgy, mely Európában ritkán, de kivételesen hazánkban gyakorta fordul elő, találtatott Gerlán, gróf Wenckheim Károly ur muzeumunknak ajándékozta.

2. A hosszú vas lovagsarkantyú a XV-dik század második feléből, hihetőleg Mátyás király korából, találtatott Szolnokon, ajándékozta Kindlovics János magyar királyi honvéd főhadnagy 1879.

3. A lőszér zavar művet a XVIII-dik századból nyolcz szegletű lőfegyver csővel, találtatott a dobozi erdőben Sámson nevű óvár romjaiban, gróf Wenckheim Rudolf adományozta a muzeumnak.

4. Egy gyűrű az antik gemmával ékített s egykor dúsan zománcozott példány, igen becses XVI-ik századbeli ötvös műtárgy, Ó-Kigyóson találta Huszka Ádám és a muzeumnak ajándékozta.

Százával hozhatnánk muzeumunkból a bemutatásra érdemes tárgyakat, mert gyűjteményeink valóban érdekes látnivalókat tartalmaz-

nak ; — s azért nem ajánlhatom eléggé, hogy mindenki, aki megyei és egyleti székhelyünkre Gyulára bemegy, dolgait végezve, ne sajnálja az időt, és ne restelje megtekinteni muzeumunkat, mely az érdeklődők előtt minden időben szívesen kinyitattik, s a látogatók minden egyes tárgyról szakértői felvilágosítást és magyarázatot nyernek.

Az ily látogatások nevelik a tudomány iránti közérdeklődést, gyarapítják az általános ismereteket, finomítják a szépirodalmi izlést, míg másrészt lelkesítőleg hatnak a közreműködésre nézve is. — Pedig mindaddig, míg a hazának minden egyes gyermeke át nem lesz hatva a lelkesedett tudományoszeret és áldozatkész pártolás szent érzelmektől, mindaddig nem remélhetjük közművelődésünknek nagyobb-szerű, általános fejlődését és haladását; holott hazafias kötelessége mindenikünknek : szóval, tettel, jó példával közreműködni hazánk anyagi és szellemi jólétének előmozdításán; csakis így, és csakis ez által remélhetvén hazánk és nemzetünk felvirágzását, szebb jövőjét, melyet vajha derítne fel a magyarok Istene édes hazánkra mielőbb!!!

ELNÖKI ZÁRSZÓ.

Mélyen tisztelt közönség!

Vándorgyűlésünk tárgysorozatát kimerítve, újlag szívből köszönetet mondok a mélyen tisztelt közönségnek lelkes érdeklődése becses figyelme s egyletünk iránt tanúsított jó indulatáért kérve, hogy a jövőben is, a megye jobbjával együttesen segítsék egyletünket céljainak elérésében.

Mi, keblünkbe zárva elvisszük Önök lelkesedésének emlékét magunkkal, s mindég büszkén és örömmel fogjuk hirdetni, hogy megyénk előre törekvő városai sorában Szarvas azon helyet foglalja el, mely hivatva van már a közel jövőben elérni virágzásának azon fokát, midőn a szellemi előhaladás az anyagi jóléttel karöltve, boldogsággal jutalmazza polgárainak előretörekvő buzgalmát, jóakarátát, Isten áldása legyen e derék városon! hogy minden polgára, minden gyermeke legyen szívvvel-lélekkel magyar, s nemcsak szóval de tettekben is legyen méltó az ősök vérével megszentelt, magasztossá tett „magyar névre!“ — Éljen a haza!

Göndöcs Benedek.

Titkári jelentés.

A lefolyt esztendő nem számítható az ugynevezett boldog évek közé. A társadalmi életben úgy mint a kereskedelem és ipar terén általános pangás volt észlelhető; mihez még az árvizek által okozott károk és a nagy szárazság által okozott rosz termés is járulván, polgártársainknak nagy része az önfentartás gondjaival kénytelen volt küzdeni.

Természetes dolog, a szellemi munkálkodásra, Egyletünk tevékenységére is kevesebb gondot fordíthatott a nagy közönség mint az előző években. A tagdíjak befizetése lassabban folyt, új tagokul kevesebben jelentkeztek mint más években; de a kik jelentkeztek, azok többnyire előkelő férfiak, kik egyletünk működését figyelemmel kísérve meggyőződtek ennek közhasznú voltáról s éppen ezért érdemesnek találták, annak pártfogói és ápolói közé lépni. Ilyenek gr. Károlyi Gyula, gr. Wenckheim Rudolf és gr. Apponyi Antal és Albert — kik alapító tagjai lettek Egyletünknek; — továbbá gr. Dessewffy Aurel és herceg Odescalchy Arthur, kik rendes tagokul jelentkeztek. Ezen tény reményt nyújt nekem arra, hogy nem sokára megyénk minden nagy birtokosát sorainkban fogjuk láthatni, mint a szellemi érdekek lelkes pártolóit hivatott előharcosait.

Örömmel jelenthetem a t. közgyűlésnek, hogy nemcsak anyagiilag állunk erősen, amennyiben a pénztárnoki jelentés szerint

bevételeink 1324 frt 19 kr.

kiadásunk 659 frt 91 kr.

maradvány 664 frt 28 kr.

hanem a szellemi munkában is sikerült oly támogatókat nyernünk, kiket a hazai történetírás és régészet terén büszkeséggel szokott említeni a nemzet közvéleménye.

Ugyanis a jun. 2-kán Gyulán tartott gyűlésünkön Dr. Fraknói Vilmos, nagyvárad kanonok, s a m. t. Akadémia főtitkára nemcsak jelenlétével szerencsétlente társulatunkat, hanem Gyulavár multjára vonatkozó felolvasásával el is ragadta a szépszámmal össze-

gyült közönséget. Hasonló hatást gyakorolt Dr. Hampel József egyetemi tanárnak s a nemzeti muzeum régiségtár őrének jeles előadása, melyet muzeumunk néhány érdekesebb tárgya, különösbbe pedig a Zsilinszky M. által Gerendáson ásatott tárgyakról tartott. Mindkét előadás idei évkönyvünk lapjait fogja érdekesíteni, azon rövid ismertetéssel együtt, melyet egyeletünk t. alelnöke tartott Huzain török basának s egykori gyulai várparancsnoknak egy magyar szövegű és pecsétű levele felett.

Azon eredmény, mely a gerendási ásatást koronázta, nemcsak a helybeli közönségre bir kiváló érdekekkel, hanem a fővárosi tudományos körökben is nagy sensatiót okozott, a mennyiben kiderült, hogy alföldünkön már a legelső magyar királyok korában népes falvak léteztek, és hogy azon korban még általában a bronz ékszerek voltak divatosak. Azok a szép karpereczek és fülbevalók, az a nyak ékül használt gyöngysor és a Szt.-István, Aba Sámuel és Péter királyok pénzei, együtt lelve, igen érdekes fényt vetnek e vidék történelmére, mely éppen az első magyar királyok idejéből kevés positiv adatot képes felmutatni. S midőn ezennel szíves köszönetet mondok e helyen is T. Mokry Sámuel urnak, a ki minket a gerendási lelhelyre figyeztetett, egyuttal fölkérem a t. Társulat közgyűlését, hogy ez ásatást folytattatni m'ltóztassék, mert kétségtelen, hogy az a föld, melyen a szántóvető ember a multnak ismerete nélkül andologva jár; a benne rejlő kincsek által kétszeres értéket nyer, amennyiben a multnak tökéletesebb ismeretére vezet. Ez az ásatás is fényesen cáfolja meg azok véleményét kik megyénk területét szegénynek pusztának, érdektelennek hirdetve, egy régészeti egyesület alapítását feleslegesnek tartották. Csak kutatni és fáradni kell, s a kétkedők meg fognak győződni róla, hogy e fáradság nem volt haszontalan. Békésmegye multja minden ásatással derültebbé, vonzóbbá és gazdagabbá lesz.

Ezen meggyőződésből indulva ki az elnökség jónak látta, hogy a Szarvason tartott vándorgyűlés alkalmával, a hármas Körös partján mutatkozó lelhelyen egy ásatást rendezzen, s az ott talált tárgyak a közönségnek kellő magyarázat mellett bemutatassanak.

Szept. 28-kán tartottuk e gyűlést, és mondhatom, hogy ugy Gajdács Pál tagtársunk előadása egy mult századú „egy házi látogatásról“, valamint Hann L. alelnök urnak a m.-turi határban, kiásott kőkori tárgyakról szóló értekezése teljesen sikerültté tették-e kirándulást. Az igazságnak tartozom annak kijelentésével, hogy

e siker előmozdításához nagymértékben hozzájárultak Benka Pál, Mihálfai József és Sipos Soma tagtársaink, mint akik, a főisk. ifjuság segítségével az egész ásatás ideje alatt szóval és tettel támogatóink és kész kalauzaink valának. Fogadják e helyen is a Társulat szíves köszönetét és őszinte háláját, e nemes fáradozásaikért.

A kiásott tárgyak bizonyára felfogják költeni egy-egy lelkes tanuló ifjunak érdeklődését a hazai föld multja iránt. S ez már nyereség, mely figyelemre méltó.

Mert kétséget nem szenved, hogy a régészet csak addig rideg, csak addig nehéz, míg valaki tényleg bele nem fog. Aki belefogott, s nyílt szemmel nézett maga körül, az annyi ismeretlen élvezetet talál benne, mely folytonos munkálkodásra ösztönzi lelkét. Az ember természetébe van oltva a nemes vágy tudni, hogy mi volt a föld még mielőtt mi léteztünk, mi történt e földön, melyen mi és őseink annyi örömet és fájdalmat tapasztaltunk. Azért okoz örömet a cserép a kő, a fegyver, melyet a földgyomrából kiásunk, mert az beszél nekünk régi elmúlt világról, eltűnt viszonyokról, mesterségről és művészetekről; beszél más izlésről és gondolkodásmódról.

Ezért becses előttünk a megyei muzeum, melyet id. Mogyoróssy János igazgató ur oly szépen gyarapít, mert abban őseink gondolkodásának, cselekedeteinek emlékeit látjuk összegyűjtve, melyek annál érthetőbb nyelven szólnak, minél fogékonyabb és miveltebb szíve a látogatónak.

Lám József főherezeg soha sem feledkezik meg muzeumunkról ha Gyulára jön; mert az ő lelke fogékony nemcsak a jelen, hanem a multnak viszonyai iránt is. Az, ami van, abból lett a mi volt; és az, aki nem tudja, hogy mi és miként volt hajdan, sem a jelent nem értheti meg helyesen, sem a jövőt nem képes előre sejteni.

Egyesületünk ily magas missió szolgálatában áll; s bár csekély az erő, a mellyel rendelkezünk; bár még aránylag kevesen áldoznak a felvilágosultság a civilisatio és humanismus oltárán: de a tűz, mely kebleinkben él, nem hamvad el, hanem meg fogja ragadni a hidegebb kebleket is, melyekben nemes érzelmek honolnak.

Ezen reményben zárom be ez évi jelentésemet; s ezen reményben fogunk a következő év teendőihez tudva azt, hogy Isten áldása nem fog elmaradni azon törekvéstől, mely az igazság és haladás útját keresi.

Zsilinszky Mihály.

III.

Jegyzőkönyve

a békésmegyei régészeti és művelődés-történelmi társulat
Gyulán, 1879. évi junius hó 2-án tartott közgyűlésének.

A nagy számmal összesereglett hallgató közönségen kívül jelen voltak: Göndöcs Benedek elnöklete mellett Haan Lajos alelnök, Zsilinszky Mihály főtitkár, Fraknói Vilmos és Hampel József tiszteletbeli tagok, Mogyoróssy János muzeumi igazgató, Asbóth Kálmán m. segédőr, Kőrös Kálmán pénztárnok, Beliczey István, Kéri Kálmán Ormos János Dr. Báttaszéky Lajos, Lehóczky József, Keller Imre, Dr. Hoffer Samu, Keblovski Lajos, Janó Sándor, Farkas Béla, Kertay Zsigmond, Kratochwill József, Bánhegyi István, Jancsovics Pál, Hajóssy Ottó, Kövér László, Oláh György, Zsilinszky Endre, Bartóky László, Wilim János, Stark Adolf, Donner Lajos, Geiszt Gyula, Terényi Lajos, Kny Antal és Sztraka György egyleti tagok, Márki Lajos másodtitkár.

1. Göndöcs Benedek egyleti elnök, a közgyűlést emelkedett lelkes beszéddel megnyitván, felkéri egyletünk tiszteletbeli tagját, Fraknói Vilmost, a m. tud. akadémia főtitkárát, hogy a mai alkalomra ígért történelmi értekezését felolvasni s Hampel József szintén tiszteletbeli tagot, hogy a megyei muzeum egyes kiválóbb tárgyait bemutatni méltóztassék.

Ezen elnöki felkérés folytán első sorban Fraknói Vilmos tiszteletbeli tag „Gyula multjából“ című értekezését felolvassván, a megye székvárosának multját a fényes nevű szaktudós kritikájával új világlatba helyező ezen értekezés a közönségnek

mind végig feszült figyelmével s lelkes tetszésnyilvánításával találkozott.

Egyébiránt, ezen értekezés, szerző beleegyezése folytán, a társulat ez évi évkönyvében ki fog adatni.

Épen ilyen köztetszés fogadta Hampel József tiszteletbeli tag szóbeli előadását, melylyel muzeumunknak némely becsesebb kő- bronz- és vaskori tárgyait érdekes reflexiók kíséretében bemutatta.

2. A vendégfelolvasók szives fáradozását s a közönség tömeges részvételét megköszönő elnöki zárszó után, az összejövétel tanácskozó gyűléssé alakulván át, — annak során elnöklő Göndöcs Benedek új alapító tagokul gróf Wenckheim Rudolf és gróf Károlyi Gyula urakat rendes tagokul pedig Löwy Antal, Korossy Kamilló és Papi Gergely urakat jelenti be.

A bejelentett tagokul mindannyian felvétetvén, részükre az egyesület évkönyve megküldetni rendeltetik.

3. Elnök indítványa folytán.

Bubics Zsigmond apát az egyesület tiszteletbeli tagjául egyhangulag megválasztatván, erről a megválasztott elnökiileg értesítendő.

4. Felmerült indítványok folytán

a társulat f. évi őszi közgyűlésének helyéül Szarvas város tűzetik ki; s a szükséges előintézkedések megtételével az elnökség megbizatik.

5. Elnök előterjesztésére

egyesületünk az országos embertani és régészeti társulat rendes tagjai közé lép.

6. Szentkláray Jenőnek a „Bácskáról“ szóló, megyénket is érdeklő munkája,

a társulat részére, az elnökség útján megrendelendő.

7. Alelnök Haan Lajos jelenti, hogy Kemény Mihály és Mokry Sámuel tagok a megyei gazdasági egyesület régibb évkönyveit egyesületünk részére megküldték.

Tudomásul vétetik; s ebből folyólag megbizatik az elnökség, hogy saját hatáskörében intézkedjék, mikép a megyére vonatkozó mindennemű kiadványok, az egyesületi muzeum számára megküldessenek.

8. Az egyesület pénztárnokának jelentése szerint, a pénztár átlaga

a mai napon 1324 frt 19 kr. bevétel,
659 frt 91 kr, kiadás,

664 frt 28 kr. készpénz

maradvány és alapítótagsági díjak czimén 700 frt tőkekövetelés; s
így összesen 1364 frt 28 kr.

Tudomásul vétetik.

Hitelesítették:

Jegyzette:

Haan Lajos, s. k.
Zsilinszky Mihály, s. k.

Márki Lajos,
másodtitkár.

Jegyzőkönyve

a békésmegyei régészeti és mivelődés történelmi társulat Szarvason szeptemberhó 28-kán tartott közgyűlésének.

Jelen voltak a nagyszámú hallgató közönségen kívül Göndöcs Benedek elnökle mellett Haan Lajos alelnök, Zsilinszky Mihály főtitkár, Salacz Ferencz, Kontúr József, Sárkány János, Áchim Ádám, Gajdács Pál, Mihálfi József, Benka Gyula és Pál, Sipos Soma és Sándor, Dancs Béla, Kuczka János, Haviár Dániel, Mikolay Mihály, Bakay Sándor, Dr. Fuchs Ede, Lányi Gusztáv, Moravesik József, Pokomándy Sándor egyleti tagok.

1. Elnöklő Göndöcs Benedek lelkes megnyitó beszéddel üdvözlővén a szép számmal egybegyűlt közönséget, néhány érdekes tárgy bemutatása mellett, melegen ajánlá a régészet pártolását. Azután fölkeríte egyletünk tagját Gajdács Pál urat, hogy az ez alkalomra készített dolgozatát felolvasni sziveskedjék,

Ezen fölhívás folytán Gajdács Pál felolvasta Markovitz Mátyás egykori szarvasi ev. lelkész emlékirataiból meritett értekezését, melyben érdekesen és tanulmányosan ecsetelte a mult századbéli egyházi viszonyokat, midőn még Carolina Resolutió következtében kath. archidiakonus látogatta és vizsgálta meg a prot. gyülekezeteket. A közönség élénk figyelemmel és tetszésnyilatkozatokkal kísérte a felolvasást, mely egész terjedelmében az Évkönyvben fog közzététetni.

2. Ezután Haan Lajos alelnök lépett a szarvasi és m. túri háttárban lett régiségekkel rakott asztal mellé, hogy az érdekesebb tárgyakat az ő szokott népszerű előadásával megismertesse a közönséggel, végül lelkes felhívást intézett a főiskolai ifjúsághoz, hogy ezentúl üres idejét ily hasznos és becses tárgyak gyűjtésére fordítsa.

Az éljenzéssel fogadott előadás és elnöki zárszó után a nagy közönség szétoszolván, zártülésben a folyó tárgyak vétetek elő.

3. A főtitkár előadja az év folyamában előfordult eseményeket, melyek az Egylet beléletére némi hatással voltak, kiváló örömet jelentvén ki a felett, hogy az évfolytában eszközölt gerendási és szarvasi ásatásokat siker koronázta, és hogy az Egylet szellemi működése iránt megyei főuraink is nagyobb érdeklődést kezdenek tanusítani.

E jelentés öröndetes tudomásul vétetik.

4. Olvastatott Körös Kálmán pénztárnok jelentése, mely szerint a pénztárban 664 frt és 28 kr. készpénz taláztatik, s ezen kívül alapítótagsági díjak czimén 700 frt tőkekövetelése van az Egyesületnek.

Tudomásul szolgál.

5. Ennek kapcsában főtitkár indítványozza, hogy miután az Egyesület pénzügyei oly öröndetes állapotban vannak, s miután az egyesületi működésnek legfőbb feladata az, hogy a megyei történelmi emlékek felkutattassanak és az Évkönyv által a közönséggel közöltesse; miután az önálló kutatáson alapuló felolvasások előteremtése nagy fáradságba kerül, s alig lehet méltányosan követelni, hogy e fáradság minden jutalom nélkül maradjon, határozza el a gyűlés, hogy a jövő évtől kezdve minden oly irodalmi dolgozat, mely az alapszabályok értelmében felolvasásra és az Évkönyvben való közlésre méltónak taláztatik, más hasonló Egyesületek példája szerint díjaztassék.

Ez indítvány elfogadtatván a főtitkár megbizatik, hogy a pénztár erejéhez képest a bírálatot megálló s irodalmi beccsel bíró dolgozatok nyomtatott ivéért elnöki utalvány mellett 20, az az husz forintot fizessen a munkatársaknak.

6. Az „Évkönyv“ nyomtatására a megyebeli nyomdászok közül többen jelentkezvén

a gyűlés úgy véli az Egyesület s egyuttal a nyomdászati ipar érdekeinek megfelelni, hogy a szabad verseny sorompóit felnyitván felhívja a megye területén lévő nyomdatuladonosokat arra, miszerint zárt ajánlataikat a f. é. okt. 20-ig a főtitkárhoz küldeni sziveskedjenek. E felhívás a megyei lapokban közzé tendő, ugyancsak a főtitkár által.

7. Mihálfi Józsa egyleti tag előterjeszti, miszerint ő, mint az Egyesületnek szarvasi megbízottja, az általa beszédett tagsági díjakat, összesen 42 frtot, még 1876-ban beküldötte Party Ferencz akkori pénztárnokhoz, de azóta sem ő, sem az egyes fizető tagok nem kapták meg a kellő nyugtákat, miből annál nagyobb zavar lett, mivel a fizető tagok névsora sem került vissza a beküldő kezeibe, kéri tehát

a gyűlést, hogy ez ügyben a kellő lépéseket megtenni sziveskedjék.

Elnök megbizatik, hogy a volt pénztárnok urnál a szarvasi fizető tagok névsorát és nyugtáját megszerezvén, azokat Mihálfi József kezeihez minél előbb juttassa, annyival is inkább, mert így lehetetlen tudni, hogy voltaképpen ki melyik évre tartozik.

8. Szőnyegre hozatván az is, hogy némely tagok azért vonakodnak az évi illetéket megfizetni, mivel az „Évkönyvet“ nem kapják, — az Elnökségtől pedig nem követelhetni, hogy az egylet könyveit szivességből expedálja s a mellett még a tagok névlajstromát is evidentiában tartsa,

határozatott, hogy új tagok belépése, elköltözés és halálozás folytán támadt változások feljegyzésére, általában a tagok névlajstromának kezelése a székhelyen lakó másodtitkár illetőleg a fizetéssel ellátott muzeumi aligazgató hivatásuk fel.

9. Zsilinszky Mihály főtitkár jelenti, hogy gr. Apponyi Antal egyletünk alapító tagjai közé lépett.

Öröndetes tudomásul szolgál, s egyuttal a nevezett gróf ur számára az Évkönyv megküldése elrendeltetik.

10. A muzeumőri évi jelentés elmaradván, az illető hivatal az elnökség által hivandó fel arra, hogy az évi jelentést a főtitkárnak beküldeni sziveskedjék az Évkönyvben való közzététel végett.

11. Zlinszky István egyleti tag igen érdekes régiségeket, jelesül cserépedényeket és vaseszközöket ajándékozott az egyleti muzeum számára,

miért a gyűlés szives köszönetet szavaz neki.

12. Ugyancsak-e gyűlés folytán érdekes régiségi tárgyakkal lépték meg a muzeumot: Winternitz Arnold uradalmi igazgató, ki egy Décsen talált szarvas agancsot, Áchim Ádám esperes, ki Bánfalván talált két vaslándsát, végre Kollár János, ki egy érdekes avarbuzogányt hozott.

Mind-e tárgyakért szives köszönet szavaztatik ugy a találoknak, mint az átnyújtóknak, kik egyletünk céljainak előmozdításáról hivatalos teendőik mellett sem feledkeztek meg.

13. Felemlítettén azon körülmény, hogy a szépen gyarapodó muzeum épülete a körülötte rakott ölfák által nagy mértékben a tűzveszélyének tétetett ki,

az elnökség megbizatik, hogy e részben a főispán ő méltóságához forduljon kérésével, hogy a veszély idejekorán az ölfeltakarítása által elháríttassék,

14. A jegyzőkönyv hitelesítésére Haan Lajos és Mihálf József egyleti tagok küldetnek ki.

Hitelesítették:

Haan Lajos s. k.
Mihálf József s. k.

Jegyzette:

Zsilinszky Mihály,
főtitkár.

IV.

Kimutatás.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület pénztári állaga felett; 1879. június 2-án

I. Bevételek összege	1324	frt	19	kr.
II. Kiadások összege	659	„	91	„
Pénztári maradvány	664	„	28	„
III. Alapító tagok ellenébeni követelés	700	„	—	„
Pénztári állag . .	1364	„	28	„

Együttal szükségesnek tartom megjegyezni, hogy miután a kibocsátott aláírási ivaik jelentékeny része még be nem érkezett, — a rendes-, illetve pártoló tagok irányában fennálló hátralék követelések még ez idő szerint számszerűleg meg nem határozhatók.

B.-Gyulán, 1879. június 2-án.

Körös Kálmán,
e. pénztárnok.

Jelentése

a békésmegyei muzeum igazgatójának a tárlat 1879-ik évi gyarapodásáról.

Muzeumunkat a közelebb lefolyt egyleti ötödik év alatt még számosabb bel- és külföldi jeles vendégek szerencséltették látogatásukkal, mint az ezelőtti években, mi kétségtelen bizonytságot tesz arról, hogy Egyletünk muzeuma iránt a közérdeklődés mindinkább szélesebb körben nyilvánul.

Látogató vendégeink közül megemlítendők: Ő fensége József főherczeg ki már harmad izben szemlélte meg muzeumunkat Báro Nyáry ezredes, Pacor Kálmán alezredes, gróf Zichy Jenő, ifj. gróf Cziráky János, gróf Wenckheim Frigyesné, gróf Apponyi Albert, gróf Almássy Dénes, gróf Pongrácz János orosházi plebános, Titius Pius minorita r. áldozár, Dr. Fraknoi Vilmos és Dr. Hampel József Bpestről, Dr. Grósz Albert N.-Váradról, Báro Simonyi Lajos volt keresk. miniszter, Bubics Zsigmond n.-váradí kanonok, gróf Degenfeld Schönburg es. kir. ezredes és neje gróf Wenckheim Mária Bécsből, özvegy gró Wenckheim Antalné sz. Zichy Mária s gyermekei: gróf Wenckheim Henrik, István, Ilona, Sarolta, Stefania, Dénes és ennek nevelője H. Fortkamps. Báro Trattenberg Riza, gr. Almássy Erzsébet férj. gróf Cziráky Jánosné, gróf Almássy Mária és Emma, dr. Barilari az elbai vizszab. társulat mérnöke és Z. Jaques állammérnök Párisból, Th. Koztovszky elbai vizszab. mérnök, Dopfner Gusztáv es. kir. ezredes, Debreczeni Gábor m. kir. honvéd őrnagy, Hofbauer Ferencz h. százados, dr. Klein Lipót h. ezredes, Putsch Sámuel es. kir. főhadnagy, Várady János nyug. h. hadnagy, Széchenyi Lajos kigyósi r. kath. lelkész, Galambos Áron tanár Szolnokról, dr. Darányi, Mihály József tanár Szarvasról, Sárkány János szarvasi ev. esperes, Dalnoky Béni, Rapesák Emil, Fábián Gábor, Asztalos Istvánné, Asztalos Irma és Hedvig Békésről, Keller Imréné, Kéry Elek, Körmendy Sándor, Torjay Kéler Matild s Torjay Károly Eperjesről, Leevy Sámuelné, Leevy Lina, Hajnal Riza, Finta János Erdélyből, Nagy An-

tal mérnök, Frint Mihály nyug. r. cath. lelkész N.-Váradról, Herman Ottó neudorfi plebános, Ambrus József ó-bébai r. cath. lelkész Torontál megyéből, Egresi Nagy László, Hódy János és Sarkady Nagy István Szentesről, Dessewffy Győző, Joh. Kellner Prágából, Hoffbauer Sándor Aradról, Haan Alajos ugyanonnan. Gerőcz Lajos ref. lelkész, Sarkady Nagy Imre Szentesről, dr. Asbóth Béla Battyányáról. Asbóth Andor gazdatiszt B.-Diószegről, Zsilinszky Endre lapszerkesztő B.-Csabáról, Koncsek Antal b.-csabai ev. s. lelkész, Korossy Camil Gerendásról, Rausnitz Sallam izr. előénekes, Jászay Kassay Mária jeles drámai színésznő Budapestről. Tökésy Emilia színésznő. Védres Gyula színész. Német Pál h.-m.-vásárhelyi földbirtokos. Nánásy Imre joggyakornok sat. — Ezekkel egyetemben a nevüket vendégkönyvünkbe beirt összes látogatók száma 1920.

A muzeum újabb gyarapodása következő és pedig :

A) Régi tárgyakból :

1) T. Kéry Elek ur — a Dobozra vezetett hajdani hid mellett f. évi földmunkálat közben felszínre jutott 5 darab kisebb nagyobb különböző fajta kővésőt, 2 kőgyalut, 2 kőkalapácsot, kőnucleust és 1 kővésőt csontkés töredéket. 2) Tóth Ede ur Békésről: egy a VIII-dik században elefant csontból gyártott löfegyver serpenyő felporolására használt löpőrtartót. 3) Sándor Mihály n.-zeréndi lakos — egy régi korban használt különös szerkezetű nyíl részletet. 4) T. Kalmár Mihály urad. ügyész ur — özv. gróf Wenkheim Antalné Temes megyei Sipek nevű birtokán szántás közben talált barbár korbéli szabadkézből készült szürke durva agyagesészt; továbbá — ugyanott egy 1877. évben homok és kőszén rétegen keresztül 38-ól mélységből felszínre jutott, agyagból faragott talpas poharat. 5) Endrőd község Elöljárói: egy f. évi aug. havában Cserenitz József vasuti őr által az endrődi anyakörös medrében — a simai zugi sárga part alatt — felfedezett s 37 kis gyűrű nagyságú karikával egybefűzött 10 cm. hosszúságú 36 szemből álló, egészben 4 meter s 18 cm. hosszú, ezüsttel gazdagon futtatott érdekes érczláncot. 6) Fén József közöshadseregbeli szakaszvezető gyulai fi — a bosniai hadjárat alkalmával egy ottani felkelőtől elvett török jatagánt. (7) Asbóth Kámmán ügyvéd s. egyleti s. őr — Andor nevű testvére által a bosniai hadjáratban szerzett egy XVII-dik századbeli kovára készült igen becses hosszú török löfegyvert. 8) Kelemen István egy a gyulai várnak 1566-ki ostromából fentmaradt s a vár környé-

kén talált ellenséggfogó négyágú vas szigonyt. 9) T. Székáts József ur Orosházáról — egy népvándorláskori égetett anyag lyukas kis gömböt, mely valószínűleg orsó perge volt; továbbá egy igen régi 21. cm. hosszú nagy rozsdás zárkulcsot 10) Asbóth Andor huszár őrmester ur — két darab: „Osman 1251“ és „Abdelkerim 1281“ török évszámokkal jegyzett kis török pecsétnyomót. 11) T. Czédly József hadseregbeli kapitány ur Dolna Tuzlából küldött ajándékai jelesen: a) egy hosszú, ezüsttel diszitett, s csöve végén gömbel ellátott, kovára készült és agyán sárga rézlemez arabeskekkel kiveret XVII-ik századbeli rendkívüli hosszú török löfegyvert; b) két db. csövén s agyán ezüst ezirádákkal diszitett igen könnyű kovás török pisztolyt; c) egy-pengéjén keleti felirattal ellátott s elefántesont markolatán arannyal futtatott ezüstbe foglalt veres, zöld kövekkel és piros korall darabokkal diszitett török bicsakot hüvelyestől; d) egy török kardot hüvely nélkül: egy Norfolkban készült ujabbkori találmányú Snider-féle hátultöltő löfegyvert. 12) T. Kindlovics János honvéd főhadnagy ur — egy avar, és egy lovag korban divott, nyakhoszban 19. cm. nyakátméretben 11. szélésségben pedig 2 cm. sarkantyut; — egy a XVII-ik században készült s erdei fák között szarvas és vadászebet ábrázoló kétágu löportartót. 13) Gyepes Imre földész 2 db. régi agyag kis karikát. 14) Ugrai Lajos egy sárgaréz pecsétnyomót a gyulai vár vidékéről. 15) T. Kéry Elek ur — egy népvándorláskori igen kezdetleges anyagedény töredéket; több csillámpala, gránit, esiszoló kő, és kicsiszolt kőszerszám darabot a Dobozról Gyulára vezetett hajdani hid környékéről. 16) Sándor Mihály n.-zeréndi lakos — egy 1865. évi körös szabályozási munkálat közben 3-ól mélységben talált, barna színű, hasán mintegy körte alakú, 34 cm. magas, szűkszájperemű őskorbeli agyagedényt. 17) Ngos Göndöcs Benedek apát ur: a) egy antik gemmával ékesített ezüst gyűrűt a XVI-ik századból; b) egy régi bronz gyűrűt; c) a f. évi sept. 28-án Szarvason megtartott régész egyleti vándorgyűlés alkalmával a társaság által Haan Lajos elnök és Zsilinszky Mihály főtitkár vezetése mellett az ottani Bolza grófi kert alatt teljesített ásás útján felszínre jutott kőalapács, vésőél, gyalu és néhány quarz darabot, ugyszintén egy csont tört, csont árt s egy csont bőrfejtőt a barbár korból. 19) Főt. Boleszny Antal orsovai plebános ur — Szörény-Torony-Turnu-Severin mellett a gőzhajózási ügynökség épülete közelében 1875. aug. havában egy római sirboltból kiásott 45 cm. hosszú, 7 cm. vastag, 26 kilo súlyú négy szeglettű

római ép téglát. 20) Id. Mogyoróssy János — néhai Petz István királyi ménes és lovászmester rokonától emlékül nyert diszkardot. 21) Daneczay Mihály — egy 10 cm. magas, öbölátméretben 30 cm. kétfülű nagy agyagedényt; egy 45 cm. hosszú lapított nagy, és egy 15 cm. átméretű kerek szemekből álló sárgaréz láncfűzért s végre 10 db. lapos erősen zöld szirmos régi rézgombot — mindannyi a kétegyházi r. cath. temetőbeli kápolnának alapásatása alkalmával egy dombban temérdek csontvegyülettel együtt 1878-ik évben találtatott. 22) Mélt. gróf Wenckheim Géza ur — egy gerlai birtokán talált rendkívüli nagy rézesákányt. 23) T. Farkas Gyula ur — egy köves fejű s két lakattal diszitett, arannyal futtatott ezüst gyűrűt; két igen régi bronz gyűrűt, továbbá — egy 12 tuskéjú régi bronz buzogányt; egy aranyozott Venus szobrot — és egy Galbács kerti halomban emberi csontok között talált igen korhadt fekete bársony szövet darabot. 24) T. Dr. Hajnal Albert ur Ó-Kigyósról — egy sárgaréz ovál amuletet, előlapján: „Imag (Imaculat concept) V. Mariae“ körirat között öt rózsával ékitett feje a boldog szűznek, vállai felett három három hatágú csillaggal; hátlapján: „II. corda“ felirat alatt két égő sziv a felhők felett lebeg. — 25) T. Salacz Ferencz szolgabíró ur Szarvasról: egy rozsdáette vas Roland kardot (pallosjogi czégér) — három db. ércz vésőt, egy lándzsa köpűt, és egy véső köpű maradványt, mindannyi Szentandrásón Piti nevű szőlőben találtatott.

B) Régi pénzek és érmekről.

1) T. Farkas Gyula ur — 170 darabból álló pénzgyűjteményt üvegszekrényvel együtt, jelesen: I. ezüst pénzben — 5 db. római, 6 db. magyar királysági, 1 török, 25 ausztriai, 6 bajor, 1 hannoveri, 1 braunsveigi, 1 Károly Vilmos herczeg-féle, 1 Hessen n. h., 2 helvétiai, 1 György mark grófi, 1 Lipót belga királyi, 2 lengyel királysági, 1 itáliai I. Napol, 1 porosz, 5 württembergi. — II. rézpénzben: 7 db. római, 12 magyar királysági, 1 tatár, 26 ausztriai, 6 bajor, 2 francia, 1 helvétiai, 6 lengyel királysági, 3 lombardiai, 1 itáliai I. Napol, 2 nassani herczegségi, 7 porosz, 1 orosz, 3 szászországi, 1 romániai, 1 sverini, 24 ausztriai birodalmi, 1 pápai (VII. Pius,) 1 II. Rákóczy poltura, 1 M. Therezia erdélyi: 3 db. 1848—49-ki m. váltópénzt. — 2) Pikó Béla ur Gyomárról, II. Románus kelet római császár veres rézpénzét. — 3) Kéry Elek ur V. István m. kir. ezüst denárját. 4) Veidinger György

ur Gyomárról: a) Nerva Traján rom. császár ép ezüst; b) I. Lipót r. császár mint magyar királyi 1678-ki kitűnő ép ezüst XV-tös; c) ugyanannak birodalmi kis ezüst; d) I. József r. cs. 1709. csehországi kis ezüst; e) IV. Béla m. kir. ismeretes réz: f) Zsigmond I. kir. 1621. ezüst garasos: g) János Kázmér I. kir. 1666. ezüst; h) Würtemberg királysági 1802. ezüst VI-tos; i) Nassau hercegségi 1818. ezüst VI-tos pénzt; végre k) egy régi török ezüst pénzt. — 5. Novothny Antal ur egy régi ezüst. — 6) Gerebenics András gyulai földész Nagy Lajos m. kir. ezüst pénzt. — 7) Häninger Pál gyulai földész I. Lajos m. királynak egy, előlapján az apostoli keresztet hátlapján Szt. László m. királyt ábrázoló ezüst denárját. — 8) Pöller István I. Frigyes porosz fejedelem 1681. kis ezüst pénzt. — 9) T. Asbóth Andor huszár-örrmester ur Boszniában szerzett következő pénzeket: a) 2 db. legkisebb kiadású török aranyt 1223. évszámmal; 1 tallér nagyságu, vékony és füles ezüst „amulet”; c) 1 hasonló nagyságu, de igen vastag 1187-iki török évszámmal Konstantinápolyban vert ezüstöt következő felirattal „Alla Isten téged hivlak és benned bizom. Beesir, Ali fia”; d) egy db. tallér nagyságu 1200-kl „Medzsider” nevű (2 frt 40 kr. o. é.) ezüst, — 1 azon évi (1 frt 20 kr. o. é.) ezüst, 1 azon évi (60 kr. o. é.) ezüst, 1 azon évi (30 kr. o. é.) ezüst, 1 azon évi (15 kr. o. é.) ezüst, 1 azon évi (10 kr. o. é.) ezüst pénzt és 1 db. 1223-ki ezüst parát, végre: e) 10 db. kisebb nagyobb rézzel kevert ezüst és rézpénzt, összesen tehát 21 darab török pénzt. 10) T. Löwy Antal ur Csabárról: egy I. Lipót r. cs. 1701. és egy db. II. Ferencz r. cs. 1797. ezüst pénzt. — 11) Kiskéry László tanuló: egy török kis arany pénzt. 12) Gyulai apáca testvérek három db. birodalmi rézpénzt. — 13) Kelemen István gyulai iparos 1 darab lengyel ezüst. — 14) id. Mogyoróssy János muzeumi igazgató: M. Therezia r. császárnő és m. királynő egy 1752. és II. Lipót m. kir. egy 1790-iki teljes mértékű arany pénzt. 15) Gyepes Imre földész: II. Ferdinánd 1637. birodalmi ezüst krajczárosát. — 16) ifj. Janesovics Pál ur: Ulászló m. kir. ezüst denárját. — 17) Asbóth Andor gazdatiszt ur B.-Diószegről: egy nyugot- és egy kelet római császársági; egy db. I. Zsigmond, egy II. Zsigmond korabeli ezüst pénzt. 18) Szántay Mihály ur. Obrenovits szerb fejedelemnek három db. réz pénzt. — 19) Somogyi József kigyósi földész, a) György Sziléziai fejedelem 1664-ki XVI-tos ezüst, b) I. Ferdinánd 1564-ki denárját: c) két db. ismeretlen római ezüst;

d) IV. Béla m. kir. réz pénzt; e) egy török parát s egy 1802-ki oszt. hetes pénzt. — 20) Gáborjak József Faustina r. cs. kis ezüst pénzt. 21) Seres Mihály gyulai földész: I. József r. cs. birod. ezüst 3 krajczárosát. 22) Gyepes Ferencz egy török kis ezüst pénzt, és Kisfaludi Sándor ólom emlékérmét, 23) Bordé János gyulai földész: Bethlen Gábor 1627-ki ezüst garasosát. 24) Dunder István oláh sz. miklósi jegyző ur: Konstantius r. cs. ezüst, és II. Rákóczy Ferencz 1704-ki réz tizkrajczárosát. 25) Rirakker Mihály egy országgyűlési ólomemlékérmét. 26) Zillbauer Alajos II. József r. cs. 1812-ki és egy 1816-ki; III. Ferencz r. cs. rézpénzt és egy 1673-k évi porosz fejedelmi kis ezüst pénzt. 27) Dobay Ferencz az 1879. évi székesfehérvári országos kiállítás emlékérmét. 28) T. Nogáll Janka urhölgy néhai Pázmándy Horvát Endre születése évszázados emlékére vezetett fehér és barna bronz érmet. 29) Messinger Herman — II. Lajos m. kir. 1526-ki csorba ezüst denárját. 30) Márton Mihály k.-ladányi plebános ur: egy db. Gusztáv Lengyel király ezüst garasosát. 31) Nagy Károly hittan hallgató egy Antonius és egy Faustina Augusta római, továbbá egy Max bajor fejedelem 1761-ki ezüst pénzt — és három db. I. Lipót oszt. birodalmi 3 krajczárosát. 32) T. Benedikty József ur Békésről Hadrian r. cs. kis ezüst pénzt. 33) Szász István ur: Constans r. cs. kis rézpénzt. 34) Pap Jolan urnő: Bartakovics Béla egri érseknek 50 éves papsága emlékére veretett rézérmét, és Zsigmond I. kir. kis ezüst pénzt. 35) Ugrai Lajos: Faustina Augusta r. cs. ezüst, I. Lipót birod. ezüst krajczárosát, és egy ezüst török pénzt. — 36) T. Lehoczky József r. kath. lelkész ur: Pázmándy Horváth Endre 1778-ik évi születése százados évfordulójának emlékére veretett fehér érmet. 37) Kis István orosházi községi bíró: egy római kis ezüst pénzt. 38) Gyurkó György Báthori Gábor 1612-ki ezüst garasosát. 39) Egy ügybarát Ferdinánd m. kir. 1543-ik évi magyar denárját, és Vilmos porosz király 1864-ki félezüst garasosát. 40) Grabner Pál: I. Lipót m. kir. 1697. évi ezüst polturáját. 41) Ngos Göndöcs Benedek apát ur: öt db. Nagy Lajos m. kir. ezüst denárját. 42) Nagy Ferencz: „Argau“ kanton 1809. évi kis rézpénzt. 43) T. Ambrus József ó-bébai r. cath. lelkész ur: egy ismeretlen keletű római császársági kis réz- és egy II. Károly m. kir. ezüst denárját. 44) T. Doby János ur: a Lengyel testvérek 1878-ki Homonnán megtartott emlékünnepeére veretett fehér érmet. 45) Kauders Henrik — egy

1665-ik évbeli (XIV. Lajos anyja, austriai Anna Mária) francia királynő, és egy 1873-ki romániai ezüst érmet. 46) T. if. Jancsovics Pál ur: egy württembergi ezüst pénzt. 47) Bán Károly jegyző ur — egy db. öt medzsit értékű török bankjegyet. 48) Molnár Lajos VIII. oszt. tanuló ur — Constantinus r. cs. „urbs romae“ kis pénzét. 49) Oláh György tanácsos ur: egy 1848-ki württembergi 3 kros, egy 1822-ki lombard velencei, egy Hessen nagyhercegségi 1 kros, egy 1843-ki frankfurti réz Heller egy azon évi frankfurti Pfeninget; II. József r. cs. egy birodalmi, s egy frankfurti 1 kros ezüst, végre egy 1800-ki osztr. ezüst pénzt. 50) Mélt. gróf Wenckheim Géza ur: Kálmán m. kir. ezüst denárját; II. Ferencz ausztr. cs. 1807-ki 15 kros és egy 1816-ki $\frac{1}{2}$ kros rézpénzt. 51) T. Rácz István ur Ó-Kigyósról: Antonius r. cs. ezüst; IV. Béla m. kir. réz, egy ismeretlen m. kir. ezüst denár, és Károly ol-mützi püspök VI-tos pénzét. 52) Pap Sándor Pusztasz. Tornyáról: egy Sz. László m. kir. ezüst denárját. Végre: 53) Az Egylet költségére id. Mogyoróssy János m. igazgató által szerzett egy Mária Theresia romai császárnő és magyar királynő 1765-ik évi kettős aranyát.

C) Sajtó művekből:

1) Deutsch Fülöp ur M.-Berényből: egy Amsterdamban 1447-ik évben nyomtatott 16-od rétű héber imakönyvet. 2) Bonyhái Benjamin ur M.-Berényből: saját népies költeményeiből három darabot; ugy Szemián Pál orvos és Kis József jogtudor urak nyomtatott értekezéseit. 3) Kindlovits János m. kir. honvéd főhadnagy ur közbenjárására Bojér József cs. kir. százados ur Szolnokról — egy a régi és újabbkori fegyvernemek ismertetésére szolgáló német szövegű segédkönyvet; ugyszintén a közelebbi boszniai hadjárat alkalmával Breska bevételekor kézre jutott két török jelmondatokkal s hivatalos bélyeggel ellátott iratot. 4) Délmagyarországi r. t. Egylet 1878. évi közlönye III. IV-ik és a f. évi I. II. III-ik füzetait. 5) Ngos Göndöcs Benedek apát ur: a Természettudományi Közlöny 1878. évi Sept. és Okt. havi füzetait s a b-gyulai r. cath. népiskolák első évi Értesítőjét. 6) Dobay Ferencz tanuló egy Pozsonyban 1792-ben nyomtatott „Presburger Finger Kalender“ czimű kis zsebnaptárt. 7) Kelemen István M.-Theresia m. királynő korabeli 1742-ben Münchenben német, magyar, és cseh nyelven nyomtatott „hadi articulusok“, és Aranka György erdélyi ref.

ecclesiák superintendensének „A keresztény léleknek halál félelme ellen való orvosságai“ című 1775-ben Pozsonyban nyomtatott könyveket. 8) T. Körös Kálmán ur: Otrókosi Fóris Ferencz „Lactum nuncium“ 1696-ban kiadott művét. 9) Karácsony Terézia kisasszony: Révay Miklósnak 1787-ben nyomtatott verseit. 10) T. Nogáll Janka urhölgy néhai Pázmándy Horváth Endre születése százados emlékére nyomtatott két alagyás versezetet. 11. Ngos Göndöcs Benedek apát ur: a „Természettudományi Közlöny“ 1878. évi nov. decz. és 1879. évi jan. — sept. havi füzetait, valamint a gyulai r. cath. iskolák 1879. évi Értésítőjét. 12) T. Ladányi Áron ügyvéd ur Békésről: egy 1737-ik évi magyar szövegű naptárt, és egy XVIII-ik századbeli helyiségi mértékmutató táblát. 13) T. Bajáky Elek ur: „a magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata“ című nyomtatvány. 14. Grabner Pál ur: „Das neu eröffnete Historische Bilder-Saal“ című Nürnbergben 1700—1794-ben a szövegbe rézmetszettel nyomtatott történeti képekkel s egy „Römische Kayser historia von August bis zum Constantinus“ Dresda-Leipzigben 1770—1763-ban nyomtatott öt-öt kötet német szövegű érdekes történelmi műveket. 15) Szabeni János endrődi tanító ur: Magyarországnak egy a múlt században nyomtatott latin szövegű térképét — nyomtatósi helye Bécs, az évszám azonban hiányzik. 16) T. Dinya János r. cath. s. lelkész ur: Czobor Béla „Magyarország világi és Egyházi hatósága pecséteinek jegyzéke“ című 1872-ben nyomtatott művet. 17. T. Farkas Gyula ur — Goethe német költő emlékiratait. 18) Egy ügybarát: Kosuth Lajosnak az 1849-ik évi kápolnai csatáéren tartott imája nyomtatványát.

D) Művészeti és ipartárgyakból:

1) Nagy Ferencz könyvkereskedő ur — a haza bölcsének néhai Deák Ferencznek keretbe s üveg alá foglalt aranyozott lemezből kivert mellképét. 2) Farkas Gábor ur — néhai Bárány Wenckheim Béla őfelsége személye körüli volt miniszternek elhunytát jelző czimert. 3) Sebestyén Tóth János gyulai fi: sárgaréz szelenczebeli golyóval ellátott bosnyák fegyvertöltényt. 4. Asbóth Andor gazdatiszt ur B.-Diószegegről, egy Boszniából hozott, fából készített eredeti bosnyák dohány szelenczét. 5) Néhai id. Hoffman Mihály urad. számtartó meghagyásából utódai által — a Wenckheim grófi család tagjainak u. m. a grófi czimert 1802-ik évben nyert altábornagynak 1803-ban, fiának Wenckheim Ferencz gróf-

nak 1838-ban, nemkülönben menyének sz. gróf Pálffy Borbálának 1862-ben történt kimulását jelző, üveg alatt keretbe foglalt családi ezimerét. 6) Csizmadia András sarkadi fi: egy bőrrel bevont érdekes török sodrony pipaszárat. 7) Az egyesület költségére T. Zsilinszky Mihály főtitkár ur közbenjárása folytán: a) Frangepán Beatrix — előbb az 1504-ik évi okt. 12-én elhunyt Corvin János herceg, utóbb Brandenburgi György nejének — a porosz korona örökös gyűjteményében lévő eredetije után Klösz György által lefényképezett arczképét; továbbá: b) férjének Brandenburgi György örgrófnak a heilbronni münsterben lévő, fára festett eredetijéről ugyanaz által lefényképezett arczképét. — A gyulai népviseletet ábrázoló s Kalmár Péter által székesfehérvári kiállításra készített fényképeket.

E) Természettajzi tárgyakból:

1) Mélt. gróf Wenkheim Frigyes ur — egy kitünőt példány kitömött fáczán kakast. 2) Ngos Göndöcs Benedek apát ur: egy igen szép kitömött özet, egy fáczán kakast s egy foglyo. s intén kitömötte. 3) T. ifj. Janesovics Pál ur — négy db. kitömésre alkalmas madarat u. m. tarka harkályt — *picus varius* Zöld harkályt — *picus viridis*, köfali föllenyt — *cypselus apus* és fekete rigót — *turdus merula*. 4) T. Thuróczy Krisztina urnő: egy kitömött borzas fehér kakast. 5) Löwy Efraim orosházi izr. tanító ur — több ásvány darabot. 6) T. Keller Imre ügyvéd ur — egy önkezüleg lőtt kis sast. 7. Winkler Károly kigyósi urad. vinczellér: egy fehér hölgymenyétet és egy sárga rigót. 8) Sebestyén Mihály urad. csősz: egy bubos bankát. 9) T. Berkes János orvos ur: egy gyepi csirkét — szíveskedtek megyei muzeumunk gyarapítására ajándékol adni.

A fentebiek után van szerencsém megemlíteni, miszerént a múlt évben megkezdett leltározás folytán összeirt és rendezett tárgyakon kívül a folyó évben az összes régi tárgyakon kívül a folyó évben az összes régi tárgyak, a fegyvergyűjtemény és kőtárgyak leltározva, szakszerűen osztályozva és egy kalauz könyv egybeállítása czéljából folyó számokkal is ellátva lettek, úgyhogy a most rendezés alatt lévő s több ezer darabból álló könyvtár és pénzgyűjteményt kivéve — a muzeum összes tárgyai immár leltározva vannak.

Mihez képest az 1877-ik évi szept. 10-én Gyulán tartott egy-
leti k. gy. 6-ik száma alatt kérelmemre hozott azon határozatának
— melyszerént más muzeumok példájára egy „Képes Kalauz“ könyv
kinyomatása elrendeltetett — végrehajtása nagyon szükségessé vált
— annyival is inkább mert a muzeumot látogató közönség mindin-
kább nagyobb számmal jelentkezővén azoknak kellő tájékoztatást nyújtana
s az Igazgatóság a terhes magyarázatoktól megkíméltetnék.

Vonatkozással a mult 1878. évi szept. 16-án tartott k. gyűlési
j. k. 5-ik pontjában foglalt azon meghagyásra, mely a gyulai r.
cath. elemi iskola részére a tanügyhöz tartozó tárgyak kiadását el-
rendelte — tisztelettel jelentem miszerént az igényelt iskolai tárgyak
Ngos Göndöcs Benedek egyleti elnök és Janó Sándor egyleti tag —
mind mintkét részről megbízottak által jelenlétemben kiválasztattak s
leltár mellett ki is adattak

Végül — azon öröndetes körülménynél fogva — hogy a mu-
zeum tárgyai napról napra annyira szaporodnak, miszerént azokat a
tárlat helyisége máris alig képes befogadni, elnem mulaszthatom egy-
letünk abbéli szükségletét s óhajtásomat kifejezni — miként Mélt.
főispán ur fekérendő lenne az iránt, hogy a muzeumi könyvtár s né-
mely azzal rokon tárgyak elhelyezésére, valamint a gyakran jelent-
kező olvasó közönség és az Igazgatóság dolgozó helyiségéül — a
tárlat szomszédságába lévő autografiai terem — addig is, mig muzeu-
munk egy minden igényeknek megfelelő tágasabb és diszesebb he-
lyiséget nyerend — egyletünk muzeumának átengedni kegyeskedjék.

Kelt B.-Gyulán 1879-ik évi október havában.

Id. Mogyoróssy János,
m. igazgató.

IX.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület alapszabályai.

I. SZAKASZ.

Az egyesület czime, czélja, s eszközei a czélelérésére.

1. §. Az egyesület czime: „Békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesület”; — székhelye B.-Gyula; — hivatalos nyelve magyar.

2. §. Az egyesület czélja: Felkutatni és egybegyűjteni mindazt, ami a tudomány, irodalom és művészet-, az ipar és kereskedelem, a gazdaság és földművelés, a politika és közélet terén, mint megyei nevezetesség tűnt fel, megszerezni e megyebeli kitűnő férfiak arczképeit, életrajzeit és műveit; — természetben, vagy legalább fényképezve megőrizni a koronként változó megyei népviseletet; egybegyűjteni, az állat- és növényország különböző fajainak e megyében található ritkább példányait; — a végpusztulástól megóvni a megyében található történelmi emlékü romokat; felkutatni a megyében elszórtan létező- vagy a megyére vonatkozó mindennemű régiségeket, történelmi emlékeket, okmányokat, nyomtatványokat, nemesi czimereket, községek pecsétjeit; s mindezeket adományozás — esetleg vétel útján összegyűjtve, az elpusztulástól megóvni, meg nem szereshető tárgyakról lehetőleg másolatot venni, s mindezen működés eredményét, a B.-Gyulán létesítendő, s az egyesület létrejövetelének napjától kezdve, minden időre Békésmegye tulajdonát képező, állandó, megyei régiség- és művelődéstörténelmi tárlatban összpontosítani, s a nagy közönség használatára, a régészet és közművelődéstörténelmének megkedveltetése.

s az ez iránti minél szélesebb körű érdekelttség felébresztésére, a megye által e célra felajánlott nyilvános helyiségben kiállítani.

3. §. E cél elérésére az egyeslet nemcsak a szakképzettek és szakkedvelők egyesítése, történelmi és közművelődési, régiség-tudományi és statisztikai dolgozatok írása, kiadása vagy nyilvános felolvasása, hanem nyilvános gyűlések tartása, alkalmas helyeken régészeti ásatások és történelmi nyomozások eszközzése, könyv- és levéltár bereendezése, nemkülönben a műemlékek, régiségek tanulmányozása és ismertetése által törekszik.

II. SZAKASZ.

A z e g y l e t t a g j a i.

4. §. Az egyeslet tagjai négyfélék, n. m. tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók.

5. §. Tiszteletbeli tagokul oly férfiak választatnak, kik a régészeti és szaktudományok fejlesztése- és művelésében maguknak kitűnő érdemeket szereztek.

6. §. Alapító tagok azok, kik az egyeslet céljainak előmozdításához, készpénzben, vagy ezen összegnek megfelelő értékpapírban, 100 o. é. frtnyi alapítvánnyal járulnak; mely összegnek 3°/_o kamatját kötelesek évenként mindaddig az egyeslet pénztárába fizetni, míg az alapítványi tőkét le nem fizetik.

7. §. Rendes tagok azok, kik három éven át, évenkénti 3 o. é. frt. fizetésre kötelezik magukat; mely fizetési kötelezettség azonban az illető tag halálával a három év elforgása előtt is megszűnik. — Ha valamelyik rendes tag a három év eltelte után az egyesletből ki akar lépni, köteles ebbeli szándékát az igazgató-választmánynak írásban bejelenteni, különben úgy tekintetik, mint ki e szakaszban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el újabb 3 évre.

8. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül, az egyeslet pénztárába három éven át, évenként 1 o. é. frtot fizetnek.

9. §. Minden alapító- és minden r. tag az egyesletbe lépése alkalmával oklevelet nyer, melyért egyszermindenkorra 2 o. é. frtot köteles fizetni, mely összeg a tárlat felszerelésére fog fordíttatni.

III. SZAKASZ.

Az egylet kormányzata.

10. §. Az egylet ügyeit az igazgató választmány vezeti, mely 24 választmányi tagból, s az alább elsorolandó tisztviselők-ből áll, kiket a közgyűlés az alapító és rendes tagokból 3 évi időtartamra választ.

11. §. Az egylet tisztviselői a következők: a) az elnök, b) az alelnök, c) a titkár, d) a tárlati igazgató (őr), e) a pénztárnok, f) az ügyész.

IV. SZAKASZ.

Az egylet tisztviselőinek hatásköre.

12. §. Az elnök az egylet képviselője hatóságok és harmadik személyek irányában; ő hívja össze a közgyűlést, és a választmányi üléseket, mindezekben elnököl, s csak a szavazatok egyenlősége esetében szavaz. Sürgősebb fizetéseket 50 frt erejéig utalványoz, de ezt a legközelebbi választmányi ülésen, utólagos jóváhagyás végett bejelenti. Tiszti állásánál fogva kizárólag hivatva van jelen alapszabályok s az ügyrend szigorú megtartása fölött őrködni. Joga van az egyleti pénztárt bármikor megvizsgálni.

13. §. Az alelnök — a működésében esetleg akadályozott elnököt pótolja.

14. §. A titkár — ki az egylet pénzügyéhez képest, évenként tiszteletdíjban is részesül — a köz- és választmányi gyűléseken a jegyzőkönyvet vezeti; — ő viszi az egyletnek összes levelezéseit, az igazgató választmány utasítása nyomán. Jelentést tesz a köz- és választmányi gyűléseken az egylet tudományos működésének minden mozzanatáról; az egyleti tagok névkönyvét szerkeszti, kezeli, az évről-évre kiegészíti, s abban az elhunyt tagokról is jelentést tesz; az egylet által kiadandó évkönyveket szerkeszti, s miután az egyleti tárlat a megye tulajdonát képezi, annál fogva az évenkénti közgyűlés után az egylet év- vagy jegyzőkönyvét, az elnök aláírásával, a megyebizottsági közgyűlésnek tudomásvétel végett megküldi.

15. §. A tárlat igazgatója (őre) az egyleti tárlat felett őrködik; végezi a tárgyak szakértő meghatározását, pontosan osz-

tályozott és számozott leltárt vezet, melybe az adományozó nevét beírja, sőt értékesebb tárgyaknál az adakozó nevét külsőleg is ráírja, hogy így mennél többen hívassanak adakozásra; a választmány utasítása szerint eszközendő régészeti kutatásokat és történelmi nyomozásokat intézi, azokról jelentést terjeszt a választmány elé, s a közgyűlést megelőzőleg a tárlat állapotáról évi kimutatást, felhasználás végett a titkárral közli.

16. §. A pénztárnok az egylet pénzbeli vagyonát, bevételeit és kiadásait vezeti, s ezekről rendes naplót vezetni köteles; kifizeti az elnök által aláírt utalványokat; az évnegyedes választmányi gyűléseken általános, évenként egyszer pedig részletes számodást ad a pénztár állapotáról s azt az elnöknek még a rendes közgyűlés előtt beadja, ki annak szabályszerű megvizsgálásáról gondoskodik s jelentése kíséretében a közgyűlés elé terjeszti; végül az egylet pénztárába begyűlő pénzösszeget, a választmány utasítása szerint, a békésmegyei takarékpénztárba helyezi el.

18. §. Az ügyész, az elnöktől nyert meghatalmazás folytán, törvényes ügyekben képviseli az egyletet.

V. SZAKASZ.

A z i g a z g a t ó v á l a s z t m á n y.

18. §. Az igazgatóválasztmány az elnök összehívására, rendszeren évnegyedenként, — de a szükséghez képest gyakrabban is — B.-Gyulán, vagy a körülmények szerint a vidéken máshol is tarthatja gyűléseit.

19. §. Az igazgatóválasztmány hatásköréhez tartoznak: az egylet belkormányzati ügyei, tiszteletbeli tagok indítványozása, és azon tárgyak, melyek jelen alapszabályok és a közgyűlés által elintézés végett hozzá utasíttatnak. A választmány köt az egylet nevében, a közgyűlés által megállapított határokon belül, minden szerződést, melyek a választmány meghagyására — az elnök és a titkár által iratnak alá, az ekép kötött szerződések az egyletre kötelező erővel bírnak. A választmány kötelessége az egyleti pénztári számadásokat és a pénztár állapotát évenként megvizsgálni. A választmány határozza el, hogy az ajándékozott tárgyak a tárlatban helyeztessenek-e el, vagy értékesíttessenek. A választmány nevezi ki szükség esetén a helyettes vagy segédtisztviselőket, s fogadja fel az egylet szolga személyzetét.

20. §. A választmány határozathozatali képességéhez az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges.

21. §. Választmányi taggá az egylet bármelyik tagja megválasztható, különös tekintettel mégis a szakférfiakra.

22. §. A választmányi tagoknak jogukban áll az évnegyedes gyűléseken, az egylet szakába vágó felolvasásokat tartani, okmányokról, műtárgyakról, akár írásban, akár élőszóval, értekezni; ily tárgyakat bemutatni; a felolvasást tartani akaró azonban az elnöknek az értekezést bejelenteni köteles, ki azt a választmánynyal megbíráltatja; mások által irt, s már megbírált értekezéseket felolvasni, a társulat ügyeit illető indítványokat tenni, s azokra határozó szavazattal be is folyni; s miután az egylet előhaladását óhajtják, erkölcsi kötelességek az évnegyedes ülésekre rendesen eljárni, s az ügyek vitelében — megbízatás szerint — az üléseken kívül is munkás részt venni.

VI. SZAKASZ.

Közgyűlések.

23. §. A közgyűlések nyilvánosak, s évenként a tavaszi időszak alatt B.-Gyulán tartatnak. Szavazati joggal a tiszteletbeli alapító és rendes tagok birnak.

24. §. Rendkívüli közgyűlés az elnök a választmány vagy 10 egyleti tag írásbeli indokolt kívánatára tartozik összehívni.

25. §. A közgyűléseken a jelenlevők szavazattöbbsége határoz.

26. §. A szavazás nyilvános, de 10 tag írásbeli kívánatára titkos szavazás rendelendő el.

27. §. A közgyűlés tárgyai:

- a) titkári jelentés, az egylet évi működéséről;
- b) az évi számadások megvizsgálása;
- c) minden három évben a tisztviselők és az igazgató választmány választása, és az időközben megürült választmányi tagsági helyek betöltése;
- d) új tiszteletbeli tagok választása;
- e) valamely tag kirekesztésének kérdése, mely mindenkor titkos szavazással lesz eldöntendő;
- f) a netaláni indítványok tárgyalása:

g) az alapszabályok módosítása, ez azonban csak 10 tagnak a megelőző választmányi gyűléshez írásban beadott indítványára s ennek véleménye kíséretébeni beterjesztése mellett tárgyalható, — mi a meghívókban mindenkor mint tanácskozási tárgy — különösen megjelölendő, s mihez az összes tagok legalább $\frac{1}{4}$ -ének jelenléte kívántatik meg, határozatot a jelenlevők $\frac{2}{3}$ -da hoz; ha pedig a tagok kívánt $\frac{1}{4}$ -de nem jönne össze, akkor új közgyűlés hirdetendő, mikor is tekintet nélkül a száma a jelenlevők kétharmada dönt.

VII. SZAKASZ,

Az egylet jövedelmi forrásai, vagyona.

28. §. Az egylet bevételeit képezik:

- a) az alapítványi összegek;
- b) a rendes- és pártoló tagok évdíjai;
- c) felülfizetések, s lelkes ügybarátok adományai- és hagyományai.

29. §. A tagdíjak és alapítványok kamatai az egyleti kiadások fedezésére fordíttatnak. Az alapítványi tőkék el nem idegeníthetők.

30. §. A felülfizetések adományokból bejövendő összegek, amennyiben ezek alapítványi természettel nem bírnak a tárlat gyarapítására fordíthatók.

31. §. Az egylet által gyűjtött mindennemű ritkaságok, műkincsek, régiségek, okmányok, könyvek, szóval mindennemű tárgyak, az alapítványi pénzekkel együtt Békésmegyének elidegeníthetlen tulajdonát képezik.

VIII. SZAKASZ.

Az egylet pecsétje.

32. §. Az egylet pecsétje: a megye czimere, ezen körirattal; „Békésmegyei régész- és művelődéstörténeti egylet 1874.“

IX. SZAKASZ.

Az egylet feloszlása.

33. §. Ha a netalán valaha bekövetkezhető pártolás és részvét hiány miatt, az egyletnek további működése és fennállása lehetetlenné válnék, az esetben annak minden vagyona a me-

gyebizottsági közgyűlés rendelkezése alá lesz bocsátandó, a meglevő pénzösszeg pedig a megyepénztárában, külön tétel alatt lesz elhelyezendő, hogy az alapítók szándékához képest, a kamatok és egyéb jövedelmek, minden időben a tárlat fenntartása és gyarapítására fordittassanak.

Kelt a békésmegyei régész- és művelődéstörténelmi egyesületnek, B-Gyulán, 1874. június 18. tartott alakuló ülésében.

Zsilinszky Mihály,
egyleti titkár.

Göndöcs Benedek,
apat és gyulai lelkész, mintelnök.

A békésmegyei régész- és művelődéstörténeti társulat tagjainak névsora 187⁸/₉-ben.

Tiszteletbeli tagok.

Böhm Lénárd Fehértemplom.
Fraknoi Vilmos, Budapesten.
Geduly Ferencz, Budapesten.
Hampel József, Budapesten.
5 Henszlmann Imre, Budapesten.
József főherceg ő fensége.
Ipolyi Arnold, Besztercze-
bányán.
Nagy Iván, Budapesten.
Ormós Zsigmond Temesvárott.
10 Ortway Tivadar, Pozsonyban.
Pesty Frigyes, Budapesten.
Pulszky Ferencz, Budapesten.

Rómer Flóris, N.-Váradon.
Szabó Imre, Szombathelyen.
15 Szabó Károly, Kolozsvárott.
Thaly Kálmán, Pozsonyban.
Trefort Ágoston, Budapesten.
Szentkláray Jenő, Török-
Becsén.
Lipp Vilmos, Szombathelyen.
20 Báró Nyáry Albert, Buda-
pesten.
Báró Nyáry Jenő, Budapesten.
Bubics Zsigmond kanonok,
Nagyváradon.

Alapító tagok.

Gróf Apponyi Albert, l. Budapesten.
Gróf Apponyi Antal, l. Bécsben.
A békésmegyei takarékpénztár Gyulán.
Beliczey István, főispán, l. B.-Csabán.
5 Breznyik János, főiskolaigazgató, l. Selmeczen.
Göndöcs Benedek, apát és lelkész, Gyulán.
Haan Lajos, m. t. t. tag és ev. lelkész, B.-Csabán.
Horváth Sámuel, kiérdemült ev. lelkész, T.-Komlóson.
Gróf Károlyi Tibor, országgyűlési képviselő, l. Mácsán.

- Dr. Báttaszéki Lajos, ügyvéd B.-Csabán r. t.
- 30 Batik Elek, tak. pénztárnok Gyulán p. t.
- Békési központi casino r. t.
- Becker Oszkár, Kigyóson p. t.
- Beliczey Rezső, birtokos Gerendás r. t.
- Bene István, városi tanácsnok Gyulán p. t.
- 35 * Benedikty József, gyógyszerész Békésen p. t.
- Benjámín Dávid, Vésztőn p. t.
- Benka Gyula, főisk. tanár Szarvason p. t.
- Berkes János, városi orvos Gyulán r. t.
- Béres András, Csorváson p. t.
- 40 Bézsán József, gör. kel. lelkész Gyulán p. t.
- Birsy József, nyug. alezredes Gyulán r. t.
- Blahó József, községi jegyző M.-Berényben p. t.
- Bogár Dániel, közs. gyám B.-Csabán p. t.
- Bogár Lázár, földbirtokos Gyulán p. t.
- 45 Bohus Károly, B.-Csabán p. t.
- Bonyhay Benjámín, birtokos M.-Berényben r. t.
- Bornhauzer Antal, vasáros Gyulán r. t.
- Bozsó István, Uj-kigyóson p. t.
- Braun Mihály, néptanító M.-Berényben p. t.
- 50 Braun M. József, M.-Berényben p. t.
- Breier Zsigmond, kereskedő Endrődön p. t.
- Buday József, M.-Berényben p. t.
- Bulla Sándor, mérnök Békésen r. t.
- Bús Albert, Csorváson p. t.
- 55 Csabai casino r. t.
- Id. Csák János, ref. lelkész Vésztőn p. t.
- Dr. Csákly János, orvos Vésztőn p. t.
- Csapó Mihály, gazdálkodó Gyomán p. t.
- Csatlós Imre, Uj-Kigyóson p. t.
- 60 Csatlós Pál, Uj-Kigyóson p. t.
- Csete György, Gyulavári p. t.
- Csermák Kálmán, ev. lelkész T.-Komlóson r. t.
- Csernus András, Uj-Kigyóson, p. t.
- Csernus Ádám, " p. t.
- 65 Czédly János, földbirtokos Uj-Kigyóson p. t.

A *-gal jegyzett tagok az egylet vidéki ügyvivői.

- Czédly József, földbirtokos Uj Kigyóson p. t.
 Dancs Béla, városi jegyző Szarvason r. t.
 Darida András, Uj-Kigyós p. t.
 Debreczeni Endre, szolgabíró Gyomán p. t.
- 70 Décsy József, kereskedő B.-Csabán r. t.
 Dékán István, Csorváson p. t.
 Denhof Antal, kir. tiszti ügyészi irnok Gyulán p. t.
 Gróf Dessewfy Marczel, Fóthon r. t.
 Dérczy Ferencz, földbirtokos Kondoroson r. t.
- 75 Deutsch A. kereskedő Csorváson p. t.
 Deutsch Fülöp, kereskedő M.-Berényben r. t.
 Dobay János, polgármester Gyulán r. t.
 Dobosfy Gyula, járásb. hiv. Besztercebánya r. t.
 Gróf D'Orsay Emil, Pozsonyban r. t.
- 80 Gróf D'Orsay Miksa, Pozsony r. t.
 Dinya János, r. kath. s. lelkész Gyulán r. t.
 Dömény Lajos, tak. pénztárnok Gyulán r. t.
 Dömény József, magányzó Békésen p. t.
 Donner Lajos, plg. isk. tanár B.-Csabán p. t.
- 85 Dr. Dubányi János, megyei orvos Gyulán r. t.
 Dérczy Antal, birtokos Szarvason.
 Dessewffy Aurel, gróf, Budapestben.
 Ecsedy János, Gyulavári p. t.
 Elek Lajos, gymn. tanár Debreczenben r. t.
- 90 Emperl Ernő, Ó-Kigyóson r. t.
 Endrefi Károly, szolgabíró Gyulán r. t.
 Engel Antal, kereskedő Endrődön p. t.
 * Eördögh Lajos, főszolgabíró Orosházán r. t.
 Erdődy Mihály, Uj-Kigyóson p. t.
- 95 Erkel Rezső, takarékp. igazgató Gyulán r. t.
 Erős János, M.-Berény p. t.
 Fábry Károly, ügyvéd B.-Csabán p. t.
 Fábry Márton, ügyvéd Gyulán r. t.
 Farkas Béla, urad. igazgató Gyulán r. t.
- 100 Farkas Jenő, B.-Csabán r. t.
 Farkas Zsigmond, urad. számtartó Gyulán p. t.
 Félix Ákos, kir. közigazgató B.-Csabán r. t.
 Fennesz Pál, kincstári tisztartó B.-Csabán r. t.

- 105 Forsner Ferencz, kereskedő Vésztőn p. t.
* Dr. Fuchs Ede, városi orvos Szarvason r. t.
Fuchs Lipót, orvos M.-Berényben r. t.
Fürst Antal, Uj Kigyóson p. t.
Fejér Imre, urad. tisztartó M.-Berényben r. t.
- 110 Gácsy János, Endrődön p. t.
Gajdács Pál tanár, B.-Csabán r. t.
* Garzó Gyula, ref. lelkész Gyomán r. t.
Gaertner Adolf, kereskedő B.-Csabán r. t.
Géczy Imre, Csorváson p. t.
- 115 Gellay István, Endrődön p. t.
Geschmey Sándor, kereskedő Endrődön p. t.
Gremesperger József, földbirtokos Bánhegyesen r. t.
Grim Sámuel kereskedő Gyomán p. t.
* Grócz Béla, rom. kath. pleb. Csorváson r. t.
- 120 Gólián Mihály, Orosházán p. t.
Góg György, Csorváson p. t.
Gubicza István, r. kath. s. lelkész Szarvason p. t.
Gyukics Viktor, kir. aljárásbíró Békésen r. t.
Gyoma községe p. t.
- 125 Győry Vilmos, ev. lelkész Budapesten r. t.
Haan Albert, városi iktató B.-Csabán r. t.
Hajnal Ábel ref. lelkész Békésen p. t.
Dr. Hajnal Albert, orvos Kigyóson r. t.
* Dr. Hajnal István orvos Békésen r. t.
- 130 Hajos Pál, r. k. kántor Szarvason p. t.
Hajóssy Ottó, Gyulán r. t.
Haty Károly, főjegyző M.-Berényben r. t.
Haviár Dániel, ügyvéd Szarvason r. t.
Hegedüs Lajos, Gyulán p. t.
- 135 Hegedüs Mihály, M.-Berényben p. t.
Hajas Lajos, Szt.-Andráson p. t.
Id. Hoffmann Mihály, nyug. tisztartó Gyulán r. t.
If. Hoffmann Mihály, ügyvéd Gyulán p. t.
Horovicz Lipót V.-Olasziban p. t.
- 140 Horváth János gymn. igazgató B.-Csabán p. t.
* Horváth János, postamester Mező Berényben p. t.
Horváth Béla néptanító T.-Komlóson p. t.
Hungerleider Vilmos, kereskedő Uj-Kigyós p. t.

- If. Huszka János, vendéglős Gyulán p. t.
- 145 Dr. Illésy Jakab orvos Öcsödön p. t.
 Irányi Dániel, orsz. képviselő Budapesten r. t.
 * Jakabfy Ignác, bérlő Vésztőn r. t.
 Jankó János művész Budapesten r. t.
 Jancsovcics István, földbirtokos Szarvason r. t.
- 150 Jancsovcics Pál, alispán Gyulán r. t.
 It. Jancsovcics Pál, árvaszéki jegyző Gyulán p. t.
 Janó Sándor, kir. ügyész Gyulán r. t.
 Jeszenszky Károly, ev. lelkész M.-Berényben r. t.
 Kalmár József, birtokos Endrődön p. t.
- 155 Karácsony Mihály, kötélgyártó Gyulán p. t.
 Karassiy István, földbirtokos B.-Csabán r. t.
 Karassiy Kornél földbirtokos B.-Csabán r. t.
 Keblovsky Lajos, ügyvéd Gyulán r. t.
 Keller Imre, ügyvéd Gyulán r. t.
- 160 * Kéry Kálmán, ref. lelkész Dobozon r. t.
 Kéry Elek, jegyző Dobozon p. t.
 Kertay Zsigmond, megyei főügyész Gyulán p. t.
 Kicska Mór ügyvéd Szeghalmon r. t.
 Kis Ferencz, gyógyszerész Szeghalmon r. t.
- 165 Ör. Kis Bálint, Gyomán p. t.
 Kis János Öcsödön p. t.
 Klausz Lázár, földbirtokos Endrődön r. t.
 Dr. Klein Ferencz, orvos Bánhegyesen r. t.
 Kny Antal, r. kath. plebános Békésen r. t.
- 170 Kocziszky János, ügyvéd B.-Csabán r. t.
 ifj. Kohlmann Ferencz, kereskedő Gyulán r. t.
 Kohn Károly kereskedő Uj-Kigyóson p. t.
 Korossy Kamill, urad. igazgató Gerendáson r. t.
 Ifj. Kollár János, ügyvéd M.-Berényben p. t.
- 175 Kopányi József, M.-Berényben p. t.
 Kohn Ábrahám, Szt.-Andráson.
 Kohn Márton, kereskedő Öcsödön p. t.
 Konkoly Jenő, ügyvéd Békésen p. t.
 Dr. Kovács István, megyei főorvos Gyulán, r. t.
- 180 Kovács József, ügyvéd Békésen p. t.
 * Kovács Mihály, szolgabíró Szeghalmon p. t.
 * Kovács M. István, birtokos Endrődön p. t.

- 185 Kreuchel Sámuel, urad. tisztartó Vésztőn r. t.
 * Kratochvill József, tak. könyvvezető Gyulán r. t.
 Koller Gábor, urad. tisztartó Mágocsón r. t.
 Koricsánszky Lajos, ügyvéd B.-Csabán r. t.
 Körösy János, ref. lelkész K.-Ladány p. t.
- 190 Környey Lajos, ügyvéd M.-Berényben p. t.
 Kuczkay János, ügyvéd Szarvason r. t.
 Ladányi Áron, ügyvéd Békésen p. t.
 Lányi Gusztáv, főisk. tanár Szarvason r. t.
 Laász János, M.-Berényben p. t.
- 195 Lavatka Béla, földbirtokos P.-Szt.-Tornya p. t.
 Lavatka Ágost, kereskedő Békésen p. t.
 Lavatka József, Békés p. t.
 * Dr. László Elek, orvos Orosházán p. t.
 Léderer Ede, mérnök Gyulán r. t.
- 200 * Lehóczky József, r. kath. plebános Orosházán r. t.
 Lengyel Győző, K.-Tarcán p. t.
 Löffler Mór, kereskedő Uj-Kigyós p. t.
 Dr. Lövy Lajos, orvos B.-Csabán r. t.
 Lonovics Ferencz, r. kath. pleb. Szarvason r. t.
- 205 Lukesch István, tanárjelölt Budapesten r. t.
 Lusztig Sámuel, földbirtokos Szarvason p. t.
 Löwy Antal, l. B.-Csabán r. t.
 Majercsik János, birtokos Szarvason p. t.
 Majner János, Ó-Kigyóson p. t.
- 210 Mánási Pál, Uj-Kigyóson p. t.
 Marcsek István, kereskedő Szarvason p. t.
 Márki István, törv. bíró Gyulán r. t.
 Márki Lajos m. aljegyző Gyulán r. t.
 * Márton Mihály, r. kath. pieb. K.-Ladányban r. t.
- 215 Megele Bertalan, urad. tisztartó M.-Berényben r. t.
 Megele Gyula, birtokos K.-Tarcán p. t.
 Megele Béla, Gyulavárin p. t.
 Melczer Kálmán, gymn. tanár B.-Csabán p. t.
 Merza Gergely, Gyulán p. t.
- 220 Mezey Lajos, jegyző Békésen p. t.
 * Mihálfi József, főisk. tanár Szarvason r. t.
 If. Mikolay Mihály, ügyvéd Szarvason p. t.
 Minich József, birtokos M.-Berényben.

- Moldoványi Gyula, Gyulán r. t.
 Dr. Molnár Antal, orvos B.-Csabán p. t.
- 225 Molnár György, Uj-Kigyós p. t.
 Moravcsik József, néptanító Szarvason p. t.
 Moczkovcsák Károly, lelkész Besztercebányán r. t.
 Müller Náthán, kereskedő Csorváson p. t.
 Murza István, Uj-Kigyóson p. t.
- 230 Nagy Ferencz, könyvkereskedő Gyulán p. t.
 Nagy Károly, árvasz. elnök Gyulán p. t.
 Nátor János, Uj-Kigyóson p. t.
 Nagy István, birtokos M.-Berényben p. t.
 Nemeskőy Andor, Nagy-Várad p. t.
- 235 Nagy István, Dobozon p. t.
 Német Lajos, néptanító Csabán p. t.
 Német Lukács, ügyvéd Gyomán p. t.
 Neudenbach Antal, zongoramester Gyulán p. t.
 Novák Dániel, bérlő B.-Csabán r. t.
- 240 Novák György, magányzó Szarvason p. t.
 Novák Kamill, törvénysz. elnök Gyulán r. t.
 Dr. Nyirády László, orvos K.-Tarcán r. t.
 Nyiri János, Csorváson p. t.
 Odescalchi Arthur, herczeg Budapesten r. t.
- 245 Osztroluczky Géza, birtokos Nemes Podhragvon r. t.
 * Oláh Antal, Öcsödön p. t.
 Id. Oláh György, városi tanácsos Gyulán p. t.
 Oláh Sándor, törvényszéki elnök Gyulán r. t.
 Omaszta Gyula, kir. közjegyző Orosházán r. t.
- 250 Omaszta László, földbirtokos B.-Csabán r. t.
 Ormós János, földbirtokos Gyulán r. t.
 Osváth Andor, m. levéltárnok Gyulán r. t.
 Pajó György, Vésztőn p. t.
 Papi Balog Péter, okl. gazda Mezöhegyesen r. t.
- 255 Pándi István, ügyvéd Kigyóson p. t.
 Papp Antal, tanító Vésztőn p. t.
 Papp Mihály, ref. lelkész Gyulán r. t.
 Papp József, ügyvéd Szeghalmon p. t.
 Papp György, Vésztőn p. t.

- Papp Sándor, P.-Szt.-Tornyán p. t.
- 260 Party Ferencz, megyei pénztárnok Gyulán r. t.
 Pásztor József, org. kántor Gyomán r. t.
 Pecz Gyula, ev. lelkész M.-Berényben r. t.
 Peics János, Vésztő p. t.
 Péky Antal r. kath, lelkész B.-Csabán r. t.
- 265 Petneházy Imre, néptanító K.-Tarcsán r. t.
 Petőfi István, gazd. tiszt Csákón p. t.
 Petrovics Döme, Vésztőn p. t.
 Petrovics Soma, ev. lelkész B.-Csabán p. t.
 Polgári casino, Gyulán r. t.
- 270 Pokomándi Sándor, postamester Szarvason p. t.
 Popovics Jusztin, főjegyző Gyulán r. t.
 Prágay István, Uj-Kigyóson p. t.
 Raab Károly, esperes Zólyomban r. t.
 Rác Lipót, földbirtokos Csorváson r. t.
- 275 Rázel István, Ó-Kigyóson p. t.
 Pap Gergely, l. Gyulán r. t.
 Reisner Jakab, kereskedő Vésztőn r. t.
 * Réthi László, B.-Pesten r. t.
 Rimler Pál, gazdász B.-Csabán r. t.
- 280 Rimler Lajos, gazd. tiszt. Ó-Kigyóson p. t.
 Rolkó Béla, járás h. B.-Csabán p. t.
 Rosenthál Miksa, kereskedő Dobozon p. t.
 Roth János, iparos Gyulán p. t.
 Roth Lajos, Endrődön p. t.
- 285 Salacz Ferencz, szolgabíró Szarvason p. t.
 Salacz József, Szarvas p. t.
 Seres Mihály, Uj-Kigyóson p. t.
 Dr. Simon Pál, orvos T.-Komlóson p. t.
 Sinkó Mihály, tanító H.-M.-Vásárhely p. t.
- 290 Id. Sipos Sándor kir. közjegyző Szarvason r. t.
 Ifj. Sipos Sándor, ügyvéd j. Szarvason r. t.
 Sipos Soma, lapszerkesztő Szarvason r. t.
 Solcz Ferencz, Lipótvárott p. t.
 Soltész Nándor, tanár B.-Csabán r. t.
- 295 Somogyi József, Uj-Kigyóson p. t.
 Stark Adolf, kereskedő B.-Csabán r. t.
 Stern testvérek, kereskedők M.-Berényben r. t.

- 375 Stern Adolf, kereskedő Gyomán p. t.
Dr. Stiaszny József, orvos B.-Csabán p. t.
Such Soma, iparos B.-Csabán r. t.
Sulyok Ede, Orosházán p. t.
Schiffner Ede, r. k. prépost Endrődön r. t.
- 300 Schmidt Károly, mérnök Pöstyénben r. t.
Schmidt József, Gyulán p. t.
Schartenreiter Albin, Gyulán p. t.
St. Sulucz Sándor, kir. járásbíró Békésen.
Dr. Schwarcz Jenő, orvos Budapesten.
- 305 Schwarcz László, kereskedő B.-Csabán r. t.
Schwarcz Manó, Kigyóson p. t.
* Szabó János, ref. lelkész K.-Tarcsán r. t.
Szabó András, Uj-Kigyóson p. t.
Szabó Gábor, Dobozon p. t.
- 310 Szabó Pál Sz.-Benedeken p. t.
Szánthó Alajos, járásbíró Gyulán r. t.
Szánthó Albert, földbirtokos Békésen p. t.
Dr. Szeberényi Gusztáv, ev. superint. B.-Csabán r. t.
Szeberényi István, ügyvéd B.-Csabán r. t.
- 315 Szeberényi József, ügyvéd Orosházán r. t.
Széchenyi Lajos, r. k. pleb. Kigyóson r. t.
Szegedi Károly, ref. lelkész Békésen p. t.
Székács István, urad. tiszt. Orosházán p. t.
Szekér Mihály, gazd. Kétegyházán r. t.
- 320 Szemián Sámuel, főjegyző B.-Csabán r. t.
Szeremlei Samu, ref. lelkész H.-M.-Vásárhely r. t.
Szerető Imre, földbirtokos Gyomán p. t.
Szentandrassy István, közgyám M.-Berényben p. t.
Szentmihályi Lajos, mérnök Békésen p. t.
- 325 Szika János, iparos Gyulán p. t.
Szikes András, közigazgatói segéd Budapesten r. t.
Szilágyi Antal, jegyző Ladányban p. t.
Dr. Szlovák Pál, orvos Szarvason r. t.
Szomora Bertalan, gym. tanár B.-Csabán p. t.
- 330 Sztójánovics Gyula, földbirtokos Csorváson r. t.
Sztraka Ernő, városi mérnök B.-Csabán p. t.
Sztraka György, főcsendbiztos B.-Csabán p. t.
Sztraka János, Csorváson p. t.

- Szuhanek Antal, r. k. pleb. Solyomkeő p. t.
 Szucsú Béla, földbirtokos B.-Csabán r. t.
- 340 Szucsú Mózes, földbirtokos B.-Csabán r. t.
 Tabajdi Sándor, mérnök Szarvason r. t.
 Tatay János, gyógyszerész T.-Komlóson r. t.
 Tatár János, ref. lelkész Szeghalmon r. t.
 Tavaszú János, ügyvéd Orosházán r. t.
- 345 Titius Pius, udv. lelkész Gerlán r. t.
 Dr. Télessy József, orvos Szarvason p. t.
 Tomka Emil, magánzó B.-Csabán p. t.
 Tomcsányi Károly, földbirt. Szarvason r. t.
 Tormássy Károly, v. árvaszéki ülnök Gyulán r. t.
- 350 Tóth Ede, ügyvéd Békésen p. t.
 Tóth Péter, Új-Kigyóson p. t.
 Timár J. János, birtokos Endrődön p. t.
 Thury László, M.-Berényben p. t.
 Id. Uferbach János, városi pénztárnok Gyulán p. t.
- 355 Uferbach Antal, iparos Gyulán p. t.
 Uferbach József, iparos Gyulán p. t.
 Uhrin János, birtokos Endrődön p. t.
 Uhrinyi István, földbirtokos B.-Csabán r. t.
 Ujfalussy Dezső, m. árvaszéki ülnök p. t.
- 360 Ursziny Dezső, miniszt. fogalm. Budapest r. t.
 Ursziny János, ügyvéd B.-Csabán p. t.
 Ursziny László, M.-Berényben p. t.
 Uzon Ferencz, vár. adóhivatali főpénztárnok p. t.
 Varságh Béla, gyógyszerész B.-Csabán r. t.
- 365 Vartus Rozália, Új Kigyóson p. t.
 Vésztői casino, r. t.
 Vidovszky Ferencz, jegyző Gyomán p. t.
 Vidovics Antal, Endrődön p. t.
 Viskovics Ignác birtokos Szarvason p. t.
- 370 Vitályos Márton, jegyző Öcsödön p. t.
 Vitéz József, szolgabírói segéd, Orosházán p. t.
 * Weidinger György, kereskedő Gyomán p. t.
 Gr. Wenckheim Frigyes, Kigyóson r. t.
 * Gr. Wenckheim Géza, Gerlán r. t.

- Br. Wenckheim Viktor, K.-Ladányban. r. t.
 Weisz Lázár, kereskedő Gyomán p. t.
 Weisz Lipót, festő Gyulán p. t.
 385 Wieland János, gazd. tiszt. Békésen p. t.
 Wieland Károly, jegyző Uj-Kigyóson p. t.
 Wilim János, ügyvéd B.-Csabán r. t.
 Wolf Pál, M.-Berényben p. t.
 Wallner József, Orosházán p. t.
 390 Zalai Mihály, Csorváson p. t.
 Zih Károly, néptanító Szt.-Andráson p. t.
 Zlinszky István, gazd. tiszt Kondoroson r. t.
 Zsilinszky Endre B.-Csabán r. t.
 Zsilinszky Mihály, ev. lelkész T.-Komlóson r. t.
 395 Zsótér Antal, Uj Kigyóson p. t.

Meghaltak:

1. Fábián Gábor, 1878.
 Horváth Mihály, 1878.
 Farkas János, 1878.
 Ifj. Trukker József, 1878.
5. Id. Styr György, 1876.
 Sánta Ferencz, 1877.
 Omazta Szilárd, 1878.
 Bihary István, 1878.
 Keresztesi György, 1878.
10. Mezey Balázs, 1878.
 Brezanóczy Lajos, 1878.
 Kinudicz József, 1877.
 Ungár József, 1876.
 Gyalay Béla, 1878.
15. Tóth Lajos, 1877.
 Fábry Károly, 1878.
 Kocsis Pál, 1879.
 Potoczky Gedeon, 1878.
 Rencsisovszky Ferencz, 1879.
20. Czédly Mátyás 1879.
 Gr. Wenckheim Józsefné 1879.

Szulimán István, 1879.

Torkos Károly, 1877.

24. Br. Wenckheim László, 1879.

Az egyesület tisztviselői:

Elnök: Göndöcs Benedek.

Alelnök: Haan Lajos.

Főtítká, Zsilinszki Mihály.

Másodtitká: Márki Lajos.

Muzeumőr: id. Mogyorossy J.

Muzeumőri segéd: Asbóth K.

Pénztárnok: Körös Kálmán.

Ügyész: Keller Imre.

Választmányi tagok:

Asztalos István.

Beliczey István.

Beliczey Rezső.

Dobay János.

Gremsperger József.

Győry Vilmos

Dr. Hajnal István.

Hajóssy Ottó.

Horváth Sámuel.

Jancsovcics István.

Jancsovcics Pál.

Janó Sándor.

Kéry Kálmán.

Dr. Kovács István.

Márky István.

Ormós János.

Papp Mihály.

Péky Antal.

Bánhegyi István.

Tatay János.

Tatár János.

P. Titius Pius.

Gr. Wenckheim Frigyes.

† Br. Wenckheim László.

FÜGGELÉK.

Békésmegye hölgyeinek hódolata Ő cs. kir. apostoli Felségeik a Király és Királyné ezüst menyegzője alkalmával 1879. évi ápril 24.

Békésmegye hölgyei méltó kifejezést óhajtván adni azon őszinte hódoló tiszteletüknek és szeretetüknek, melyel a Felséges uralkodó Pár iránt mindenkor, de különösen azon ünnepélyes alkalommal viseltetnek, midőn a Mindenható kegyelme megengedte Ő Felségeiknek, hogy családi körük szentélyében a népek millióinak szeretetétől környezetten ülhessék meg az ezüstmenyegző lélekemelő ünnepét: elhatározták, hogy melegen ápoltt alattvalói hűségüket egy diszalbumot átnyújtandó, küldöttség által fogják a trón zsámolya előtt kifejezni.

Meg is történtek erre a kellő intézkedések. A megye minden községeiben viszhangra talált azon lelkes felhívás, melyet a megye központjából intéztek megyénk nemes gondolkozású hölgyei. Pár nap alatt együtt volt az összeg, mely a megye összes közönségeiuek czimereivel diszitett hódolati fölirat kiállítására szükségeltetett; sőt oly tekintélyes fölösleg is mutatkozott, hogy abból a felséges királyné nevére szolló alapítvány tétele volt már tervben, — midőn egyszerre Szeged szomorú sorsa más fordulatot adott az ügynek.

Ugyan is a Tiszavidéken támadt pusztulás következtében Ő felségeik azon magasztos érzületről tanuskodó óhajuknak adtak kifejezést, hogy „a törvényhatóságok, községek és társulatok által a királyi Pár tiszteletére szánt költségek és alapítványok összegei a balsors által meglatogatott és a segélyre szorúlt szenvedők javára for-

ditassanak.“ Ennek folytán megyénk alispánja Jancsovicz Pál márczius 15-kén kelt, s Omazta Kállai Róza urnóhoz intézett levelében arra hívta fel a megye buzgó hölgyeit, hogy az általok gyűjtött összeget eredetileg tervezett rendeltetésétől elvonva, a balsors által sujtott honfiak és honleányok felsegélésére fordítsák.

Igy törént, hogy a békésmegyei hölgyek azon díszes, és jelen „Évkönyvünkhöz“ csatolt hódoló felirat mellett, melyet b. Wenckheim Béla Ő felsége személye körüli minister apr. 22-kén nyújtott át, s melyet Ő felségeik legfelsőbb köszönet mellett legkegyelmesebben tudomásul venni méltóztattak, még 800, azaz nyolczszáz forintot juttattak a szerencsétlen árvizkárosultak felsegélésére.

Ezen kívül még egy harmadik czél is előmozdított e mozgalom által.

Ugyanis a hódolati Felirat kiállítása alkalmából kitünt, hogy némely újabb községeink jelesül Földvár, Kondoros, Gerla-Póstelek és P.-Sz.-Tornya saját törvényesen elfogadott czimerekkel nem birnak, minek folytán a lelkes Göndöcs Benedek apát és gyulai lelkész, mint a nőbizottság alelnöke s egyuttal a békésm. régészeti Egyesületnek elnöke is, új czimereket tervezett s azokat a megyei törvényhatóságnak elfogadás végett beterjesztette. A megye pedig, miután az illető községek a beterjesztett czimerrajzokat elfogadni hajlandóknak nyilatkoztak, a m. k. belügyminiszteriumhoz terjeszté azokat megerősítés végett.

Vége ugyancsak Göndöcs Benedek buzgólkodásának köszönhető, hogy az említett üdvözlő felirat a községek czimereivel együtt több példányban kinyomatott, s örök emlékül minden egyes községnek megküldetett, és a békésm. régész- és művelődéstörténelmi Társulat 1878/79-ki Évkönyvéhez csatoltatott.

Ekként Békésmegye lelkes hölgyei azon tény által, hogy Ő Felségeik ezüst menyegzője alkalmából kifejezést adtak keblük magasztos érzelmeinek, egyuttal azon boldogító öntudattal nézhetnek honleányi szép cselekedetükre, hogy ez által nemcsak számos szerencsétlennek könnyét törölhették le, hanem hogy a községi és tudományi czélok is előmozdították.

Adja Isten hogy működésükön ezután is áldás legyen; adja Isten, hogy kebleikből soha sem hamvadjon el a jó-tékonyság és hazafiság érzelmeinek szent tüze, hanem ápolják azt még gyermekeik fogékony keblében is, mint a kiknek jövője és boldogsága egy a haza jövőjével és boldogságával!

Tartalom.

I. Irodalmi dolgozatok.

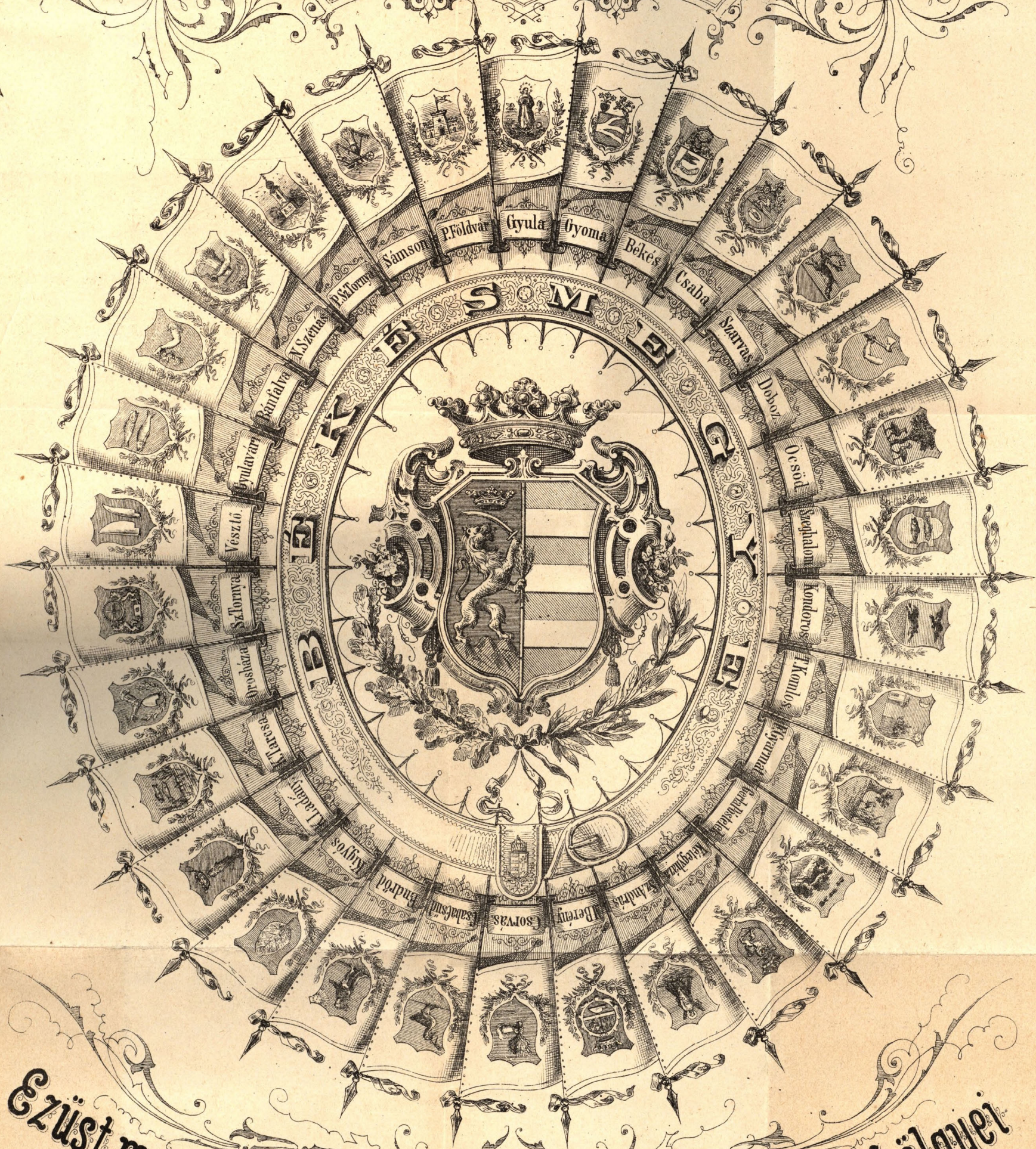
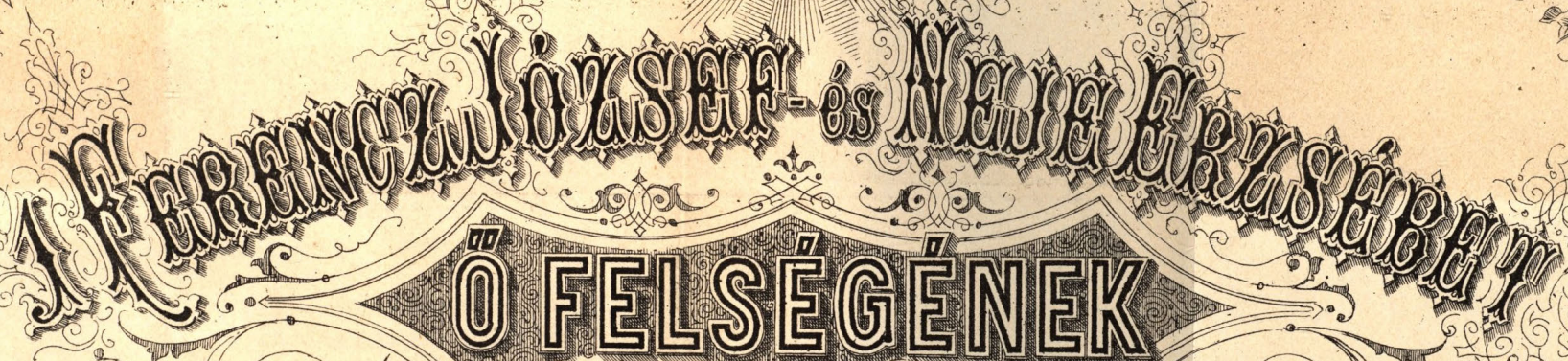
	Lap.
1. Geist Gáspár emlékezete. Göndöcs Benedektől	5
2. Gyulavár multjából Fraknoi Vilmostól	23
3. Huzain bég, gyulai várparancsnok magyar levele és magyar köriratu pecsétje 1604. évből Haan Lajostól	33
4. Őskori emlékek a békésmegyei muzeumban Dr. Hampel Józseftől	36
5. Az 1754-iki egyházlátogatás Szarvason Gajdács Páltól.	50
6. A szarvasi, túri és szent-andrási határban talált régészeti tárgyak ismertetése Haan Lajostól	62
7. Gacsári István füzes-gyarmati krónikája közli Zsilinszky Mihály	68

II. Hivatalos közlemények.

1. Elnöki beszédek Göndöcs Benedektől :	
a) a gyulai	159
b) a szarvasi gyűlésből	161
2. Titkári jelentés	165
3. Jegyzőkönyvek :	
a) a gyulai gyűlésről	168
b) a szarvasi gyűlésről	171
4. Pénztári kimutatás	175
5. Muzeumőri jelentés	176
6. Társulati alapszabályok	186
Tagok névsora	193

III. Függelék.

1. Békésmegye hölgyeinek hódolata Ő cs. kir. apostoli Felsé- geik, a Király és Királyné ezüst menyegzője alkalmával 1879. apr. 24.	209
--	-----

Ézüst menyegzőjök örömemlékéül Békés megye hölgyei

1879^{ik} évi április 24-ken.

Felséges királyné !

Nemzetünk Védangyala !

Hőn dobog fel keblünk, midőn szerencsénk van Felségtek dicső trónjának zsámolya elé a népek nagy családjának osztatlan örömében különösen általunk melegen ápolt alattvalói hűséggel és tántorithatlan ragaszkodással járulni.

Általános és nagy az öröm, melyet e napon érzünk, mivel a Gondviselés áldását látjuk **Felséges Asszonyunkban**, ki az alkotmány visszahelyezésének küzdelmeiben és a megpróbáltatások nehéz napjaiban, mint **Felséges Férje** uralkodói gondjaira bizott népeinek őrangyala, a súlyos kötelmek hű teljesítésének magasztos példáját nyújtotta.

A mindenható áldását látjuk Felséges Királynénknak, kinek neve kedves anyanyelvünknek trónig emelése által fényes helyet foglal nemzetünk korszakalkotóinak hervadhatlan koszorújában.

Az Ég vigasztaló választottját látjuk Felséges Asszonyunkban, ki a trón bitoros és ragyogó emelvénnyéről hű jobbágyának : a haza bölesének ravatalához leszállott a trón számára e mérhetlen fájdalomból osztályrészt követelni, hogy megoszsa milliók fájdalmát s a nemzetnek a pótolhatlan vesztség felett gyászérzetét kimondhatlanul enyhítse.

A Gondviselés áldását látjuk a Felséges uralkodó Párban, ki midőn ezüstmenyegzője alkalmával a boldogító érzetnek hű népei részesei kívánnak lenni: az örömnél hallgatást parancsol, mivel a Tiszavidék egyik drága gyöngyének (Szegednek) árvizbe alámerülése miatt, uralkodói fájdalma hatalmasabb és szentebb Neki önnön és más népe öröménél. Így bár az Úr nem engedte meg, hogy a Felséges uralkodó Pár ezüstmenyegzője közeledésével már előre érzett örömünk tökéletes legyen: mégis vigaszt lelünk abban, hogy Felségtek részvéte mellett, ama sajnó fájdalom sem egész.

És a hol a nemzet multjában a trón és népek millióinak öröme és fájdalma mindig találkoznak: önkénytelenül szent áhitat szállja meg kebleinket, melyekből buzgó fohászként azon forró óhaj emelkedik a királyok királyának trónjához :

Tartsd meg Isten, népek nagy Istene, éltesd sokáig a Felséges uralkodó Párt, engedd, hogy népével csak örömeiben, de ne fájdalmaiban kelljen osztoznia !

E buzgó fohással öröklünk

Felséges Királynénknak

hű alattvalói

B É K É S M E G Y E H Ö L G Y E I !

Jancsovcics báró Wasmer Ida s. k.
Németh báró Rudnyánszky Emilia s. k.
Novák Kamillné s. k.
Dobay Jánosné s. k.
Ferenczy Alajosné s. k.
Kiss Irén s. k.
Lederer Edéné s. k.
Szabados Józsefné s. k.

Beliczey Konopi Antonia s. k.
Omaszta Kálay Róza s. k.
Bartóky Lászlóné s. k.
Nogáll Janka s. k.
Báttaszéki Lajosné s. k.
Gajdács Pálné s. k.
Achim Jánosné s. k.
Gajdács Jánosné.

